

ISSN: 2667-422X

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt	Volume	7
Sayı	Issue	8
Yıl	Year	2024

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2024, Cilt.7, Sayı.8

YAYIN KURULU

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Turizm Fakültesi Gölbaşı Yerleşkesi, Ankara, Türkiye.
editor@sobibder.org
editor.sobibder@gmail.com
Telefon: +90 312 231 73 60/1847

DİL EDITÖRÜ

Doç. Dr. Ayşe Nevin SERT, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. nevin.sert@hbv.edu.tr

EDİTÖRLER KURULU

Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye. megilmez@kastamonu.edu.tr

Coğrafya: Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye. fdoker@sakarya.edu.tr

Çalışma Ekonomisi: Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. sakyalcin@anadolu.edu.tr

Çocuk Gelişimi: Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. ayukselen@medipol.edu.tr

Dilbilimi ve Edebiyat: Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye. kihsan@gazi.edu.tr

Ekonomi: Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. atilla.aydin@rumeli.edu.tr

Felsefe: Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye. nerkizan@mu.edu.tr

İletişim Çalışmaları: Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. yusufyurdagul@hotmail.com

İşletme Yönetimi: Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye. tarhan@baskent.edu.tr

Maliye: Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. acelikka@ogu.edu.tr

Muhasebe: Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. seyhan.cil@hbv.edu.tr

Pazarlama: Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD. ctosun@gwu.edu

Psikoloji ve PDR: Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. sefa.bulut@ihu.edu.tr

Psikoloji: Doç. Dr. Kemale SALMANOVA, Simqait State University, Simgait, Azerbaycan. salamovak11@gmail.com

Siyasi Tarih: Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye. onursen@mersin.edu.tr

Sosyoloji: Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye. suna.tekel@inonu.edu.tr

Turizm ve Otel İşletmeciliği: Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Maskat, Umman sedatyuksel@gmail.com

Temel İslam Bilimleri: Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye. caglayanharun@gmail.com

Uluslararası İlişkiler: Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. snaktiyok@atauni.edu.tr

Yakın Çağ Tarihi: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye. agunduz@gantep.edu.tr

Yönetim Bilişim Sistemleri: Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. ersinkaraman@atauni.edu.tr

Yönetim ve Strateji: Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye. harundemirkaya@kocaeli.edu.tr

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye.

Prof. Dr. Ahmet TAYFUN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

Prof. Dr. Alptekin SÖKMEN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu KILIÇLAR, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Prof. Dr. Cemalettin AKTEPE, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD.

Prof. Dr. Evren GÜÇER, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ, Central Florida Üniversitesi, Orlando, ABD.

Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üni., Muğla, Türkiye.

Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.

Prof. Dr. Mehmet BAŞ, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye,

Prof. Dr. Metehan TOLON, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU, Nevada Üniversitesi, Las Vegas, ABD.
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ, Portsmouth Üniversitesi, Portsmouth, İngiltere.
Prof. Dr. Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.
Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye.
Doç. Dr. Kadri Gökhan YILMAZ, AHBV Üniversitesi, Ankara.
Doç. Dr. Lütfi BUYRUK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni., Nevşehir, Türkiye.
Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Nuray TOSUNOĞLU, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN, Osmangazi Üni., Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üni., Maskat, Umman
Doç. Dr. Selma KALYONCUOĞLU, Ankara HBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Yaşar KAYA, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üni., Kastamonu, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPANLAR

Doç. Dr. Çiğdem ÇADIRCI, Harran Üniversitesi.
Doç. Dr. GULSEN BAYAT, Iğdır Üniversitesi.
Doç. Dr. Hasan TÜRKAL, Harran Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Adem YULU, Iğdır Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Tuğrul ŞAHİN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Ali GENÇ, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Figen ÖZŞAHİN, Erzurum Teknik Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Haydeh FARAJI, İstanbul Aydın Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Kader BAHAYI, Okan üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Kahraman GÜLER, Doğu Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut KÜÇÜKOĞLU, Yalova Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih DOĞUYURT, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Selin ZENGİN TAŞDEMİR, N. Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Serkan KÖKSAL, Bingöl Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi SERKAN SABANCI, Siirt Üniversitesi.
Dr. Emrah KIRATOĞLU, Harran Üniversitesi.
Dr. Veysel KARAGÖL, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

ODAK VE KAPSAM

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın odağında;
Sosyal Bilimler alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Sosyal Bilimler alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın kapsamında;
Arkeoloji, Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi, Avrupa Birliği, Bankacılık ve Sigortacılık, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat, Beşeri ve İktisadi Coğrafya, Bilgi ve Belge Yönetimi, Bölgesel Çalışmalar, Çağdaş Dünya Tarihi, Çocuk Gelişimi, Dilbilimi, Eğitim Bilimleri, Ekonometri, Erken Hristiyan ve Bizans Sanatları, Eskiçağ Tarihi, Felsefe, Finans, Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji, Fiziki Coğrafya, Gazetecilik ve Medya Çalışmaları, Gelişim Psikolojisi, Genel Türk Tarihi, Görsel İletişim Tasarımı, Halkla İlişkiler, İktisadi Düşünce, İktisat Tarihi, İletişim Çalışmaları, Kamu Yönetimi, Makro İktisat, Maliye, Mikro İktisat, Muhasebe, Nicel Karar Yöntemleri, Organizasyon, Ortaçağ Tarihi, Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti, Öğrenme-Bilişsel-Biyolojik-Deneysel Psikoloji, Pazarlama, Reklamcılık, Sanat Tarihi, Sinema, Siyasi Düşünceler, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal Psikoloji, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Sosyoloji, Turizm, Türk İslam Sanatı, Uluslararası İktisat, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Ticaret, Uygulamalı Psikoloji, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Yakınçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Strateji, Yükseköğretim Çalışmaları yer almaktadır.

YAYIN SIKLIĞI

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. Aylık yayın yapan dergide yılda 12 sayı yayınlanmaktadır.

YAYIN DİLİ

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

INDEX

SOBIAD Atıf Dizini

DRJI | Directory of Research Journals Indexing

RI-ROOTINDEXING

ResearchBib – Academic Resource Index

ROAD | ROAD, The Directory of Open Access Scholarly Resources

ISI | International Scientific Indexing

Eurasian Scientific Journal Index

ICI Index Copernicus International

General Impact Factor

CiteFactor

Asos Index

Scientific Indexing Services

EuroPub Database

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2024, Cilt.7, Sayı.8

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi

Avşin-Aras (Kağızman) Bazalt Sütunlarının Morfolojik Yapısı, Oluşumu ve Ekoturizm Potansiyeli (Kars)

(Morphological Structure, Formation and Ecotourism Potential of Kağızman-Avşin-Aras Basalt Columns (Kars))

Nurcan AVŞİN, Metin ARAS

ss.588-605.

Araştırma Makalesi

Sağlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Beyin Göçüne Yönelik Tutumları

(Attitudes of Students Receiving Health Education Towards Brain Drain)

Hasan Yasin ÜNLÜ, Yılmaz DAŞLI

ss.606-621.

Araştırma Makalesi

Depreme Maruz Kalan Yetişkin Bireylerin Ayrılık Anksiyetesi Belirtilerinde Bilişsel Davranışçı Terapinin Etkinliği

(The Effectiveness of Cognitive Behavioral Therapy on Separation Anxiety Symptoms of Adult Individuals Exposed to Earthquakes)

Aybüke TARIM, Emel Aker AKTAN

ss.622-639.

Kavramsal Makale

Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler ve Sosyo Ekonomik Etkileri

(Economic Crises in Turkey and Their Socio-Economic Effects)

Ceyhun HAYDAROĞLU, Berker ÇIRAK

ss.640-661.

Kavramsal Makale

Almanya’da Ücret Vergisi Uygulaması

(Wage Tax Application in Germany)

Dr. Hüseyin ERCAN

ss.662-677.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2024, 7(8): 588-605.

DOI: [10.26677/TR1010.2024.1430](https://doi.org/10.26677/TR1010.2024.1430)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Avşin-Aras (Kağızman) Bazalt Sütunlarının Morfolojik Yapısı, Oluşumu ve Ekoturizm Potansiyeli (Kars)

Dr. Öğr. Üyesi Nurcan AVŞİN, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Van, e-posta: nurcanavsin@yyu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5588-0672>

Metin ARAS, Yüksek Lisans Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, e-posta: metinaras36@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2277-697X>

Öz

Yeryüzü şekilleri bir bölgenin turistik çekiciliği konusunda oldukça önemli bir unsur teşkil etmektedir. Bilhassa ender görülen jeomorfolojik oluşumlar buldukları bölgenin coğrafi, ekolojik ve turistik yapısını zenginleştirmektedirler. Araştırmaya konu olan Avşin-Aras bazalt sütunları dünya üzerinde nadir gelişen yer şekillerinden biri olup ilk kez bu çalışma kapsamında tespit edilmiş ve isimlendirilmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin Kars ili Kağızman ilçesi sınırları içerisinde yer alan söz konusu oluşumlar bölgedeki volkanik aktivite ile lavlarının geniş yayımlı akarak soğuması esnasında sınırlı bir alanda, özel koşullar altında meydana gelmiştir. Ancak gerek literatürde gerekse bölgede yeterince bilinmemektedirler. Çalışmanın amacı bu bölgedeki bazalt sütunlarının oluşumunu, morfolojisini, ekolojik kaynak değerini ortaya koymak ve bu özel yer şekillerini bir turizm unsuru olarak Kağızman ilçesine ve literatüre kazandırmaktır. Bu amaçla araştırma alanında çeşitli tarihlerde arazi çalışmaları gerçekleştirilmiş, bazalt sütunlarında ölçüm ve görüntüleme yapılmış, sahanın jeolojik ve morfolojik analizleri neticesinde jeomorfolojik haritalama ortaya konulmuş, elde edilen bulgular ulusal ve uluslararası literatürle kıyaslanmıştır. Buna göre, akışkan yapısı ile geniş alanlara yayılma özelliği gösteren bazaltik lavların Geç Miyosen döneminde Türkiye'nin çatısı durumundaki Kars Platosu'nun yamaçlarında soğuması neticesinde sınırlı bir alanda genellikle beşgen-altıgen sütunlar şeklinde oluşumlar meydana gelmiştir. Sahayı drene eden Aras Nehri'nin Kars Platosu'nu kazarak kendisine derin bir vadi oluşturması sürecinde bu sütunlar yüzeye çıkmış ve önemli bir morfolojik üniteyi meydana getirmiştir. Ancak bazalt sütunlarının topografyadaki konumu ve ulaşım zorluğu bu alanın yöre halkı tarafından dahi yeterince bilinmemesine neden olmuştur. Söz konusu oluşumlar oldukça muntazam yapıda olup Türkiye'de ve dünyada görülen sınırlı örneklerden biridir. Bu nedenle Avşin-Aras bazalt sütunlarının gerek bilim dünyasına gerekse bölge turizmüne kazandırılması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Volkanik jeomorfoloji, Bazalt sütunları, Aras Nehri, Kars.

Makale Gönderme Tarihi: 22.05.2024

Makale Kabul Tarihi: 01.08.2024

Önerilen Atf:

Avşin, N. ve Aras, M. (2024). Avşin-Aras (Kağızman) Bazalt Sütunlarının Morfolojik Yapısı, Oluşumu ve Ekoturizm Potansiyeli (Kars), *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(8): 588-605.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2024, 7(8): 588-605. DOI:10.26677/TR1010.2024.1430

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Morphological Structure, Formation and Ecotourism Potential of Kağızman-Avşin-Aras Basalt Columns (Kars)

Assistant Prof. Dr. Nurcan AVŞİN, Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Literature, Van, e-mail: nurcanavsin@yyu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5588-0672>

Metin ARAS, MSc. Student, Van Yüzüncü Yıl University, Institute of Social Sciences, Van, e-mail: metinaras36@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2277-697X>

Abstract

Landforms constitute a very important element in the touristic attractiveness of a region. Especially rare geomorphological formations enrich the geographical, ecological and touristic structure of the region in which they are located. Avşin-Aras basalt columns, which are the subject of the research, are one of the rare landforms in the world and were identified and named for the first time within the scope of this study. These shapes, located within the borders of Kağızman district of Kars province of the Eastern Anatolia Region, were formed in a limited area and under special conditions during the volcanic activity in the region and the widespread flowing of the lava. However, these formations are unknown both in the literature and in the region. The aim of the study is to reveal the formation, morphology and ecological resource value of the basalt columns in the region and to introduce these special landforms to Kağızman district and literature as a tourism element. For this purpose, field studies were carried out in the research area on various dates, measurements and imaging were made on basalt columns, geomorphological mapping was produced as a result of geological and morphological analyzes of the field, and the findings were compared with national and international literature. Accordingly, as the basaltic lavas, which have the feature of spreading over large areas with their fluid structure, cooled on the slopes of the Kars Plateau, which is the roof of Turkey, in the Late Miocene period, formations generally in the form of pentagonal-hexagonal columns occurred in a limited area. During the process of the Aras River, which drains the area, digging into the Kars Plateau and creating a deep valley for itself, these columns came to the surface and formed an important morphological unit. However, the location of the basalt columns in the topography and the difficulty of transportation have caused this area to be unknown even to the local people. The formations have a very regular structure and are one of the rare examples in Turkey and the world. For this reason, it is important to introduce the Avşin-Aras basalt columns to both the scientific world and regional tourism.

Keywords: Volcanic geomorphology, Basalt columns, Aras River, Kars.

Received: 22.05.2024

Accepted: 01.08.2024

Suggested Citation:

Avşin, N. and Aras, M. (2024). Morphological Structure, Formation and Ecotourism Potential of Kağızman-Avşin-Aras Basalt Columns (Kars), *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(8): 588-605.

GİRİŞ

Yeryüzünün şekillenmesinde en önemli etkenlerin başında tektonizma ve volkanizma gelmektedir. Kaynağını yerin derinliklerinden alan bu iki etmen üst mantonun en üst katmanında (astenosfer) meydana gelen konveksiyonel hareketlerin sebep olduğu levha tektoniği süreci ile gerçekleşmektedir (Şengör, 1980; Şengör ve Yılmaz, 1983). Bu nedenle tektonik ve volkanik aktivitenin yoğun olduğu alanlarda etkin bir kabuk hareketlenmesinden söz edilebilir. Volkanik aktivitenin türü ve şekli konusunda ise önemli bir çeşitlilik söz konusudur. Yer kabuğunun derinliklerinde, içinde tümüyle veya kısmen ergimiş maddelerin ve gazların (su buharı, karbondioksit, kükürtdioksit vb.) bulunduğu sıcak çözelti olarak tanımlanan magma (Yiğitbaşıoğlu, 2000; Slezin, 2003; Helvacı, 2013), karakterini bileşimindeki silisyum dioksitten (SiO₂) alarak bazik (akışkan) ve asidik (kıvamlı) türde olmak üzere iki farklı şekilde akış göstermektedir (Yiğitbaşıoğlu, 2000). Yine magmanın yeryüzündeki kırık hatlarından yüzeye ulaşması ya da katı yer kabuğu içerisine sokularak soğuması ile yüzey ve derinlik volkanizması; yeryüzüne ulaşma şekline bağlı olarak da alansal, çizgisel, merkezi püskürme sınıflandırmaları yapılmıştır (Slezin, 2003; Hickson vd., 2013). Bütün bu sınıflamalar volkanik aktivitenin tek tip olmadığını, litosferdeki etkisinin ve devamlılığının çeşitlilik gösterdiğini ortaya koyan yaklaşımlardır. Volkanizmanın en önemli ürünlerinden biri olan lavlar ise bazik karakterde ve yüzey volkanizması halinde faaliyet gösterdiğinde oldukça geniş alanlara yayılarak soğuyan ve katılaştıran bazalt formasyonlarını oluşturabilmektedir. Siyah/grimsi siyah renkte olan ve binlerce km²'lik alan kaplayan bu formasyonlar yeryüzünde platolar oluşturabildiği gibi prizmalar ve sütunlar şeklinde gelişebilirler (Sür vd., 2009).

Bazalt sütunları gerek jeolojik ve jeomorfolojik, gerekse ekolojik ve turistik değer bakımından ender ve özel oluşumlardır. Dünyada oldukça sınırlı alanlarda görülen bu oluşumların en bilinen örnekleri Kuzey İrlanda, Kaliforniya, Meksika, İskoçya, Namibya ve Avustralya'dadır. Bu sahalar bilimsel ve turistik değerleri nedeniyle koruma alanı ilan edilerek doğal miras sahası olarak statülendirilmişlerdir. Türkiye'de ise volkanik alanların fazlaca olduğu İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde bazalt formasyonları yaygın şekilde görülmekle birlikte sütun gelişimleri nadiren görülmektedir. Manisa (Çakırca, Kula-Salihli), Sinop, Ankara (Kızılcahamam), Bolu (Seben) gibi lokasyonlar bu konuda ön plana çıkan ve söz konusu doğal oluşumlar nedeniyle tabiat anıtı olarak ilan edilen yerlerdir. Bunlardan Manisa bölgesi diğerlerinden farklı olarak Jeopark ilan edilmiş ve Türkiye'nin ilk Unesco jeoparkı olma özelliği kazanmıştır (Demir ve Aytaç, 2018; Aytaç ve Demir, 2019). Bununla birlikte morfolojik ve jeolojik bakımdan oldukça dikkat çekici olan ancak yeterince bilinmeyen bazı doğal kaynaklarımız da mevcuttur. Bu tür kaynakların sürdürülebilir ve akılcı kullanımıyla ilişkili olan doğa turizmi, doğa-temelli veya doğa-odaklı turizm, yaban hayatı turizmi, macera turizmi, yeşil turizm, alternatif turizm, sürdürülebilir turizm, bilinçli turizm, bilimsel turizm, kırsal turizm ve yumuşak turizm" gibi farklı isimlerle ifade edilebilen ekoturizm kavramına işaret etmektedir. Bu bağlamda ekoturizm, biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkı sağlamalı, yerel halka iş fırsatları ve sahiplik sunmalı, bilinçlendirme ve bilgilendirme tecrübeleri içermeli, daha çok küçük turist gruplarına hizmet vermelidir (Erdoğan, 2014). Ekosistemlerin korunmasını hedefleyen, aynı zamanda sürdürülebilir bölgesel kalkınmaya katkı sunan bir çevre koruma stratejisi olan ekoturizm faaliyetlerinde temel belirleyici doğal çevredir (Alaeddinoğlu vd., 2016; Özben, 2022; Okudum vd., 2023). Doğal çevre ise bazalt sütunları gibi, yeryüzünün jeomorfolojik kaynaklarını kapsamaktadır.

Çalışmaya konu olan Kağızman bazalt sütunları Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars Bölümü'nde, Kars'a bağlı Kağızman ilçesi sınırlarında yer almaktadır (Şekil 1). Bazalt sütunlarının konumu (sahanın, Kars Platosu'nun oldukça yüksek ve eğimli yamaçlarında yer

bu oluşumların ekoloji temelli turizm potansiyeli değerlendirilerek sahanın gelişimi için çeşitli öneriler sunulmuştur.

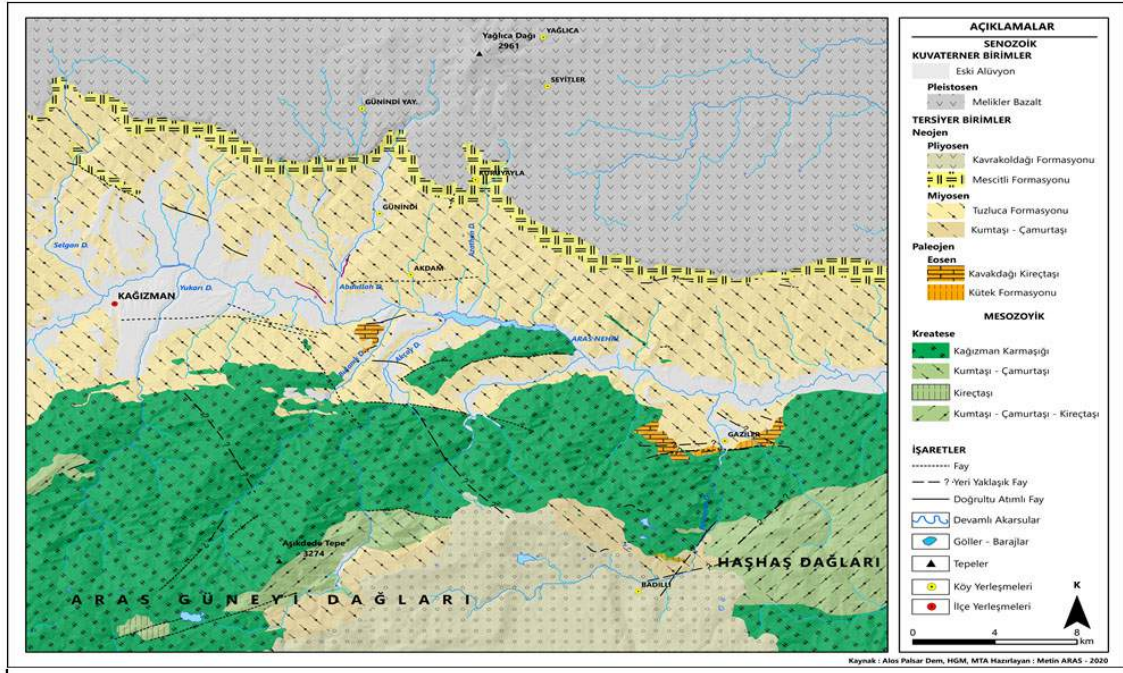
ARAŞTIRMA ALANININ JEOLJİK VE JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Litolojik ve Tektonik Yapı

Doğu Anadolu Bölgesi Orta Miyosen'de başlayan neotektonik dönem öncesinde penepren ya da peneprene yakın bir paleocoğrafyaya sahiptir (Şaroğlu ve Güner, 1981). Bu sade topografya Miyosen ortalarında (günümüzden yaklaşık 11-16 milyon yıl önce) Arap ve Avrasya levhalarının çarpışmasıyla sıkışarak bozulmuş ve yeni bir morfoloji kazanmıştır. Bugün bölgenin ana hatlarını meydana getiren D-B doğrultulu kıvrımlar, D-B doğrultulu ve yüksek açılı bindirmeler, K-G yönlü açılma çatlakları, KD-GB, KKD-GGB doğrultulu sol yanal atımlı faylar, BKB-DGD, KB-GD doğrultulu sağ yanal atımlı faylar söz konusu sıkışma rejiminin ürünleridir (Şaroğlu ve Güner, 1981). Ancak neotektonik hareketler Miyosen ve yakın mazisi ile sınırlı kalmamıştır. Miyosen'den sonra tektonizma oldukça şiddetli ve geniş ölçekli devam etmiş (Şengör, 1980), bu hareketlere volkanik faaliyetler de eşlik etmiştir.

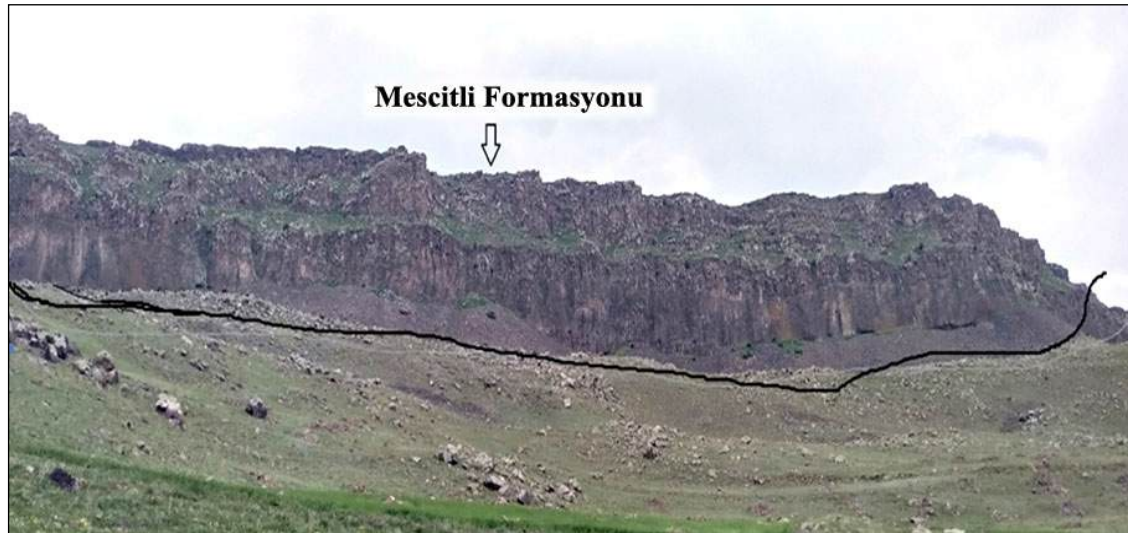
Bölgede merkezi volkanizma ve yarık volkanizması (açılma çatlakları vb.) sonucunda çıkan malzemenin çevreye yayılmasıyla geniş alanları kaplayan yüksek platolar ile tektonik kökenli depresyonlar mevcuttur. Araştırma alanı ve çevresi bu kapsamda değerlendirildiğinde yamaçlarında bazalt sütunlarının yer aldığı Kars Platosu, bölgeyi KD-GB doğrultusunda keserek geçen ve volkanizmanın gelişimi süresince aktif olan doğrultu atımlı fay sistemleri içindeki yerel gerilme alanları ve çatlaklar boyunca yüzeye çıkan lavların ürünüdür. Bu çatlaklardan çoğu, daha sonra çıkan volkanik materyalle örtülmüştür. Kars Platosu'nun volkanitleri ise doğuya doğru gidildikçe gençleşir. Paslı köyünün 1 km. kuzeyinde söz konusu birimden alınan numunenin K/Ar yöntemiyle saptanan yaşı 3.40 (± 0.10) milyon yıl iken daha doğuda Yağlıca Dağı'nın güney yamaçlarında 2.72 (± 0.10) milyon yıl olarak belirlenmiştir (Keskin vd., 1998). Elde edilen tüm yaş bulguları, Kars Platosu volkanitinin yaşının 1.5 my'a kadar gençleştiğini göstermektedir.

Araştırma alanının içine alan ve Kars Platosu'nun güneyinde yer alan Kağızman Havzası ise Geç Alpin hareketlerinin sebep olduğu blok tektonizmasından etkilenen Doğu Anadolu'nun yüksek dağlık alanları arasında kimi zaman tek, kimi zaman ardışık halde gelişmiş önemli çöküntü alanlarından biridir (Şekil 2). Benzer şekilde oluşmuş Oltu, Narman, Pasinler, Horasan, Tuzluca ve Iğdır havzalarında olduğu gibi Kağızman Havzası'nda da depresyon tabanının göller tarafından işgal edilmesi ve çevreden bu göllere nehirlerin karışmasıyla sahanın ilk drenaj ağı belirmeye başlamıştır. Literatürde Neojen havzaları olarak isimlendirilen bu depresyonlarda zamanla göl ortamının sona ermesiyle havza tabanına akarsular yerleşmiştir. Kağızman-Iğdır depresyonlarına batı-doğu yönünde Aras Nehri'nin yerleşmesi böyle bir sürecin ürünüdür (Atalay, 1982; Sümengen, 2009). Aras Nehri, jeomorfolojik evrimi sırasında yatağını derin bir şekilde kazmış ve Kars Platosu'nun bugünkü görünümünün ve yamaç oluşumunun en önemli aktörlerinden biri olmuştur.

Şekil 2: Araştırma Alanının Jeoloji Haritası
Kaynak: (Aras, 2021).

Araştırma alanı litolojik ve tektonik açıdan oldukça zengin bir sahadır. Alandaki en yaşlı kayalar Kampaniyen-Maastrichtiyen (Geç Kratese) öncesi döneme ait sedimanter ve ofiolitik birimler olup en genç kayalar Kuvaterner yaşlı alüvyal çökellerdir (Sümengen, 2009). Bazalt sütunlarının yer aldığı saha ise Kars Platosu'nun yukarı yamaçlarında "Mescitli formasyonu" olarak adlandırılan birim içerisindedir (Şekil 2, 3).

Şekil 3: Kars Platosu'nun üst seviyelerinde yüzeylenen Mescitli Formasyonu ve bazalt sütunları (G'den K'ye bakış).

Mescitli formasyonu, Kars Platosu'nu boylu boyunca örten oldukça geniş yayımlı Melikler formasyonu altında uyumsuz olarak uzanmaktadır (Sümengen, 2009: 10) (Şekil 4). İlk kez Rathur (1965) tarafından tanımlanan birim, Keskin'in (1998) çalışmasında ise "Taban tuf düzeyi" olarak adlandırılmıştır. Geç Miyosen yaşlı Tuzluca formasyonu üzerinde yine

uyumsuz olarak uzanan Mescitli formasyonunun yaşı K/Ar yaş verilerine göre 6-7 milyon yıl olarak belirlenmiş olup buna göre birimin yaşı Geç Miyosen olarak kabul edilmiştir (Keskin, 1998). Dolayısıyla bazalt sütunlarının da Geç Miyosen yaşta olduğu söylenebilir. Birim, açık renkli riyolitik ve bazen riyodasitik bileşiminde afiritik dokulu, epiklastik tüf düzeyleri ve ortalama 2-5 m kalınlıkta bazik-ortaç lav ve aglomera ara katkıları içerir ve genellikle riyolitik bileşimde piroklastik akıntı, döküntü ve surge yapılarından oluşmaktadır. Birim içinde, bileşimleri genelde riyolitik olup yer yer dasite kadar ulaşan küçük porfiritik domlar ve bazik lav ara katkıları vardır (Keskin, 1998).

Bazalt Sütunlarının Oluşumu ve Jeomorfolojik Yapısı

Volkanizma, yeryüzünün şekillenmesinde en önemli etkenlerden biri olarak kimi zaman lav platoları, piroklastik örtüler, peri bacaları, volkan konileri, krater ve kalderalar gibi nispeten yaygın yer şekilleri oluşturmakta, kimi zaman da dünyada ve Türkiye’de oldukça sınırlı sahalarda görülebilen ender oluşumlar meydana getirmektedir. Araştırmamızın konusunu oluşturan *Avşin-Aras bazalt sütunları* bu ender ve özel oluşumlardan biridir.

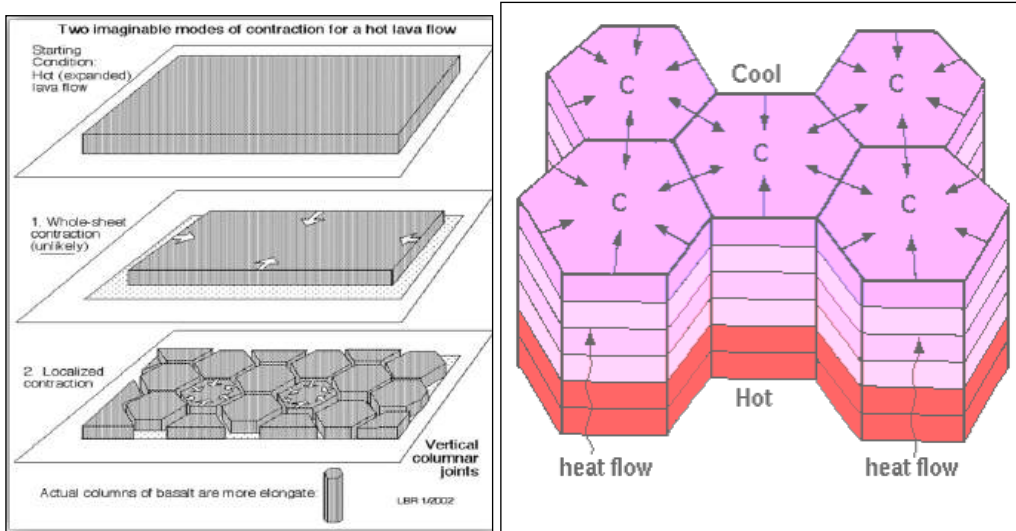
Literatürde bazalt sütunları (basalt columns) olarak adlandırılan bu yer şekilleri kimi bölgelerde lav sütunları şeklinde ifade edilebilmektedir. İlk kez 17. yy. ’da Kuzey İrlanda’da rapor edilen sütunlar bugün hala dünyada en iyi bilinen ve üzerinde çok sayıda araştırmanın yapıldığı bölge olma özelliği taşır (Goehring ve Morris, 2008). Bu ilk raporlama sonrasında dünyanın farklı bölgelerinde benzer morfolojik yapılar tespit edilmiş olmakla birlikte bu oluşumların kökenleri üzerinde uzun süre tartışmalar devam etmiş, hatta muntazam biçimlerde karşımıza çıkan bu yapıların oluşum süreci laboratuvar ortamında çok sayıda deneye konu olmuştur (Tomkeieff, 1940).

Bugün gelinen noktada bazalt sütunları, yeryüzüne ulaşan bazik (akışkan) karakterdeki lavların meydana getirdiği geniş düzlüklerin ve platoların aksine, özel koşullar altında soğuyan ve genellikle altıgen (bazen dörtgen ya da beşgen) prizmalar halinde şekillenen volkanik yapılardır (Müller, 1998; Tanner, 2013; Helvacı, 2013; Wang ve Zhou, 2021). Yerkabuğundaki kırık ve çatlaklar boyunca yeryüzüne ulaşan bazalt lavları, eski topografik yapının uygun olduğu az eğimli/çukur bölgelerde birikerek lav göllerini oluşturmakta bu lav göllerinde alttan veya üstten soğuma başlamaktadır (Müller, 2008). Böylece, bazalt lavlarının soğuması esnasında % 5-10 oranında hacim kaybı ile lavın kristalleşmesi (soğuması) sürecinde sütunları oluşturan ilk çatlaklar meydana gelir (Müller, 1998; Tanner, 2013; Wang ve Zhou, 2021) (Şekil 4, 5, 6).

Soğumanın alttan üste veya üstten alta doğru olması ya da soğumaya suların katkıda bulunması sütunların şeklini ve tabaka duruşunu etkileyen bir unsurdur (Phillips vd., 2013; Wang ve Zhou, 2021). Morfolojik yapıda önemli belirleyicilerden biri olan bu durum kimi zaman dikey sütunların oluşumuna sebep olurken kimi zaman da yatay sütunlar meydana getirmekte, hatta yer yer karmaşık sütunumsu yapılar ortaya çıkarabilmektedir. Örneğin tabandan başlayan bir soğuma, akma yüzeyine dik gelişen sütunlar oluşturmakta, lavın üzerinin sular tarafından kaplanması ve suların çatlaklardan lavın içine sızması ise daha hızlı bir soğuma gerçekleştireceğinden bu alanlarda çeşitli yönlerde ve eğimlerde düzensiz sütunlar meydana getirmektedir (Phillips vd., 2013; Wang ve Zhou, 2021). Buna göre lavın soğuma hızının oldukça önemli bir etken olduğu söylenebilir. Öyle ki, yapılan deneysel araştırmalarda kritik bir soğuma hızından söz edilmektedir. Buna göre hızlı soğuma durumunda beşgen, daha yavaş soğuma durumunda ise altıgen sütunların meydana geldiği tespit edilmiştir (Toramaru ve Matsumoto, 2004).

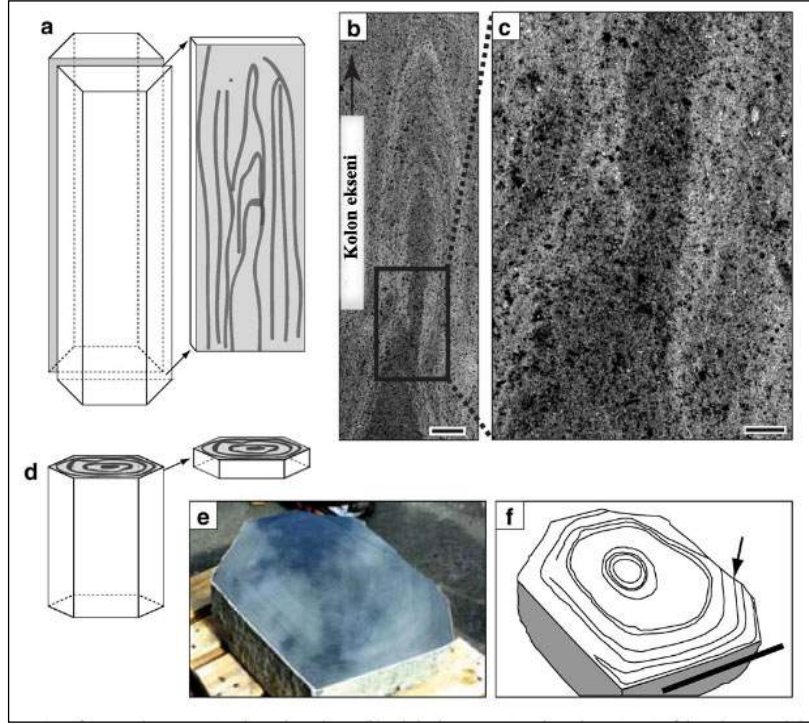
Şekil 4: Bazaltik lavların sütun şeklinde soğumasına bir örnek (Wang ve Zhou, 2021)

Şekil 5: (A) Lav akışı sonrası iki tür soğuma süreci (1.geniş yayımlı, 2.sütunumsu), (B) Birlikte düzenli bir yapı meydana getiren altıgen prizmaların hacim kaybetme/daralma sütunlaşma süreci

Kaynak: (<https://www.nps.gov/depo/learn/nature/geology.htm>).

Araştırma alanın konumlandığı Kars Platosu Türkiye'nin ve Doğu Anadolu'nun en önemli volkanik sahalarından biri olmakla birlikte morfolojik olarak da sahip olduğu yüksek plato niteliğiyle bu önemini korumaktadır. Bölgedeki merkezi volkanizma ve yarık volkanizması sonucunda yeryüzüne ulaşan lavların kapladığı bu yüksek saha (Şekil 8) Türkiye'nin çatısı olarak (Erzurum-Kars Platosu) anılmaktadır. Kars Platosu, B-D yönünde akış gösteren Aras Nehri tarafından derince yarılarak büyük bir vadi oluşumuna sahne olmuştur (Şekil 7). Bu vadinin (Aras Nehri vadisi) yamaçlarında Doğu Anadolu'nun en iyi volkano-startigrafik kesitleri yüzeylenmektedir (Duru ve Keskin, 2021). Aynı zamanda vadi yamaçlarında çeşitli yüksekliklerde tespit edilen eski akarsu yatağı depoları (sekiler) Aras Nehri Havzası'nın ve yakın çevresinin jeomorfolojik evriminin aydınlatılması açısından oldukça önemlidir (Avşin ve Aras, 2021).

Şekil 6: Bazalt sütunlarının içyapılarından bir örnek. a. Bir sütunun dikey kesitinin şematik gösterimi; b. Kolonun ana ekseninin kesiti (ölçek çubuğu 15 mm'dir); c. Aynı kolonun büyütülmüş hali (ölçek çubuğu 5 mm'dir); d. Bir sütunun yatay kesitinin şematik gösterimi; e. Kolon eksenine dik kesilmiş kesit; f. Netlik sağlamak amacıyla (b) ve (c)' deki fotoğrafların içyapısı

Kaynak: (Mattsson vd., 2011).

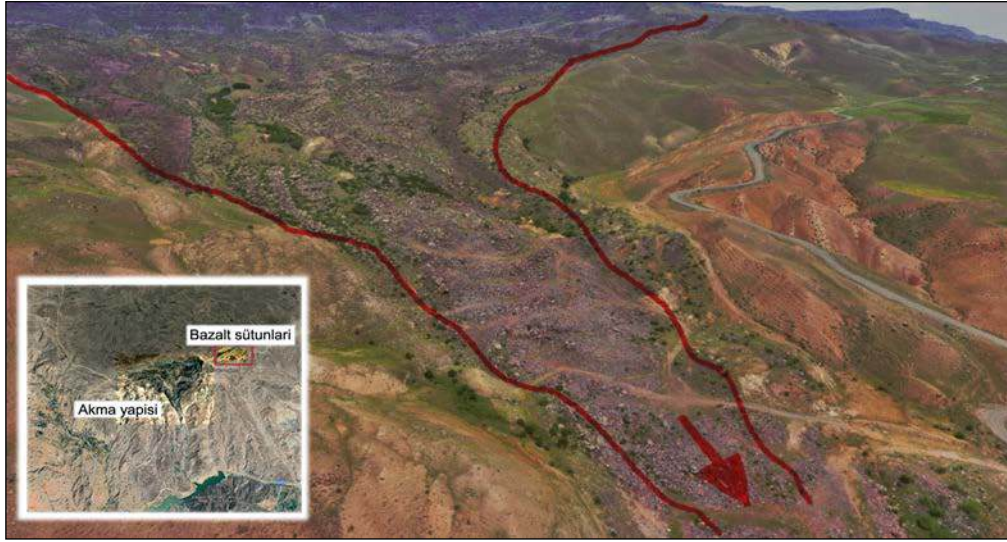
Bu çalışmaya konu olan bazalt sütunları, Kars Platosu'nun üst yüzeyine yakın dik yamaçlarında muntazam gelişim göstermiş volkanik oluşumlardır (Şekil 9, 10, 11). Kağızman ilçesine bağlı Yukarı Karagüney Köyü yakınlarında tespit edilen sütunların morfolojisi bölgedeki akışkan (bazaltik) lavların yeryüzüne ulaştıktan sonra soğumaya başlamaları esnasında hacimlerinin küçülmesi neticesinde şekillenmiş, sonuç olarak beşgen ve altıgen yapılar meydana gelmiştir. Bu sütunların dikey doğrultuda (akma yüzeyine dik) oluşları ve muntazam şekilde gelişmeleri Geç Miyosen'de bölgede aktif olan volkanik faaliyetler esnasında lavların en azından bu kesimde tabandan soğumaya başladığını göstermektedir. Aynı zamanda Avşin-Aras bazalt sütunlarının düzgün biçimli çatlak ve prizma yapısı sütunları meydana getiren lav kütlelerinin homojen olduğunu göstermektedir (Şekil 10, 11). Ancak çalışma alanı içerisinde Avşin-Aras bazalt sütunlarının yakın çevresinde tespit edilen bazı oluşumlar (düzensiz gelişmiş sütunumsu yapılar) o kesimde oldukça hızlı bir soğumanın gerçekleşmiş olduğuna işaret etmektedir. Aksi halde katılma (soğuma) olduktan sonra böylesine dirençli bir yapıda sütunların tektonizma vb. nedenlerle kıvrım kazanması zordur (Şekil 12).

Avşin-Aras bazalt sütunları, düzenli morfolojik yapılarının yanında 50-80 cm kadar çapa ve 10-15 metrenin üzerinde uzunluğa sahiptir. Ancak bu uzunluğun, sütunların alt bölümlerinin örtülü olabileceği ihtimali ile görünenden daha fazla olduğu düşünülmektedir. Saha içerisinde yaklaşık 370-400 metre mesafede devam eden bu oluşumlar deniz seviyesinden yaklaşık 1895 metre, nehir yatağı seviyesinden ise 800 metre yükseklikte bulunmaktadır (Şekil 8-11). Türkiye'deki ender örneklerden biri olarak Kağızman için büyük önem taşıyan bu sütunların,

dünyada ve Türkiye’de tespit edilen diğer örnekleri gibi koruma altına alınması ve doğa turizmine kazandırılması faydalı olacaktır.

Şekil 7: Alan ve Yakın Çevresinin Ana Morfolojik Birimleri (Batıdan Doğuya Bakış).

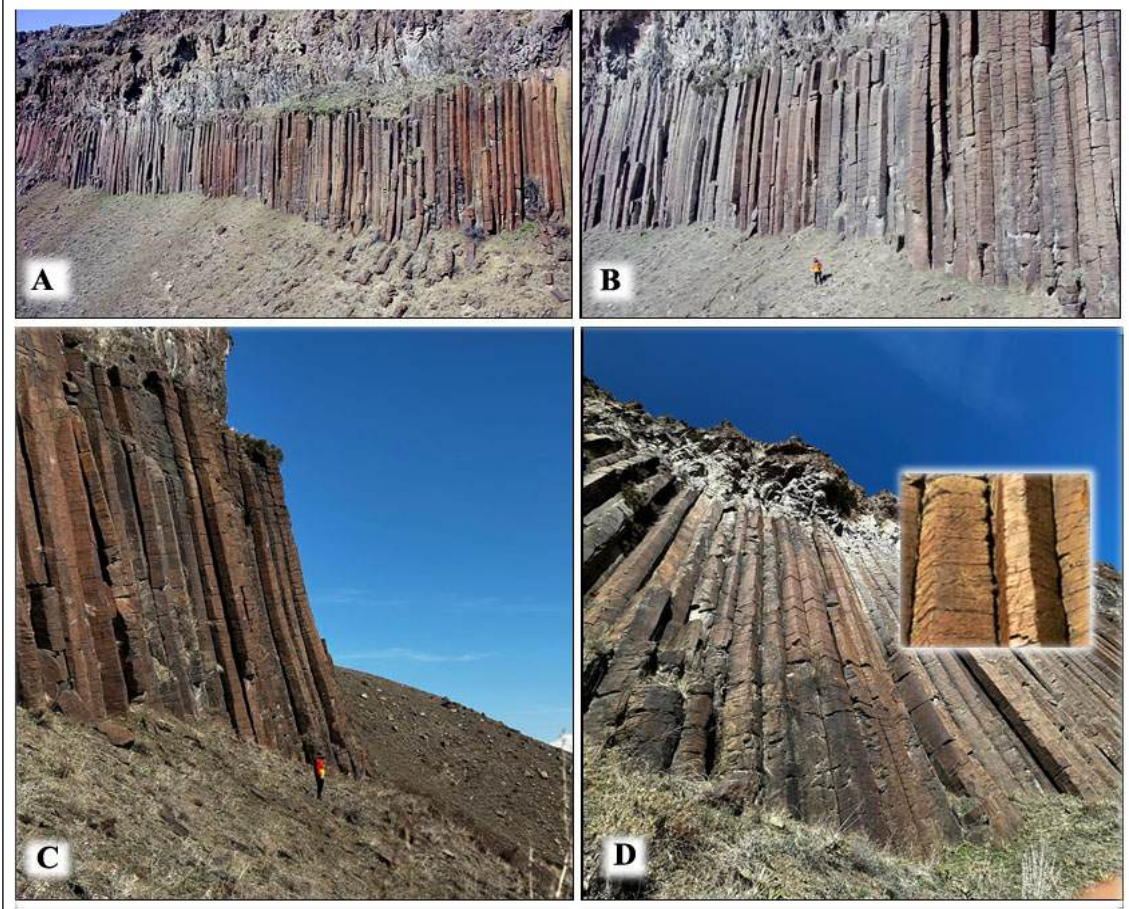
Şekil 8: Bazalt Sütunlarının Doğusunda Bulunan Akma Yapısı (GB'dan KD'ya Bakış).

Şekil 9: Bazalt Sütunlarının Kuşbakışı Görünümü (D'dan B'ya) ve Yukarı Karagüney Yolu

Şekil 10: Mescitli Formasyonu ve Avşin-Aras Bazalt Sütunlarının Karşıdan Görünümü.

Şekil 11: Bazalt Sütunlarının Çeşitli Açılardan Görünümleri (Dron Çekimi; Metin Aras)

Yukarıda bahsedildiği gibi, tamamen bazaltik lavlardan oluşan bu kesimin çevresinde yer yer, oldukça hızlı bir soğumanın eseri olan düzensiz gelişmiş sütunumsu yapılar tespit edilmiştir. Ancak görüldüğü kadarıyla bu tür alanlar araştırma alanı ve yakın çevresinde sınırlıdır (Şekil 12). Düzensiz gelişim gösteren oluşumlar Avşin-Aras bazalt sütunlarının yaklaşık 200-250 metre doğusunda yer almaktadır (Şekil 12).

Şekil 12: Çalışma Alanında Tespit Edilen Düzensiz Sütunumsu Yapılar.

ALANIN EKOTURİZM POTANSİYELİ ve ÖNEMİ

Bacasız sanayi olarak nitelendirilen ve ülkelere önemli bir ekonomik gelir sağlayan turizm sektöründe son yıllarda farklı bazı turizm türleri ortaya çıkmıştır. Bu noktada önem arz eden turizm türlerinden biri de ekoturizmdir (Özgüç, 2017; Alaeddinoğlu vd., 2016; Tutcu, 2021). Ekoloji kavramının turizm ile birleştirilmesi ile ortaya çıkan bu olgu Alaeddinoğlu vd., (2011) tarafından, doğaya yapılan koruma amaçlı keşifler sonucu ziyaretçiler ile doğa arasındaki etkileşimi öğrenme yoluyla geliştiren ve yöre insanı ile ziyaretçilerde çevresel farkındalığı arttırırken sosyo-kültürel ilerlemeye de katkıda bulunan, bölge ve ülke ekonomisinin gelişimine doğrudan ve dolaylı yararlar sağlayan sürdürülebilir bir turizm aktivitesi olarak tanımlanmaktadır.

Araştırma alanı (Avşin-Aras bazalt sütunları ve yakın çevresi), gerek jeolojik gerekse jeomorfolojik özellikleri itibariyle bölge için oldukça önemli ve dikkat çekici bir doğal kaynaktır. Ancak bulunduğu konum ve bölgedeki bilimsel altyapı yetersizliği nedeniyle bugüne kadar varlığı ve niteliği yeterince fark edilememiştir. Ancak bugün gerek dünyadaki gerekse Türkiye'deki benzer örnekleri üzerinde yapılan uygulamalar çerçevesinde bu sahanın literatüre ve Kağızman turizmüne kazandırılması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, Stone (2015) tarafından ifade edildiği gibi ekoturizm planlaması ve yönetim sürecinin karışık ve bir o kadar da farklı grupları ilgilendiren bir süreç olması sebebiyle, bunu geliştirmenin ve olgunlaştırabilmenin doğal ortamındaki paydaşların (yerel halk ve yönetimler) katılımı ve desteklenmesiyle başarılı sonuçlara ulaşabileceği bir gerçektir (Okudum vd., 2023). Çalışma alanı, doğa-temelli ve bilimsel tabanlı bir turizm değeri olarak kullanılabilir nitelikte olup ekoturizm faaliyetlerine oldukça müsaittir. Şöyle ki;

1. *Eko-Destinyasyon* bakımından doğası bozulmamış, herhangi bir sanayi sektörüne kullanılmamış, jeolojik miras ve doğal-bilimsel kaynak statüsü kazanılabilecek bir sahadır. Dünyadaki (Kuzey İrlanda, Kaliforniya, Meksika, İskoçya, Namibya ve Avustralya) benzer örnekler koruma alanı ilan edilerek *doğal miras* statüsü kazanmışlardır. Türkiye'deki örnekleri de (Manisa "Çakırca, Kula-Salihli", Ankara "Kızılcahamam", Sinop, Bolu "Seben") yine *tabiat*

anıtı olarak statülendirilmiş ve Manisa bölgesi diğerlerinden farklı olarak Jeopark ilan edilerek Türkiye'nin ilk Unesco jeoparki olma özelliği kazanmıştır.

2. *Yerel halk ve toplum temelli ekoturizm* faaliyetleri bakımından araştırma alanı uygun koşullara sahiptir. Toplum-temelli ekoturizm; "özellikle ev sahibi topluma belirgin yararlar sağlamanın yanında yüksek oranda çevreyi düşünmeyi, yerel halkın kontrolünü ve katılımını sağlamayı amaçlayan bir ekoturizm girişimini" anlatmak için kullanılmaktadır (Erdoğan, 2014). Bu tür alanlarda yaşayan insanlar tarafından kabul gören bir turizm çeşidi olan ekoturizmin yaşatılması yine yerel halkın sahip çıkmasıyla mümkün olabilir (Okudum vd., 2023). Bu doğrultuda çalışma alanının yer aldığı Kağızman ilçesi ile alanın yakın çevresinde bulunan Aşağı ve Yukarı Karagüney köyleri ev sahibi niteliğindedir. Ancak bu noktada ekoturizmin yerel kültüre saygılı bir turizm olması gerekliliği çerçevesinde halkın bu durumdan olumsuz etkilenmesinin önüne geçilmelidir.

3. Bir diğer ekoturizm bileşeni olan *Ekoturistler* bakımından ise sahanın ulaşılması kısmen zor bir konumda olması avantaj sağlayabilir. Çünkü gelecek olan ekoturistler çevreye duyarlı ve sadece belirli amaçlara yönelik seyahat tercihleri sebebiyle (bilimsel turizm, bilinçli turizm, kırsal turizm, macera turizmi, yeşil turizm, yaban hayatı turizmi gibi) bu alanı özellikle görmek isteyeceklerdir. Bu doğrultuda ekoturistlerden, doğanın kıymetini bilme, doğayı seyretme, bozmadan kullanma, doğayla iç içe olma gibi davranışlar beklenmektedir. Ancak her zaman süreç bu doğrultuda olmayabilir. Bu durumda alınabilecek önlemlerin önceden planlanması gerekmektedir.

Örneğin Amerikan Seyahat Acenteleri Birliği'nin (ASTA), turistlerden uymalarını bekledikleri on ekoturizm kuralı şöyledir; 1. Ekosistemin hassasiyetine saygı göstermek. 2. Gidilen sahada sadece ayak izlerini bırakmak, etrafı kirletmemek. 3. Seyahati daha verimli kılmak için, gidilecek alanın kültürü, davranışları, gelenekleri ve coğrafyası hakkında önceden bilgi edinmek. 4. Yöre halkının özel hayatına ve onuruna saygı göstermek. 5. Tehlike altındaki hayvanlardan ve bitkilerden yapılmış olan ürünleri satın almamak. 6. Gidilen yerde sadece belirtilen patikayı takip etmek, hayvanları, bitkileri ve onların doğal habitatlarını rahatsız etmemek. 7. Çevreyi korumaya çalışan kuruluşları ve programları öğrenmek, desteklemek. 8. Mümkün olduğunca motorlu araç kullanmamak, yürümek. 9. Çevre koruma faaliyetlerinde bulunan konaklama, ulaştırma işletmeleri ile tur operatörleri ve seyahat acentelerini kullanmak. 10. Rehberleri çevre kuruluşlarına üye olmaları için teşvik etmek (Erdoğan, 2014).

Bu kurallardan özellikle bir kısmı araştırma sahası için oldukça önemli ve gereklidir. Bilhassa yerel yönetimlerce tanımlanmış/eğitilmiş rehberler eşliğinde, sadece belirtilen güzergâhlardan alana ulaşmak, buradaki oluşumlara zarar vermemek, yerel halkı rahatsız etmemek, gerekli izinleri almak vb.

4. *Faaliyeti Örgütleyenler: Tur Operatörleri ve Seyahat Acenteleri* bakımından alanda yerel yönetimlerce eğitim ve bilgilendirmelerin yapılabileceği kurum ve kuruluşlar mevcuttur. Kaymakamlık, İlçe Jandarma Komutanlığı, karakollar vb. Bu doğrultuda, sahayı ziyaret edecek ekoturistler için gerekli izin işlemleri ve seyahat süreci planlı ve kontrollü olabilecektir.

5. *Konaklama: Ekotesisler* açısından araştırma alanı, başta Kağızman ilçesi olmak üzere çeşitli yerleşim yerlerine yakın mesafededir ve yapılacak yönetim planlaması doğrultusunda kolaylıkla konaklama imkânı sağlanabilir.

6. *Destinasyonda Rehberlik*, yerel yönetimlerin belirleyeceği, gerekli bilgilendirme ve eğitim süreçlerinden geçmiş rehberler sürece dahil edilebileceklerdir. Bu konuda yöre halkından destek alınabilir.

7. *Yasal Düzenlenme: Ulusal Kuruluşlar* ekoturizm faaliyetleri açısından oldukça gerekli olan “Planlama, Uygulama ve Yönetme” adımlarını hızlandırmalıdır. Değeri gün geçtikçe artan alternatif turizm çeşitlerinin bölgeye sağlayacağı faydalar bakımından planlama sürecinin hızla ele alınması faydalı olacaktır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Avşin-Aras bazalt sütunları, topografik konumları ve nispeten zor ulaşım koşullarına rağmen oldukça muntazam yapıda gelişmiş ender yer şekilleri olup literatürdeki sınırlı örneklerden biridir. Sütunların oldukça dik yamaçlarda ve yüksek bir kesimde yer alması, Aras Nehri vadi tabanına ve ana yola olan mesafesi, bugüne kadar yapının antropojenik etkilerle bozulmadan varlığını sürdürebilmiş olmasına katkı sunmuştur.

Bu özel oluşumlar sahada yeni bilimsel çalışmalara yön verebilecek ve bölge için önemli bir jeolojik-jeomorfolojik miras/kaynak olarak turizme ve ekonomiye katkı sunabilecek niteliktedir. Bu nedenle alanın şu an ki doğal yapısına zarar vermeden, belirli bir yönetim planı çerçevesinde izlenebilecek adımlar şu şekilde özetlenebilir;

1. Yerel yönetimler, ilgili bilim insanları ve yerel halk temsilcileri ile karşılıklı yapılacak görüşmeler çerçevesinde bir yol haritası çıkarılmalı, alan ve çevresini koruyacak sürdürülebilir bir koruma planı devreye sokulmalıdır.
2. Bazalt sütunlarının yer aldığı kesimin ülkemizdeki diğer örneklerde olduğu gibi “Doğal miras- Koruma alanı- Tabiat anıtı” ilan edilmesi yönünde gerekli işlemler başlatılmalıdır.
3. Potansiyel ekoturist profilinin belirlenmeli ve bu kişilere yönelik faaliyetlerin planlanması yapılmalıdır.
4. Ekoturizm faaliyet gelirlerinin yerel halka kazanç getirici özellikleri barındırması sağlanmalıdır (rehberlik, konaklama ve diğer hizmetler).
5. Etkili bir ekoturizm planlamasının ardından ekoturizm pazarlama stratejisi belirlenmelidir (İlgili kurum ve kuruluşların web sayfalarında bilgi verilmesi, yerel ve ulusal basında duyurulması gibi).
6. Turizm faaliyetini organize etme misyonunu ve sorumluluğunu yüklenecek tur operatörleri ve seyahat acenteleri belirlenmeli, bu firmalara ve yerel halka gerekli eğitimler verilmelidir. Valilik ve Kaymakamlık kontrolünde yürütülecek bu sürece kolluk kuvvetleri (Kağızman İlçe Jandarma Komutanlığı ve ilgili karakollar) dahil edilmelidir.
7. Bazalt sütunlarına ulaşımın sağlanacağı güzergâhlar belirlenmeli ve bu güzergâhlar üzerinde aralıklı olarak yol gösterim tabelaları konumlandırılmalıdır. Çalışmalarımız sonucunda 3 güzergâh seçeneği belirlenmiştir;

a. Tuzluca yönünden gelişler için; Aşağı Çıyrıklı, Donandı, Karakale ve Yukarı Karagüney güzergâhı kullanılabilir (Şekil 11). Bu güzergâhın mesafesi yaklaşık 20 km olup ilgililenenler için Aşağı Çıyrıklı Köyü yakınlarında bulunan Aras Kuş Cenneti ve Aras Kuş Araştırma ve Eğitim Merkezi ziyaret edilebilir. 18 yıldır faaliyet gösteren merkez, bölgenin zengin kuş türlerinin sayım ve ölçümünü yapmaktadır (Türkoğlu, 2017; Çelik vd., 2021; Şekercioğlu vd., 2023).

b. Kağızman yönünden gelişler için; Aras Nehri vadi tabanından (Kağızman-Tuzluca ana yolu) Devebük, Gülsan Barajı, Yukarı Karagüney köyü güzergâhı kullanılabilir. Bu güzergâh yaklaşık 7 km olup konforlu ve güvenli sürüş imkânı sunabilmektedir (Şekil 13).

KATKI BELİRTME

Bu araştırma kapsamında, arazi çalışmalarının gerçekleştirilmesi, bazalt sütunlarının dron ile görüntülenmesi ve güvenliğimizin sağlanması konusunda yardımlarını ve katkılarını esirgemeyen Kağızman Kaymakamlığına ve Akçay Karakol Komutanı ile askeri personeline teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Alaeddinoğlu F., Avşın N., ve Yılmaz E., (2016). Van Gölü Güneydoğusunun Jeomorfolojik Özellikleri ve Ekoturizm. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 291-310.

Aras, M., (2021). Kağızman ve Gaziler Arasında Aras Nehri ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojisi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van.

Atalay, İ., (1982). *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fakülte Yayınları. No: 9.

Avşın, N., ve Aras, M., (2021). Aras Nehri Vadisi ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojisi (Kağızman-Gaziler Arası). *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (5), 368-386.

Aytaç, S., ve Demir, T., (2019). Kula UNESCO Global Jeoparkı'nda Yerbilimleri ve Jeomiras Açısından Uluslararası Öneme Sahip Üç Yeni Jeosit Önerisi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 2, 125-140.

Çelik, E., Durmuş, A., ve Türkoğlu, M., (2021). Iğdır İli ve Yakın Çevresinin Ornitolojisi-Turizm Perspektifinde Değerlendirilmesi. *Journal of Academic Tourism Studies*, 2(1), 32-44.

Demir, T., ve Aytaç, S., (2018). Kula UNESCO Global Jeoparkı: Türkiye'nin UNESCO Tescilli İlk ve Tek Global Jeoparkı. TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 3-6 Ekim, Ankara.

Duru, O., ve Keskin, M., (2021). Pliyosen Aladağ Volkanı ve Erzurum-Kars Volkanik Platosu'nun Güney Kenarının Petrolojik Evrimi (Kars, KD Türkiye). 73. Türkiye Jeoloji Kurultayı, 24-28 Mayıs.

Erdoğan, N., (2014). *Ekoturizm; Turizm, Çevre ve Sürdürülebilirlik*. Editör: Reyhan Hakan, Mutlu Ahmet, Doğan Hüseyin, Reyhan Ayşen, Sosyal Çevre Bilimleri içinde (143-185), Siyasal Kitabevi.

Goehring, L., and Morris, S. W., (2008). The scaling of columnar joints in basalt. *Journal of Geophysical Research*, 113, 1-18.

Helvacı, C., (2013). *Genel Jeoloji Temel Kavramlar*. (Editör: Frederick K. Lutgens ve Edward J. Tarbuck ve Dennis Tasa), Çeviri, Nobel Yayınevi.

Hickson, C., and Tilling, R., (2013). *Eruption Types (Volcanic Eruptions)*. Editör: Peter T. Bobrowsky, Encyclopedia of Natural Hazards içinde (290-293) Springer-Verlag Berlin Heidelberg.

<https://www.nps.gov/index.htm>. (National Park Service, 2024)

Keskin, M., Pearche, J. A., and Michell, J. G., (1998). Volcano-stratigraphy and geochemistry of collision-related volcanism on the Erzurum-Kars Plateau, North Eastern Turkey. *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 85, 355-404.

- Mattsson, H., Caricchi, L., Almqvist, S.G., Caddick, M., Bosshard, S., Hetény, G., and Hirt A., (2011). Melt migration in basalt columns driven by crystallization-induced pressure gradients. *Nature Communications*, 2, 1-6.
- Müller, G., (1998). Experimental simulation of basalt columns. *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 86, 93–96.
- Okudum, R., Alaeddinoğlu, F., Ayhan, A., Bayram Öz., E., Alaeddinoğlu, M.F., ve Şeremet, M., (2023). Ekoturizm Alanlarının Mekânsal Planlanmasına ve Sürdürülebilirliğine İlişkin Yerel Halkın Görüşleri: Batı Akdeniz (Türkiye) Örneği. *Journal of Academic Tourism Studies*, 4 (2), 42-65.
- Özben, A., (2022). Ekoturizm Kapsamında Çevre Bilincinin Yeşil Ürün Satın Alma Davranışına Etkisi: Antalya Örneği. Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Ekoturizm Rehberliği Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Şırnak.
- Özgüç, N., (2017). *Turizm Coğrafyası; Özellikler ve Bölgeler*. Çantay Kitapevi, İstanbul.
- Phillips, J.C., Humphreys, M.C., Daniels, K.A., Brown, R.J., and Witham, F., (2013). The formation of columnar joints produced by cooling in basalt at Staffa, Scotland. *Bull Volcanol*, 75, 1-17.
- Rathur, Q. (1965). Pasinler-Horasan (Erzurum) Sahasına Ait Genel Jeolojik Rapor. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü. Ankara.
- Slezin, Y., (2003). The mechanism of volcanic eruptions (a steady state approach). *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 122 (1), 7-50.
- Stone, M. T., (2015). Community-based Ecotourism: A Collaborative Partnerships Perspective. *Journal of Ecotourism*, 14(2), 1-19.
- Sümengen, M., (2009). *1:100 000 Ölçekli Kars H50 Paftası*. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Jeoloji Etütleri Dairesi.
- Sür, A., Sür, Ö., ve Yiğitbaşıoğlu, H., (2009). *Mineraller ve Kayaçlar*. Bilim Yayınevi, Ankara.
- Şaroğlu, F., ve Güner, Y., (1981). Doğu Anadolu'nun Jeomorfolojik Gelişimine Etki Eden Öğeler: Jeomorfoloji, Tektonik, Volkanizma İlişkileri. *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, 50, 24-39.
- Şekercioğlu, Ç., Çoban, E., Çatalkaya, B., ve Dik, B., (2023). Iğdır Aras Nehri Kuş Cenneti'nde göçmen kuşların bitleri (Phthiraptera Amblycera, Ischnocera) üzerine bir araştırma. 22. Parazitoloji Kongresi. Aydın.
- Şengör, C., (1980). Türkiye'nin Neotektoniğinin Esasları. *Türkiye Jeoloji Kurumu Konferans Serisi*, 2, 3-40.
- Şengör, C., Yılmaz, Y., (1983). Türkiye'de Tetis'in Evrimi; Levha Tektoniği Açısından Bir Yaklaşım. *Türkiye Jeoloji Kurumu Yerbilimleri Özel Dizisi*, 1, 1-69.
- Tanner, L., (2013). Surface Morphology of Basalt Columns at Svartifoss, Vatnajökulsþjóðgarður, Southern Iceland Lawrence. *Journal of Geological Research*, 2013, 1-8.
- Tomkeieff, S. I., (1940). The basalt lavas of the Giant's Causeway district of Northern Ireland, *Bull. Volcanol.*, 6, 89–146.
- Toramaru, A., Matsumoto, T., (2004). Columnar joint morphology and cooling rate: A starch-water mixture experiment. *Journal of Geophysical Research Atmospheres* 109(2), 1-10.

Türkoğlu, M., (2017). *Iğdır'ın Kuşları*. TC. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Tutcu, A., (2021). Ekoturizm ve Türkiye'nin Ekoturizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Atlas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 1-16.

Yiğitbaşıoğlu, H., (2000). *Volkanlar; Oluşumları, Jeolojik ve Jeomorfolojik Özellikleri ile Dünyadaki Dağılımları*. Bilim Yayıncılık, Ankara.

Wang, Z., and Zhou, S., (2021). Formation mechanism of hexagonal structure of basalt columnar joints based on Mechanics of Materials and infinitesimal method. *Academic Journal of Architecture and Geotechnical Engineering*, 3(1), 7-13.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Sağlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Beyin Göçüne Yönelik Tutumları

Hasan Yasin ÜNLÜ, Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, e-posta: hyasin6091@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4169-7012>

Doç. Dr. Yılmaz DAŞLI, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sivas, e-posta: ydasli@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6569-1103>

Öz

Bu araştırma, sağlık alanında eğitim alan öğrencilerin beyin göçü hakkında tutumlarını ve beyin göçüne yaklaşımlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın evreni Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tıp, Diş Hekimliği ve Sağlık Bilimleri Fakültesinde eğitim almakta olan toplam 2480 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmaya 22.10.2023-22.11.2023 tarihleri arasında 559 öğrenci katılmış olup tabakalı örneklem yöntemi ile örneklem alınmıştır. Araştırmada çevrim içi anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, katılımcıların çoğunluğunun mezun olduktan sonra yurt dışında çalışmak istemesi dikkat çekmektedir. Yurt dışında çalışmak isteyenlerin gitmek için en öncelikli bulduğu sebepler ise yurt dışında daha yüksek yaşam standardı ve yüksek kazanç ek olarak, Türkiye'deki çalışma koşulları gösterilmiştir. En çok yurt dışında çalışmak isteyenler 1. sınıflardır. Yurt dışında çalışmanın önündeki engellere ise masraflar ve yabancı dil öğrenme zorluğu gösterilmiştir. Sağlık çalışanlarının çalışma koşullarının iyileştirilmesi, sağlıkta şiddet olaylarının önüne geçilmesi, yeterli ücretlerin sağlanması, kariyer imkanları oluşturulması bu göçü ve göç düşüncesini azaltacaktır.

Anahtar Kelimeler: Beyin göçü, Sağlık, Öğrenci, Tutum.

Makale Gönderme Tarihi: 24.05.2024

Makale Kabul Tarihi: 03.08.2024

Önerilen Atıf:

Ünlü, H. Y. ve Daşlı, Y. (2024). Sağlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Beyin Göçüne Yönelik Tutumları, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(8): 606-621.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2024, 7(8): 606-621. DOI:[10.26677/TR1010.2024.1431](https://doi.org/10.26677/TR1010.2024.1431)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Attitudes of Students Receiving Health Education Towards Brain Drain

Hasan Yasin ÜNLÜ, MSc. Student, Sivas Cumhuriyet University, Institute of Social Sciences, Sivas, e-mail: hyasin6091@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4169-7012>

Associate Prof. Dr. Yılmaz DAŞLI, Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Health Sciences, Sivas, e-mail: ydasli@cumhuriyet.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6569-1103>

Abstract

This research was conducted to determine the attitudes and approaches of students studying in the field of health towards brain drain. The population of the study consists of a total of 2480 students studying at the Faculty of Medicine, Faculty of Dentistry and Faculty of Health Sciences at Tokat Gaziosmanpaşa University. A sample of 559 students participated in the study between October 22, 2023 and November 22, 2023, using a stratified sampling method. The face-to-face survey method was employed in the research. The results of the study indicate that the majority of participants want to work abroad after graduation. The most prioritized reason for wanting to work abroad include a higher standard of living and higher income, in addition to the working conditions in Türkiye. The students most interested in working abroad are first-year students. The main barriers to working abroad were cited as the expenses and the difficulty of learning a foreign language. Improving the working conditions of healthcare workers, preventing incidents of violence in healthcare, providing adequate salaries and creating career opportunities will reduce this migration and the thought of migration.

Keywords: Brain Drain, Health, Student, Attitude.

Received: 24.05.2024

Accepted: 03.08.2024

Suggested Citation:

Ünlü, H. Y. and Daşlı, Y. (2024). Attitudes of Students Receiving Health Education Towards Brain Drain, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(8): 606-621.

GİRİŞ

İnsanlığın ilk tarihine kadar uzanan göç hareketi, insanlığın her döneminde olmuştur ve olmaya da devam edeceği bir gerçektir. Göç etmek çoğu zaman mecburiyetlere bağlı kalmıştır. Göç eden insanda derin izler ve sıla özlemi şiirlere, türkülere, resimlere konu olmuştur. Savaşlar, doğal afetler, salgınlar, zorlamalar tarih boyunca insanların göçlerinde etkin rol oynamıştır. Günümüz bilgi çağında ulaşımın ve haberleşmenin kolaylaşması, göç edilecek yer ile edinilen bilgiye rahat ulaşım göçleri artırmaktadır. Küreselleşen dünya, daha yüksek ücretle daha iyi şartlarda yaşama isteği taşıyan insanların buldukları yeri terk ederek göç etmelerine kolaylık sağlamaktadır. Beyin göçü, çağımızda ki göç türlerinden oranı gittikçe artmakta olan, kaynak ve alıcı ülke için etkileri büyük olan göç türüdür. Olumsuz ekonomik, siyasi, sosyal koşullar kaynak ülkelerden göç olayının en büyük sebebidir. Zaten olumsuz koşullara sahip bir ülkenin beyin göçü ile kalifiye insanlarını kaybetmesi geleceğe yönelik sorunlarına yenilerini eklemektedir. Beyin göçü alıcı ülke açısından, eğitim, zaman ve maddi yönden elde edeceği kazanç ile lehine olmaktadır. Sağlık sektörü artan beyin göçünden fazlasıyla nasibini almaktadır. Özellikle sağlık bölümlerinin eğitim maliyetlerinin yüksek olması sebebiyle, insan kaynaklarına ihtiyaç duyan ülkelerin, bu alandaki göçlere ilgi göstermesine neden olmaktadır.

Bu bağlamda; çalışma sağlık alanında eğitim alan öğrencilerin beyin göçü hakkında tutumlarını ve beyin göçüne yaklaşımlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan hekim, diş hekimi ve hemşire eksikliğinin sebep olduğu sorunlar, bu ülkelerin sağlık sisteminin en büyük problemlerindedir. Sağlık alanındaki beyin göçü, günümüzde gelişmiş bir ülkeden daha iyi çalışma koşulları ve ücretler sunan başka bir gelişmiş ülkeye gerçekleşmesi yaygın bir durumdur.

Literatür taraması sonucunda sağlık alanında eğitim gören öğrencilere yönelik beyin göçü çalışmalarının az olduğu görülmüş ve bu çalışma seçilmiştir. Sağlık alanında eğitim gören ve gelecek yakın bir zamanda sağlık profesyonelleri olacak kişilerin, mesleğini ülkesinde icra edip etmeme konusundaki düşünceleri ve bakış açıları büyük bir kıymet arz etmektedir. Bu araştırma sorunların tespitine, tehditlerin önlenmesine emek ve zaman harcanan beyinlerin kaybedilmemesi için atılacak adımlara ilham vermektedir.

GÖÇ VE BEYİN GÖÇÜ

Göç kavramını Kofman vd., (2000: 33) “Kişilerin yaşam sürdürdükleri yerin değişmesine ek olarak sosyoekonomik ve kültürel değişimlerini kapsayan farklı kişilerin farklı nedenler sebebiyle yaşam sürdürdükleri yeri kısa veya uzun vadede terk etmesidir” şeklinde tanımlamaktadır.

Uluslararası göç, çağdaş sosyal dönüşümlerde büyük pay sahibi olmaktadır. Bu durum sadece küresel değişimin neticesi değildir; menşe ülkeler ve alıcı ülkeler gelecek yıllardaki değişiklikler için bireysel ve ortaklaşa bir güç halini alacaktır. Uluslararası göçün etkisi öncelikle mali düzeyde hissedilmektedir. Bununla sınırlı kalmayarak, çalışma hayatında, toplumsal ve kültürel konularda, devletlerin politikalarında ve devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde etkilerini görmek mümkün olmaktadır. Ülke içinde sosyal ve kültürel renkliliği artırmak gibi bir özelliği de bulunmaktadır (Cormoş, 2014:242).

Bireyler, yaşamakta olduğu yerlerden farklı sebepler ile göç etmek zorunda kalmışlardır. Tarih boyunca göçün en büyük sebebi doğa olayları olmaktadır, endüstri devrimi ile birlikte ekonomik, toplumsal ve siyasal olaylar göçlerdeki en önemli etkenler olmuştur. Haberleşme ve ulaştırma alanındaki gelişmeler, daha iyi yaşam koşulları sağlayan yerlere göçleri hızlandırmıştır (Ekici ve Tuncel, 2015:9).

Beyin göçü iyi yetişmiş, kalifiye, nitelikli bireylerin göçünü ifade eden daha spesifik bir göç türüdür. Türk Dil Kurumu beyin göçünü: “İleri düzeydeki meslek ve bilim adamları ile uzmanların bir başka gelişmiş ülkede yerleşip çalışmak amacı ile kendi ülkelerinden ayrılması” olarak tanımlamaktadır (TDK, <https://sozluk.gov.tr>).

Beyin göçünün en önemli sebebi, kişilerin daimi olarak göç ettikleri yerde hayat şartlarının daha iyi olacağını düşünmeleridir. Göçü gerçekleştirenler, kendilerinin veya yakınlarının yaşam kalitesini arttıracaklarını, maddi olarak daha iyi seviyede olacaklarını, çalışma hayatlarının daha iyi koşullarda süreceğini ve toplum nezdinde statüsünün yükseleceğini öngörmektedirler (Aksoy ve Gürsoy, 2018: 55).

Uluslararası göç, ilk kez 1940’larda çok sayıda Avrupalı sağlık işgücünün İngiltere ve ABD’ye göç etmesiyle ciddi bir halk sağlığı problemi olarak ortaya çıkmıştır. 1970’lerde Dünya Sağlık Örgütü(WHO), sağlık profesyonellerinin büyüklüğü ve akışına ilişkin 40 ülkeyi kapsayan ayrıntılı bir çalışma yayınlamıştır. Göç eden doktorların neredeyse %90’ı yalnızca beş ülkeye taşınmaktadır. Bunlar Avustralya, Kanada, Almanya, Birleşik Krallık ve ABD’den oluşmaktadır (Dodani ve Laporte, 2005: 487).

Yaygın olarak tıbbi beyin göçü olarak adlandırılan sağlık çalışanı göçü, küresel sağlık iş gücü krizi olarak bilinen daha bir büyük sorunun, yani sağlık iş gücünün son derece eşitsiz dağılımı ve dünya çapında sağlık çalışanlarının kritik düzeydeki eksikliğinin bir parçasıdır. Hastalık yükünün yüksek olduğu bölgeler tıbbi beyin göçü, eğitilmiş ve vasıflı sağlık profesyonellerinin (tıp doktorları, hemşireler ve ebeler) düşük geliri olan ülkelere yüksek geliri olan ülkelere kitlesel göçünü ifade etmektedir. Küresel sağlık iş gücünün eşitsiz dağılımı, kötü çalışma ve yaşam koşullarından kaçan hekim ve hemşirelerin kitlesel göçü ve zengin ülkelerin artan işe alım faaliyetleriyle daha da kötüleşmektedir (Kollar ve Buyx, 2013: 8).

Sonuç olarak, insanların yaşam sürdürdükleri yerleri terk etmelerine neden olan göçün birçok farklı nedeni bulunmakta ve buna bağlı farklı olumlu ve olumsuz etkileri söz konusu olmaktadır. Göç, hem doğal olaylar hem de ekonomik, toplumsal ve siyasal faktörlerle şekillenirken, sağlık alanında tıbbi beyin göçü önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu göç, dünya genelinde sağlık çalışanlarının dağılımındaki eşitsizliği artırmakta ve hastalık yükü yüksek bölgelerden düşük gelirli ülkelere sağlık profesyonellerinin kitlesel göçünü ifade etmektedir.

Sağlık hizmetlerinin sunumu için en önemli kaynaklardan birinin insan olduğu göz önüne alındığında (Özşahin ve Öztürk, 2024: 342), sağlık kurumundaki insan kaynağının bu denli eşitsiz dağılımı; görevlerin planlanmasında, işleyişte ve çıktılarda problemlere sebep olmaktadır. Bu bağlamda araştırma önem arz etmektedir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Bu bölümde, araştırma ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu çalışma 22.10.2023 ve 22.11.2023 tarihleri arasında Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tıp, Diş Hekimliği ve Sağlık Bilimleri Fakülteleri’nde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, sağlık alanında eğitim gören öğrencilerin beyin göçüne yönelik yaklaşımlarını ve tutumlarını belirlemektir. Çok fazla sayıda ülkede sağlık çalışanları eksikliği yaşanmaktadır. Bu eksiklikler beraberinde sağlık hizmetlerine erişimde aksaklıklar, problemler doğurmaktadır. Bu bağlamda; geleceğin sağlık çalışanlarının mesleğini ülkesinde sürdürebilmek

için olumlu ve olumsuz düşüncülerini alarak, itici ve çekici faktörleri ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Bu amaç ışığında araştırma problemleri şu şekilde belirlenmiştir:

P1: Mezuniyet sonrası yurt dışında çalışma durumu ile sosyo-demografik özellikler arasında fark var mıdır?

P2: Beyin göçüne yönelik tutum ölçeği ve alt boyutları ile sosyo-demografik özellikler arasında fark var mıdır?

P3: Beck umutsuzluk ölçeği ve alt boyutları ile sosyo-demografik özellikler arasında fark var mıdır?

P4: Beck umutsuzluk alt boyut düzeylerinin beyin göçüne yönelik tutum üzerinde etkisi var mıdır?

Araştırmanın Tipi

Bu araştırma Tıp Fakültesi, Diş Hekimliği Fakültesi ve Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin, beyin göçüne yönelik tutumlarını ve ilişkili faktörlerini araştırmak amacıyla gerçekleştirilen kesitsel tipte ve tanımlayıcı özellikleri olan anket çalışmasıdır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tıp (938), Diş Hekimliği (520) ve Sağlık Bilimleri Fakültesinde (1022) eğitim almakta olan toplam 2480 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmaya 22.10.2023-22.11.2023 tarihleri arasında 559 öğrenci katılmış olup tabakalı örneklem yöntemi ile örneklem alınmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın tek bir ilde ve bir üniversite yapılmış olması, sadece tıp fakültesi, diş hekimliği fakültesi, sağlık bilimleri fakültesinden ebelik ve hemşirelik öğrencilerine yapılmış olması sınırlılıklardır. Öğrencilerin yoğun tempolarında zaman ayırmak istememesi, bu tarz çalışmalara katılmak istememesi, fakültelerin şehrin farklı noktalarında olması diğer sınırlılıkları içermektedir.

Araştırmanın Veri Toplama Aracı

Çalışmada Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tıp, Diş Hekimliği ve Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencileriyle çevrim içi toplanarak, tabakalı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Üç bölümden meydana gelen anketin ilk kısmı literatür taraması yapılarak oluşturulan sosyo-demografik soruları barındıran ve göç etmeye yönelik nedenler ve engeller hakkında sorulan 18 sorudan oluşmaktadır. İkinci kısım "Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği" üçüncü kısım ise "Beck Umutsuzluk Ölçeği" sorularından meydana gelmektedir.

Ankette kullanılan Öncü ve arkadaşlarının geliştirdiği "Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği" Türk toplumunda geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak görülmektedir (Öncü vd., 2018: 15).

Öncü ve arkadaşlarının geliştirdiği bu ölçek, iki olumsuz, 14 olumlu ifadeden meydana gelmektedir. Tek boyutlu iki bileşenli yapısıyla (12 madde çekici faktörler, 4 madde itici faktörler) ölçekte bulunan her madde “kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “ne katılıyorum ne katılmıyorum”, “katılıyorum”, “tamamen katılıyorum” ifadelerinden oluşan 5’li Likert tiptedir. Ölçekten alınacak en düşük ve en büyük puan, 16-80 arasında olup, puan artışı göç eğiliminin arttığını göstermektedir.

Beck umutsuzluk ölçeği, kişilerde umutsuzluk düzeyini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir (Beck vd., 1974: 861).

Bu ölçek kişisel kendini değerlendirme ölçeğidir. “Gelecek ile duygu ve beklentiler”, “motivasyon kaybı” ve “umut” olmak üzere üç faktör ve 20 maddeden oluşmaktadır. Cevaplara göre katılımcılar “umutsuzluk puanı” adı verilen bir puan almakta ve daha yüksek puanlar daha fazla umutsuzluk seviyesi göstermektedir. Beck umutsuzluk ölçeği umutsuzluk puanlarına göre kişileri dört umutsuzluk seviyesi olan minimal, hafif, orta ve şiddetli düzeylerine ayırmaktadır. Ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği yapılan çalışmalarda denemiş ve yeterli görülmüştür (Seber vd., 1993: 134).

Verilerin Analizi

Çalışmada, istatistiksel verilerin analizi için IBM SPSS sürüm 25.0’dan (SPSS inc., Chiago, Illinois, ABD) faydalanılmıştır. Tablolarda sürekli değişkenler Ort±SS olarak, kategorik değişkenler sayı (n) ve yüzde (%) şeklinde gösterilmiştir. İki gruplu değişkenler için parametrik testlerden independent samples t testi ve üç ve daha fazla değişkene sahip gruplar için One-Way ANOVA testi kullanılmıştır. Gruplar arasındaki anlamlılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için post-hoc testlerinden sidac testi uygulanmıştır. Sonuçlarda anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ kabul edilmiştir.

Araştırmanın Etik Yönü

Etik kurul onayı 17.10.2023 tarihinde Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma Önerisi Etik Değerlendirme Kurulu’nun E-99711239-050.01.04/ sayılı izniyle alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın amacına olarak yapılan analizler bu bölümde sırası ile sunulmuştur. Bu kapsamda tanımlayıcı verilerin ardından, frekans analizleri, güvenilirlik analizi ve regresyon analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilmiş bulgular bu bölümde sırası ile verilmiştir.

Tablo 1’de çalışmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun kadın olduğu ve en çok katılımcının sağlık bilimleri fakültesi öğrencisi olduğu görülmektedir. En çok katılımcı 4. Sınıf öğrencilerinden olmuştur. Katılımcıların aile gelirlerinin çok büyük oranda orta gelirli olduğu belirlenmiştir. Anne eğitim durumu en çok okuryazar veya ilkökul mezunu oluştururken, baba eğitim durumunu yoğunluk üniversite veya yüksekokul mezunu oluşturmaktadır. Aile tiplerine bakıldığında en çok çekirdek aile yapısında olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Dağılımları

Yaş	Minimum 17 maksimum 39	Ortalama 21,51
Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	395	70,7
Erkek	164	29,3
Fakülte	Sayı	%
Tıp Fakültesi	172	30,8
Dış Hekimliği Fakültesi	181	32,0
Sağlık Bilimleri Fakültesi	206	37,2
Sınıf	Sayı	%
1	84	15,0
2	78	14,0
3	132	23,6
4	156	27,9
5	84	15,0
6	25	4,5
Aile Geliri	Sayı	%
Düşük	69	12,3
Orta	465	83,2
Yüksek	25	4,5
Anne Eğitim Durumu	Sayı	%
Okuryazar değil	28	5,0
Okuryazar veya ilkokul mezunu	247	44,2
Lise veya dengi mezun	143	25,6
Üniversite veya yüksekokul mezunu	131	23,4
Yüksek lisans, doktora	10	1,8
Baba Eğitim Durumu	Sayı	%
Okuryazar veya ilkokul mezunu	154	27,
Lise veya dengi mezun	159	28,4
Üniversite veya yüksekokul mezunu	219	39,2
Yüksek lisans, doktora	27	4,8
Aile tipi	Sayı	%
Çekirdek aile	464	83,0
Geniş aile	80	14,3
Tek ebeveynli aile	15	2,7

Tablo 2. Katılım Sağlayanlar ile İlgili Verilerin Dağılımları

Herhangi bir uluslararası öğrenci değişim programına katılma	Sayı	%
Evet	22	3,9
Hayır	537	96,1
Yurt dışında yaşıyor olup da halen görüşülen akraba/ arkadaş varlığı	Sayı	%
Evet	264	47,2
Hayır	295	52,8
Mezuniyet sonrasında yurt dışında çalışmayı isteme	Sayı	%
Evet	353	63,1
Hayır	206	36,9
Göç etmekteki öncelikli sebep	Sayı	%
Türkiye'deki sağıkta şiddet olayları	241	13,2
Türkiye'deki çalışma koşulları	312	17,1
Türkiye'deki sağık politikası	155	8,5
Yurt dışında daha iyi yaşam standardı, daha yüksek kazanç	327	17,9
Yurt dışında mesleğime yönelik daha iyi eğitim almak	161	8,8
Yurt dışında bilimsel çalışmalar için daha büyük destekler sunulması	138	7,5
Yurt dışında uzmanlık eğitimine daha kolay başlanabilmesi	72	3,9
Yabancı ülke vatandaşlığı almak	101	5,5
Yeni insanlarla tanışmak, yeni yerler görmek	170	9,3
Daha sonra ülkeme dönüp daha donanımlı biri olarak hizmet vermek	149	8,1
Diğer	3	0,2
Göç ettikten sonra Türkiye'ye dönmeyi düşünme	Sayı	%
Evet	235	42,0
Hayır	59	10,6
Fikrim yok	265	47,4
Yurt dışına göçün önündeki görülen engeller	Sayı	%
Yabancı dil öğrenmenin zorluğu	309	17,1
Ek sınavlara tabi tutulmak (USMLE, PLAP vb.)	290	16,0
Masraflar (sınavlar, seyahatler...)	401	22,2
Vize alma süreci	294	16,2
Aileden/sevdiklerinden ayrılacak olmak	277	15,3
Göç edilen ülkenin yabancılara karşı tutumu	217	12,0
Herhangi bir engel yok	16	0,9
Diğer	6	0,3
Türkiye' de birinci basamak sağık hizmetinde çalışmak isteme	Sayı	%
Evet	223	39,9
Hayır	149	26,7
Fikrim yok	187	33,5
Yurt dışında birinci basamak sağık hizmetinde çalışmak isteme	Sayı	%
Evet	246	44,0
Hayır	116	20,8
Fikrim yok	197	35,2

Tablo 2’de herhangi bir uluslararası öğrenci değişim programına katılma oranının çok düşük olduğu görülmektedir. Yurt dışında halen görüşülen arkadaş/akraba varlığı sorusuna hayır cevabı daha fazla olmuştur. Mezuniyet sonrası yurt dışında çalışmayı düşünenlerin oranının daha fazla olduğu görülmektedir. Göç etmekteki öncelikli sebeplere en yüksek oranda, yurt dışında daha iyi yaşam standardı, daha yüksek kazanç gösterilmiştir. Yurt dışına göç ettikten sonra Türkiye’ye geri dönmeyi düşünmeyenlerin oranının daha az olduğu görülmektedir. Yurt dışına göçün önünde görülen engellere ise, masraflar (sınavlar, seyahat) olduğu belirtilmiştir. Türkiye’de ve yurt dışında birinci basamak sağlık hizmetlerinde çalışmayı düşünenlerin oranının fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Mezuniyet Sonrasında Yurt Dışında Çalışma Durumu ile Sosyo-Demografik Değişkenlerin Karşılaştırılması

		Mezuniyet sonrasında yurt dışında çalışmak istiyor musunuz?		P
		Evet	Hayır	
Cinsiyet	Kadın	241 (61,0)	154 (39,0)	0,063
	Erkek	112 (68,3)	52 (31,7)	
Fakülte	Tıp	113 (65,7)	59(34,3)	0,405
	Diş Hekimliği	116 (64,8)	63 (35,2)	
	Sağlık Bilimleri	124 (59,6)	84 (40,4)	
Sınıf	1	62 (73,3)	22 (26,7)	0,168
	2	53 (67,9)	25 (32,1)	
	3	79 (59,8)	53 (40,2)	
	4	90 (57,7)	66 (42,3)	
	5	52 (61,9)	32 (38,1)	
	6	17 (68,0)	8 (32,0)	
Gelir	Düşük	46 (66,7)	23 (33,3)	0,690
	Orta	290 (62,4)	175 (37,6)	
	Yüksek	17 (68,0)	8 (32,0)	
Herhangi bir uluslararası öğrenci değişim programına katılma	Evet	17 (77,3)	5 (22,7)	0,118
	Hayır	336 (62,6)	201 (37,4)	
Yurt dışında görüşülen akraba/arkadaş olma	Evet	177 (67,0)	87 (33,0)	0,043*
	Hayır	176 (59,7)	119 (40,3)	
Türkiye’ de birinci basamak sağlık hizmetinde çalışmak isteme	Evet	117 (52,5)	106 (47,5)	0,000*
	Hayır	105 (70,5)	44 (29,5)	
	Fikrim yok	131 (70,1)	56 (29,9)	
Yurt dışında birinci basamak sağlık hizmetinde çalışmak isteme	Evet	201 (81,7)	45 (18,3)	0,000*
	Hayır	39 (33,6)	77 (66,4)	
	Fikrim yok	113 (57,4)	84 (42,6)	

*p<0,05

Tablo 3’te mezuniyet sonrasında yurt dışında çalışmayı isteyenlerin büyük çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. Tıp fakültesi öğrencilerinin yurt dışında çalışma isteğinin daha fazla olduğu görülmektedir. 1. Sınıf öğrencilerinin yurt dışında çalışmayı isteme oranı diğer sınıftaki öğrencilere göre daha yüksektir. Herhangi bir uluslararası değişim programına katılan öğrencilerin, katılmayan öğrencilere göre yurt dışında çalışma düşüncesinin daha yüksek olduğu

görülmektedir. Yurt dışında görüşülen akraba/arkadaşı olanların olmayanlara göre yurt dışında çalışma düşüncülerinin yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Yurt Dışına Göç Etmek İstemesinin Sebepleri ile Mezuniyet Sonrasında Yurt Dışında Çalışmak İstemesi Durumunun Frekans Dağılımı

		Mezuniyet sonrasında yurt dışında çalışmak istiyor musunuz?	
		Evet	Hayır
Yurt dışına göç etmenizdeki sebepler	Türkiye'deki sağlıkta şiddet olayları	211 (87,6)	30 (12,4)
	Türkiye'deki çalışma koşulları	271 (86,9)	41 (13,1)
	Türkiye'deki sağlık politikası	136 (87,7)	19 (12,3)
	Yurt dışında daha iyi yaşam standardı, daha yüksek kazanç	284 (86,9)	43 (13,1)
	Yurt dışında mesleğime yönelik daha iyi eğitim almak	142 (88,2)	19 (11,8)
	Yurt dışında bilimsel çalışmalar için daha büyük destekler sunulması	121 (87,7)	17 (12,3)
	Yurt dışında uzmanlık eğitimine daha kolay başlanabilmesi	66 (91,7)	6 (8,3)
	Yabancı ülke vatandaşlığı almak	94 (93,1)	7 (6,9)
	Yeni insanlarla tanışmak, yeni yerler görmek	157 (92,4)	13 (7,6)
	Daha sonra ülkeme dönüp daha donanımlı biri olarak hizmet vermek	128 (85,9)	21 (14,0)
Diğer	3 (100,0)	0 (0,0)	

Tablo 4'te mezuniyet sonrasında yurt dışında çalışmak isteyenlerin göç etmek istemesindeki sebeplerin frekans dağılımı görülmektedir. Yurt dışında daha iyi yaşam, daha yüksek kazanç ve Türkiye'deki çalışma koşulları sırasıyla en çok belirtilen sebeplerdir.

Tablo 5. Katılımcıların Yurt Dışına Göç Etmesinin Önündeki Engeller ile Mezuniyet Sonrasında Yurt Dışında Çalışma İstemesi Durumunun Frekans Dağılımı

		Mezuniyet sonrasında yurt dışında çalışmak istiyor musunuz?	
		Evet	Hayır
Yurt dışına göç etmenin önündeki engeller	Yabancı dil öğrenmenin zorluğu	199 (64,4)	110 (35,6)
	Ek sınavlara tabi tutulmak (USMLE, PLAP vb.)	190 (65,5)	10 (34,5)
	Masraflar (sınavlar, seyahatler...)	273 (68,1)	128 (31,9)
	Vize alma süreci	205 (69,7)	89 (30,3)
	Aileden/sevdiklerinden ayrılacak olmak	170 (61,4)	107 (38,6)
	Göç edilen ülkenin yabancılara karşı tutumu	137 (63,1)	80 (36,9)
	Herhangi bir engel yok	7 (43,8)	9 (56,3)
	Diğer	3 (50,0)	3 (50,0)

Tablo 5'te mezuniyet sonrasında yurt dışında çalışmak isteyenlerin, yurt dışına göç etmesinde gördüğü engellerin en çok, masraflar (sınavlar, seyahatler) ve vize alma süreci olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Ölçekler ve Alt Boyutlarına Ait Güvenilirlik Katsayıları

	Cronbach's A lpha	Madde Sayısı
Çekici	0,907	12
İtici	0,917	4
Beyin Göçüne Yönelik Tutum	0,934	16
Gelecek ile ilgili duygu ve beklentiler	0,749	5
Motivasyon kaybı	0,607	8
Umut	0,769	7
Beck Umutsuzluk	0,874	20

Tablo 6'da ölçekler ve alt boyutlarına ait güvenilirlik katsayıları verilmiştir. Buna göre çekici alt boyutunun güvenilirlik katsayısı 0,907, itici alt boyutunun 0,917, beyin göçüne yönelik tutum alt boyutunun 0,934, gelecek ile ilgili duygu ve beklentiler alt boyutunun 0,749, motivasyon kaybı alt boyutunun 0,607, umut alt boyutunun 0,769, beck umutsuzluk düzeyi ölçeğinin alt boyutunun güvenilirlik katsayısı ise 0,874 olarak belirtilmiştir.

Tablo 7. Ölçekler ve Alt Boyutlarına Ait Betimsel İstatistikler ve Normal Dağılım Analizi Sonuçları

	K-S	p	Min	Max	\bar{X}	S.S	Med.	Çarpıklık	Basıklık
Çekici	,069	,000	12,00	60,00	40,41	8,43	41,0	-,345	,632
İtici	,152	,000	4,00	20,00	15,95	3,61	16,0	-1,059	1,115
Beyin Göçüne Yönelik Tutum	,071	,000	16,00	80,00	56,37	11,34	57,0	-,605	,889
Gelecek ile İlgili Duygu ve Beklentiler	,188	,000	,00	5,00	1,63	1,59	1,0	,657	-,696
Motivasyon Kaybı	,186	,000	,00	8,00	2,58	1,93	2,0	,855	,263
Umut	,216	,000	,00	7,00	2,11	2,01	1,0	,916	-,169
Beck Umutsuzluk	,133	,000	,00	20,00	6,33	4,78	5,0	,789	-,199

Tablo 7'de ölçekler ve alt boyutları ait verilerin hangi dağılımdan geldiğini belirlemek için; aritmetik ortalama, medyan, çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiş olup, aritmetik ortalama ve medyanın eşit ya da yakın olması, çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 2.0 sınırları içinde bulunmasından verilerin normal dağılımdan geldiği belirlenmiştir.

Tablo 8. Katılımcıların Beck Umutsuzluk Düzeyleri Dağılımları

Beck Umutsuzluk	Sayı	%
Minimal	202	36,1
Hafif	194	34,7
Orta	123	22,0
Şiddetli umutsuzluk	40	7,2

Tablo 8' de katılım sağlayanların umutsuzluk düzeyleri dağılımları verilmiştir. Buna göre %36,1'i minimal, %34,7'si hafif, %22,0'si orta, %7,2'si ise şiddetli umutsuzluk seviyesindedir.

Tablo 9. Beck Umutsuzluk Alt Boyut Düzeylerinin Beyin Göçüne Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisine Ait Çoklu Regresyon Analiz Sonuçları

Değişkenler	B	Std. H	T	P	F/p
Sabit	52,862	,791	66,833	,000*	
Gelecek ile İlgili Duygu ve Beklentiler	2,261	,476	4,753	,000*	19,589/,000*
Motivasyon Kaybı	0,636	,316	2,014	,044*	
Umut	-0,864	,324	-2,667	,008*	

*p<0.05; R²=0,091,

Bağımsız Değişkenler: Gelecekle İlgili Duygu ve Beklentiler, Motivasyon Kaybı, Umut

Bağımlı Değişken: Beyin Göçüne Yönelik Tutum

Tablo 9'da umutsuzluk alt boyut düzeylerinin beyin göçüne yönelik tutum üzerindeki etkisine ait çoklu regresyon analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Regresyon analizi varsayımları incelendiğinde yordayıcı (bağımsız değişken) değişkenlerle bağımlı değişken arasındaki ilişkinin anlamlı (F=19,589; p=0,000 p<0.01) olduğu belirlenmiştir.

Beck umutsuzluk ölçeği alt boyutlarından gelecekle ilgili duygu ve beklentilerin (t=4,753, p<0,05), motivasyon kaybının (t=2,014, p<0,05) ve umut düzeylerinin (t=-2,667, p<0,05) beyin göçüne yönelik tutum üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Gelecekle ilgili duygu ve beklenti, motivasyon kaybı ve umut düzeylerinin beyin göçüne yönelik tutumu %09,1 oranında açıkladığı belirlenmiştir (R²=0,091). Katılımcıların beyin göçüne yönelik tutum düzeylerinin %09,1' ini bu değişkenlerle açıklanabilirken %90,9'unu modele dahil edilmeyen bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı belirlenmiştir. Regresyon analizi sonucuna regresyon eşitliği aşağıda verilmiştir.

$$\text{Beyin Göçüne Yönelik Tutum}=52,862+2,261*GİDB+0,636*MK-0,864*Umut$$

Regresyon eşitliği incelendiğinde, beyin göçüne yönelik tutum düzeyini gelecekle ilgili duygu ve beklenti düzeyinde bir birimlik artışın 2,261 birim artıracığı, motivasyon kaybındaki bir birimlik artışın 0,636 birim artıracığı, umut düzeyindeki bir birimlik artışın 0,864 birim azaltacağı belirlenmiştir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışma, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde, sağlık alanında eğitim gören öğrencilerin beyin göçüne yönelik tutumlarının ve düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu bölümde elde edilen bulgular literatür kapsamında tartışılmaktadır. Dünyada ve ülkemizde beyin göçü artışı ve oluşturduğu sorunlar dikkat çekici ve üzerinde durulması gereken konu olduğunu her geçen gün gözler önüne sermektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik dağılımlarına bakıldığında, çoğunluğunun kadın olduğu görülmektedir. En çok katılımcının sağlık bilimleri fakültesi öğrencisi olduğu görülmektedir. Öğrencilerin en büyük oranını 4. Sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Katılımcılarımızın aile gelirlerine bakıldığında büyük oranda orta gelirli olduğu görülmektedir. Aile tiplerine bakıldığında büyük oranda çekirdek aile yapısına sahip oldukları görülmektedir. Çalışmaya katılan öğrencilerin anne ve babalarının eğitim düzeyi ortalamalarının düşük olduğu görülmektedir. Yüksek lisans veya doktora mezunu annelerin %1,8, babaların ise %4,8 oranında olduğu görülmüştür.

Çalışmaya katılan 559 öğrenciden 353'ü (%63,1) mezun olduktan sonra yurt dışında çalışmak istemektedir. 206 (%36,9) öğrencinin ise şimdilik mezun olduğunda yurt dışında çalışmak gibi bir planı yoktur. Kaçmaz (2022: 25), Samsun'da Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerine yaptığı çalışmada, bu çalışmaya da yakın bir sonuçla öğrencilerin %68'inin mezun olduktan sonra yurt dışında çalışmak istediğini bulmuştur. Filiz (2023: 56), Bursa Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde asistan hekimler ve öğrencilerle yaptığı çalışmada %40,6'sının göç etme düşüncesinin bulunduğu, %40'ının kararsız olduğunu, %19,4'ünün ise göç niyetinin olmadığını bulmuştur. Asistan hekimlerin, tıp fakültesi öğrencilerine göre göç niyetlerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Burcu (2022: 53), Bursa Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde eğitim hayatına devam eden dördüncü, beşinci ve altıncı sınıflarda olan 30 öğrenciyi araştırma grubu seçerek çalışmasını gerçekleştirmiş, çalışmada %50 oranına tekabül eden 15 öğrenci yurt dışına gitme düşüncesine sahipken, sekiz öğrenci kararsız olduğunu, yedi öğrenci ise gitmeyi düşünmediğini belirtmiştir. Özdede (2023:28), Sağlık Bilimleri Ankara Eğitim Araştırma Hastanesi'nde görev yapmakta olan asistan hekimlerden oluşan grup ile çalışmasını gerçekleştirmiştir. Bizim sonuçlarımıza yakın şekilde, çalışmaya katılan 319 asistan hekimin %68,3'ü yurt dışında çalışma düşüncesinin olduğunu bulmuştur.

Yurt dışında gerçekleştirilen araştırmalara bakıldığında, bu çalışmaya benzer sonuçlar alındığı görülmektedir. Kabbash (2021: 1105), Mısır'da tıp fakültesi öğrencilerine ve asistan hekimlerle 885 kişinin katılımıyla yaptığı çalışmada göç etme düşüncesini sırasıyla, %89,6 ve %88,5 gibi oranlarda bulmuştur. Hashish ve Ashour (2020: 700), Mısır'ın İskenderiye şehrinde bulunan üniversite hastanesinde görev yapan, en az bir yıl deneyimli hemşirelerle yaptıkları çalışmaya 480 hemşire katılmıştır. Katılım sağlayan hemşirelerin %74,2' si yurt dışına göç etmek istediklerini belirtmişlerdir. Bojanic (2015: 316) Hırvatistan'da son sınıf tıp fakültesi öğrencilerinin katılımıyla yaptığı çalışmada, katılımcıların %53'ünün mezun olduktan sonra yurt dışına gitme düşüncesinde olduğunu bulmuştur. De Silva vd. (2014: 4), Sri Lanka Kolombo Üniversitesi'nde 372 kişiden oluşan tıp fakültesi mevcut öğrencileri ve yeni mezun hekimlerle çalışma gerçekleştirmiştir. 89 katılımcı(%23,8) göç etmeyi düşünmekte olduğunu, 121 katılımcı ise göç niyeti veya göç etmeme kararı arasında kararsız olduğunu, 162 kişi ise göç etme niyeti olmadığını bildirmiştir. Hassan (2022: 504), Pakistan'ın Pencap bölgesinde 464 dış hekimiyile çalışma gerçekleştirmiştir. Katılımcıların %33,4'ü yurt dışına gitmeyi planlarken, %59'u ise böyle bir planı olmadığını belirtmiştir. Gouda (2015: 3) İrlanda'da eğitim görmekte olan ve çalışmaya katılmayı kabul eden 2273 tıp fakültesi öğrencisine yaptığı çalışmada, göç etme niyetinde olan öğrencilerin oranının %88 olduğunu bulmuştur.

Bu çalışmada göç etmekteki sebeplere bakıldığında en yüksek puanı %17,9 yurt dışında daha iyi yaşam standardı, daha yüksek kazanç ikinci olarak ise %17,1 Türkiye'de çalışma koşulları almıştır. Yurt dışına göçün önündeki engeller nedir sorusuna en yüksek puanı alan seçenekler, %22,2 masraflar (seyahat, sınavlar), %17,1 yabancı dil öğrenme zorluğu, %16,2 vize alma zorluğu olmuştur. Kaçmaz (2022: 25)'in çalışmasında bu çalışmaya benzer şekilde, göç etmekteki sebeplere bakıldığında en yüksek puanı, yurt dışında daha iyi yaşam standardı, daha yüksek kazanç ikinci olarak ise, Türkiye'de çalışma koşulları almıştır. Yurtdışına göçün önündeki engellerin sırasıyla masraflar, aile ve sevdiklerinden ayrılma ve ek sınavlara girme zorunluluğu olduğu görülmüştür. Filiz (2023: 56) çalışmasında, Türkiye'den göç etmeye neden olarak, ülkenin ekonomik, siyasal ve sosyal koşulları, yurt dışında daha yüksek yaşam standardı, Türkiye'de hekimlerin yoğunluğu gösterilmiştir. Burcu (2022: 53)'nün yapmış olduğu çalışmada, katılımcıların yurt dışına gitmek için gösterdiği sebeplerden en yüksek puanı alan etkenler, sağlık sistemine yönelik düşünceler, sağlıkta şiddet ve pandemi süreci olmuştur. Gitmeyi düşünmeyenlerin en çok tercih ettiği faktörler, aile ve yakınlarını bırakıp gitmek istememesi olmuştur. Özdede (2023: 28)'nin araştırmasında, göç etmek isteyenlerin belirttiği sebepler

sırasıyla, alım gücünün düşmesi, gelecek kaygısı ve sağlıkta şiddet olayları en yüksek puanı almışlardır. Göç etmek istemeyenlerin belirttiği sebepler sırasıyla, aile ve yakınların ayrılmamak, farklı kültüre alışma zorluğu, dil öğrenme zorluğu olmuştur.

Yurt dışında gerçekleştirilen araştırmalarda bu çalışmaya benzer itici faktörler yer almaktadır. Kabbash (2021: 1105)'in Mısır'da gerçekleştirdiği çalışmada, en çok ön plana çıkan itici faktörler olarak yetersiz maaş ve mesleki tehlikeler gösterilmiştir. Hashish, Ashour(2020: 700)'un çalışmasında, katılım sağlayan hemşirelerin göçe itici faktörler olarak en çok puanla ekonomik nedenleri göstermişlerdir. Hassan (2022: 504)'ın yapmış olduğu çalışmada katılımcılar itici sebepler olarak düşük ücretler, iş bulma zorluğu ve güvenlik sorunlarını belirtmiştir. Gouda (2015: 3)'nın çalışmasında katılımcıların göç etme gerekçelerine sırasıyla %85 kariyer fırsatları, %83 İrlanda'daki çalışma koşulları, %65 ücret düzeyi ve %60 daha iyi eğitim seçeneklerini belirtmiş olduğu görülmektedir. Kadel, Bhandari (2019: 215), Nepal'de Biratnagar şehrinde özel hastanelerde çalışan 99 hemşirenin katılımı ile çalışma yapmışlardır. Çalışmada itici faktörlerin en önemlileri olarak sırasıyla kariyer gelişim eksikliği, düşük maaş ve kötü çalışma ortamları gösterilmiştir.

Bu çalışmada, katılımcıların sadece %3,9'u herhangi bir yurtdışı değişim programına katıldığını ifade etmiştir. Yurt dışında halen görüştüğü akrabası veya arkadaşı olan sayısı %52,8'dir. Yurt dışında birinci basamak sağlık hizmetlerinde çalışmak isteyenler %44 istemeyenler %20,8, fikrim yok cevabını verenlerin oranı ise %35,2 olmuştur. Mezuniyet sonrası yurt dışında çalışmak isteyen kadınların oranı %61 erkeklerin oranı ise %68'dir. Türkiye'de birinci basamak sağlık hizmetlerinde çalışmak isteyenler, %39,9 istemeyenler %26,7 fikrim yok cevabını verenler ise %33,5'tir. Mezuniyet sonrasında yurt dışında çalışmak isteyen öğrencilerin, %65,7'si tıp, %64,8'i diş hekimliği, %59,6'sı sağlık bilimleri fakültesinde öğrenim görmektedir. Kaçmaz (2022: 25) çalışmasında, herhangi bir yurt dışı değişim programına katılanların % 4,8 olduğunu belirtmiştir. Türkiye'de birinci basamak sağlık hizmetlerinde çalışmak isteyenler %30,4, istemeyenler %48, fikrim yok %21,6 cevaplarını bulmuştur.

Bu çalışmada göç ettikten sonra Türkiye'ye geri dönmeyi düşünür müsünüz sorusuna % 42 evet, %10,6 hayır, %47,4 ise fikrim yok cevapları vermiştir. Filiz (2023)'in gerçekleştirdiği çalışmada, göç etme niyeti olanlar ve kararsız olanların göç ettikleri takdirde geri dönmeyi düşünmeme oranlarının %40,1 olduğunu belirtmiştir. Kaçmaz (2022: 25) çalışmasında, göç ettikten sonra Türkiye'ye dönmeyi düşünenler %55,3, düşünmeyenleri % 14, fikrim yok %30,2 cevaplarını almıştır. Bojanic (2015:316) çalışmasında, mezun olduktan sonra göç etmeyi düşünen öğrencilerin yalnızca %20'sinin Hırvatistan'a geri dönmeyi düşündüğünü belirtmiştir.

Kenya'da yapılan bir araştırmada ortaya çıkan verilere göre, bir hemşirenin ilkokuldan üniversiteye kadar olan eğitim sürecinde ülkeye maliyeti yaklaşık 43.180 dolar olarak hesaplanmıştır. Ancak, bu hemşirenin eğitim masraflarına rağmen beyin göçüyle ülkeye geri dönmemesi durumunda, bu kaybın 338.868 dolar gibi önemli bir maliyete ulaşacağı tespit edilmiştir (Kirigia vd., 2006: 10).

Yapılan bu araştırma, beyin göçünün hedef ülkeye faydalarını gözler önüne sermektedir. Göç alan ülke hem eğitim harcamalarından hem de zamandan kazanım sağlayarak, yetişmiş nitelikli elemana sahip olacaktır. Menşe ülke açısından ise durum hiç iç açıcı değildir. Beyin göçünün daha çok gelişmekte olan ülkelerden gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda, hem yetiştirdiği insan kaynağını kaybetmekte hem de eğitimine harcadığı zaman ve maddi kayıp ile karşı karşıya kalmaktadır. Bilhassa sağlık kurumlarında yeterli sayıda, nitelikli ve motivasyonlu sağlık personeli bulunmalıdır. Aksi takdirde, hem hastaların hem de çalışanların memnuniyeti ve güvenliği azalabilmektedir (İlman Yaltağil, 2023: 201). Personel eksikliği, yüksek iş yükü, düşük ücret, eğitim imkânlarının kısıtlılığı gibi durumlar sağlık hizmet kalitesini de

düşürmektedir. Ülkelerin gelişmişlik ve refah göstergelerinden birisinin de sağlık hizmetlerinin etkinliği ve verimliliği olduğu (Ilıman Yaltagil, 2023: 955) göz önüne alındığında; bu durumun göç veren ülkeler için oldukça risk oluşturduğu düşünülmektedir.

Sahra Altı Afrika bölgelerinin yarısında eğitilen hekimlerin %30'dan fazlası beyin göçü sebebiyle yitilmektedir. Göç süreçleri son yıllarda daha karmaşık bir hal almıştır. Bu durum sağlık çalışanları göçlerini de kapsamaktadır. Otuz yıl önce sağlık çalışanlarının göçü, Sahra Altı Afrika'da az sayıda beyin göçü veren ülkeleri ve bu göçleri kabul eden yüksek gelirli ülkeleri kapsamaktayken, bugün neredeyse tüm Sahra Altı Afrika ülkelerinden sağlık çalışanlarının beyin göçü ve varış ülkelerinin çeşitliliği de artmaktadır. Küreselleşmenin artan göç akışlarında rolünün olması gibi, yüksek gelirli ülkelerin artan işe alım politikaları da önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir (Poppe vd., 2014:1).

Filipinler'de işgücünün dörtte birinden fazlası işsiz veya daha iyi bir iş aramaktadır. Ülkenin en iyi eğitilmiş olanları dahil olmak üzere çok sayıda Filipinli, iş bulmak için yurt dışına göç etmek zorunda kalmaktadır. Filipinliler dünyadaki en büyük ikinci insan emeği ihracatçısı konumundadır. Sağlık çalışanları ülkedeki en büyük göçmen işçi gruplarından biridir. Göçü kolaylaştıran Filipin Denizaşırı İstihdam İdaresi (POEA), 2013 yılında 1,8 milyon Filipinlinin çalışmak için ülkeyi terk ettiğini bildirmiştir (Castro-Palaganas vd., 2017:2).

Filipinler örneğinde görüldüğü gibi bazı ülkeler ise ülkeye döviz girişi için insan emeği ihracatçılığı yapmaktadır. Beyin göçü gerçekleştiren kişiler, her zaman gittiği ülkede alanında çalışabilme şansını yakalayamamaktadır. İnsanlar, alanları veya meslekleri dışında birçok farklı işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

Önceki çalışmalar bireylerin daha iyi mesleki fırsatlar ve beceri gelişimi için göç ettiklerini vurgulasa da gerçek tam tersi gözükmektedir. Veriler lisansüstü eğitim için göç eden hekimlerin beceri kazandığını göstermekteyken, hemşirelerin çoğu İngiltere'de ki istihdam sorunu nedeniyle yavaş yavaş vasıfsız hale gelmektedirler. Vasıfsızlaştırma, sağlık sistemlerinde bulunan tüm aktörler için zararlıdır. Ayrıca sağlık çalışanlarını, psikolojik açıdan da olumsuz olarak etkilemektedir. Bu durum ne kaynak ülkenin ne de hedef ülkenin eğittikleri ve istihdam ettikleri işgücünün tam olarak kullanılmadığı anlamına gelmektedir. Diğer çalışmalarda ise göçmen hemşire ve hekimlerin masa başı işlerde çalıştığı tespit edilmiştir. Örneğin Kanada'da çalışan Güney Afrikalı hekimlerin klinik becerilerini kullanamamalarından bahsederek: "14 yıllık tecrübem var sezaryen yapamıyorum" veya başka bir doktorun "anestezi veremiyorum" sözlerine yer vermiştir (Bidwell vd., 2014:8).

Sağlık çalışanı göçmenlerin vasıfsız hale gelmesi geniş çapta tartışılmaktadır. Çok sınırlı mesleki gelişime açık bakım evleri, İngiltere'de denizaşırı ülkelerden gelen birçok hemşirenin vasıflarını yitirmesine sebep olmaktadır. İngiltere'de bakım evlerinde çalışan Nepalli hemşirelerin çoğu Nepal'de, yoğun bakım hemşireliği, ameliyathane hemşireliği ve doğum hemşireliği gibi alanlarda deneyim ve bilgi sahibi hemşirelerden oluşmaktadır. Hatta bazıları göç etmeden önce üst düzey akademik pozisyonlarda görev almışlardır (Adhikari ve Grigulis, 2014:241).

Bu çalışma, sağlık alanında eğitim görmekte olan öğrencilerin, itici ve çekici faktörlerini ve beyin göçü tutumlarını ortaya koymaktadır. Beyin göçü üzerine, sağlık alanında eğitim gören öğrencilere yönelik yapılan çalışmaların sayısının azlığı dikkat çekmektedir. Çalışmada ortaya koyulan beyin göçüne yönelik tutumun yüksekliği, çalışmanın önemini ortaya çıkarmaktadır.

Ülkemizdeki diğer çalışmalarda ve bu çalışmada yurt dışına gitme düşüncesinin yaygın olduğu görülmektedir. Sağlık çalışanlarının çalışma koşullarının iyileştirilmesi, sağlıkta şiddet olaylarının önüne geçilmesi, yeterli ücretlerin sağlanması, kariyer imkanları oluşturulması bu

göçü ve göç düşüncesini azaltacaktır. Ayrıca tersine beyin göçü ile kaynakları geri kazanmak için uygun programlar ve projeler üretilmesi gereklidir.

Bu kapsamda kurumlara ve araştırmacılara şu önerilerde bulunmaktadır:

Sağlık kurumları göçün nedenlerini ortadan kaldıracak stratejiler geliştirmelidir.

Sağlık yöneticileri, belirli aralıklarla çalışanların beklenti ve şikayetlerini dinlemeli; çözüm önerileri sunmalı, çözüm bulunamıyorsa sebeplerini açıklamalıdır.

Göçün olumsuz yönlerinin geniş kapsamda araştırılması ve sunulması sağlanmalı, böylelikle farkındalık oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

Adhikari, R. and Grigulis, A. (2014). Through the Back Door: Nurse Migration to the UK From Malawi and Nepal A Policy Critique, *Health Policy and Planning*, 29(2): 237-245.

Aksoy, B. ve Gürsoy, S. (2018). *Beyin Göçü: Nedenleri Etkileri ve Türkiye, Sosyal Politika ve Çalışma Yaşamında Güncel Sorunlar*, Ankara: Gazi Kitabevi 55-71.

Beck, A. T., Weissman, A., Lester, D. and Trexler, L. (1974). The Measurement of Pessimism: the Hopelessness Scale, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 42(6): 861-865.

Bidwell, P., Laxmikanth, P., Blacklock, C., Hayvard, G., Willcox, M., Peersman, W. and Mant, D. (2014). Security and Skills the Two Key Issues in Health Worker Migration. *Global Health Action* 7(1) :24194.

Bojanic, A., Bojanic, K. and Likic, R. (2015). Brain Drain: Final Year Medical Student's Intentions of Training Broad. *Postgraduate Medical Journal* 91 (1076): 315-321.

Burcu, M. (2022). *Türkiye'den Yüksek Nitelikli Göç: Tıp Fakültesi Öğrencileri*. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi: 36-55.

Castro-Palaganas, E., Spitzer, D.L., Kabamalan, M. M., Sanchez, M. C. R., Runnels, V. and Bourgeault, L. (2017). An Examination of the Causes Consequences and Policy Responses to the Migration of Highly Trained Health personnel from the Philippines: the High Cost of Living/Leaving A Mixed Method Study. *Human Resources for Health*. 15: 1-14.

Cormoş, V. C. (2014). Mentality and Change in the Context of International Migration. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 149: 242-247.

De Silva, N. L., Samarasekara, K., Rodrigo, C., Samarakoon, L., Fernando, S. D. and Rajapakse, S. (2014). Why Do Doctors Emigrate from Sri Lanka? A Survey of Medical Undergraduate's and New Graduates *BMC Research Notes* 7: 1-7.

Dodani, S. and Laporte, R. (2005). Brain Drain From Developing Countries: How Can Brain Be Converted Into Wisdom Gain?. *Journal of the Royal Society of Medicine* 98 (11): 487-491.

Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(1): 9-22.

Gouda, P., Kitt, K., Evans, D., Goggin, D., Last, J. and Donovan, D. (2015). Ireland's Medical Brain Drain: Migration Intentions of Irish Medical Students. *Human Resources for Health* 13: 1-9.

Filiz, E. G. (2023). *Bursa Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencileri ve Asistan Hekimlerinde Yurt dışına Göç Etme Niyeti Yaygınlığı Nedenleri, Göç Etme Niyetinin Belirsizliğe Tahammülsüzlük Düzeyleri ve Umutsuzluk Düzeyi İlişkisinin İncelenmesi*. Bursa Uludağ Üniversitesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Uzmanlık Tezi.

- Hashish, A. and Ashour, H. (2020). Determinants and Mitigating Factors of the Brain Drain Among Egyptian Nurse: A Mixed Methods Study. *Journal of Research Nursing*, 25(8): 699-719.
- Hassan, A., Muzamil, N., Wajahat, M, Iqbal, Z. and Bajwa, O. (2022). Perception of Dentists Regarding Brain Drain in Punjab, Pakistan: A Cross-Sectional Survey. *Journal of University Medical- Dental College*, 13(4): 503-507.
- İlman Yaltagil, E. (2023). Sağlık Kurumlarında Hasta ve Çalışan Güvenliği, (Editörler) Erkılıç, C.E.; İlman Yaltagil, E.: Değişim Çağında Sağlık Yönetimi içinde (ss.189-206) Ankara: Gazi Kitabevi.
- İlman Yaltagil, E. (2023). Hastane Yöneticilerinin Gözünden Dijital Sağlık. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 21 (Aralık): 954-971.
- Kabbash, İ., Sallamy, R., Zayed, H., Alkhyate, İ., Omar, A. and Abdo, S. (2021). The Brain Drain: Why Medical Students and Young Physicians Want to Leave Egypt. *Eastern Mediterranean Health Journal*, 27 (11): 1102-1108.
- Kaçmaz, E. (2022). *Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Beyin Göçüne Yönelik Tutumları ve İlişkili Faktörler*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Aile hekimliği Anabilim Dalı, Uzmanlık Tezi. Samsun: 12-25.
- Kadel, M. and Bhandari, M. (2019). Factors Intended to Brain Drain Among Nurses Working at Private Hospitals of Biratnagar, Nepal. *Bibechana* 16: 213-220.
- Kirigia, J. M., Gbary, A. R., Muthuri, L. K., Nyoni, J. and Seddoh, A. (2006). The Cost of Health Professionals' Brain Drain in Kenya. *BMC Health Services Research* 6: 1-10.
- Kofman, E., Annie, P., Parvati, R. and Rosemary, S. (2000). *Gender and International Migration in Europe*. Employment Welfare and Politics, London Routledge.
- Kollar, E. and Buyx, A. (2013). Ethics and Policy of Medical Brain Drain: A Review. *Swiss Medical Weekly* 143: 1-8.
- Öncü, E., Selvi, H., Vayisoğlu, S. K. ve Ceyhan, H. (2018). Hemşirelik Öğrencilerinde Beyin Göçüne Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirilmesi: Güvenirlik ve Geçerlilik Çalışması. *Çukurova Medical Journal*,43: 207-215.
- Özdede, Ş. (2023). *Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesindeki Asistan Doktorların Yurt Dışına Gitme Yönelimlerinin Meslek Doyumu ve Tükenmişlik ile İlişkisi*. Sağlık Bilimleri Üniversitesi Ankara Eğitim Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği Kliniği. Uzmanlık Tezi. 28-38.
- Özşahin, F. ve Öztürk, Z. (2024). Özel ve Kamu Hastanelerinde stratejik insan kaynakları yönetimi ve çalışan performansı ilişkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(1), 341-350.
- Seber, G., Dilbaz, N., Kaptanoğlu, C., Tekin, D. (1993). Umutsuzluk Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirliği. *Kriz Dergisi*, 1: (3) 134-138.
- Poppe, A., Jirovsky, E., Blacklock, C., Laxmikanth P., Moosa, S., Maeseneer, J. D. and Peersman, W. (2014). Why Sub-Saharan African Health Workers Migrate to European Countries That Do Not Actively Recruit: A Qualitative Study Post- Migration. *Global Health Action*. 7(1): 24071.
- TDK, Türkçe Sözlük, "Beyin Göçü" maddesi, <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 04/11/2023; 12:43.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Depreme Maruz Kalan Yetişkin Bireylerin Ayrılık Anksiyetesi Belirtilerinde Bilişsel Davranışçı Terapinin Etkinliği

Aybüke TARIM, Yüksek Lisans Öğrencisi, Nişantaşı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, e-posta: aybukeetarim@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-7093-1284>

Dr. Öğr. Üyesi Emel Aner AKTAN, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, e-posta: emelaner.aktan@nisantasi.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6781-9171>

Öz

Çalışma, depreme maruz kalan yetişkin bireylerin ayrılık anksiyetesi belirtilerinde bilişsel davranışçı terapinin etkinliğini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmaya, Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli ve 11 ilin de etkilendiği depremi yaşayan 30 katılımcı katılmıştır. Katılımcılar amaçsal örnekleme yöntemiyle 15 deney, 15 kontrol olmak üzere iki grupta incelenmiştir. Araştırmanın deseni deneyseldir. Araştırmada; Sosyo-Demografik Form, Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği, Beck Anksiyete Ölçeği ve Yetişkin Ayrılık Anksiyetesi Anketi uygulanmıştır. Araştırmaya evren içerisinde seçilen 84 kişiden anksiyete ve ayrılık anksiyetesi puanları yüksek olan 30 kişi dahil edilirken, travma düzeyi puanları yüksek olan 54 kişi dahil edilmemiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 38.17 ve cinsiyet dağılımı 15’i kadın (%50), 15 erkek (%50) şeklindedir. Ölçek sonuçlarına göre çalışma grubuna 11 seans Bilişsel Davranışçı Terapi uygulanmıştır. BDT uygulanan gruptaki katılımcıların ayrılık anksiyetesi ölçeğinin ön testi ($\bar{x}_{\text{öntest}} = 87.13$) ile son testinin puan ortalaması ($\bar{x}_{\text{sontest}} = 70.07$) arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($t_{(14)} = 14.35, p < ,01$).

Anahtar Kelimeler: Deprem, Anksiyete, Ayrılık Anksiyetesi, Bilişsel Davranışçı Terapi, Travma.

Makale Gönderme Tarihi: 16.05.2024

Makale Kabul Tarihi: 04.08.2024

Önerilen Atıf:

Tarım, A. ve Aktan, E. A. (2024). Depreme Maruz Kalan Yetişkin Bireylerin Ayrılık Anksiyetesi Belirtilerinde Bilişsel Davranışçı Terapinin Etkinliği, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(8): 622-639.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2024, 7(8): 622-639. DOI:[10.26677/TR1010.2024.1432](https://doi.org/10.26677/TR1010.2024.1432)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**The Effectiveness of Cognitive Behavioral Therapy on Separation Anxiety
Symptoms of Adult Individuals Exposed to Earthquakes**

Aybüke TARIM, MSc. Student, Nişantaşı University, Institute of Graduate Programs, İstanbul, e-mail: aybukeetarim@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-7093-1284>

Assistant Prof. Dr Emel Aner AKTAN, Nişantaşı University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, İstanbul, e-mail: emelaner.aktan@nisantasi.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6781-9171>

Abstract

The study was conducted in order to determine the effectiveness of cognitive behavioral therapy in separation anxiety symptoms of adult individuals exposed to earthquakes. 30 participants who experienced the earthquake that took place on February 6, 2023 in Kahramanmaraş in Turkey and affected 11 provinces participated in the study. The participants were examined in two groups, 15 experiments and 15 controls by purposeful sampling method. The design of the research is experimental. In the research; Socio-Demographic Form, Post-Earthquake Trauma Level Determination Scale, Beck Anxiety Scale and Adult Separation Anxiety Questionnaire were applied. Of the 84 people selected from the universe, 30 people with high anxiety and separation anxiety scores were included in the study, while 54 people with high trauma level scores were not included. The average age of the participants was 38.17 and the gender distribution of the participants was 15 female (50%) and 15 male (50%). According to the scale results, 11 sessions of Cognitive Behavioral Therapy were applied to the experimental group. A significant difference was found between the mean score of the separation anxiety scale (pretest = 87.13) and the posttest (posttest = 70.07) of the participants in the CBT group ($t(14) = 14.35, p < .01$).

Keywords: Earthquake, Anxiety, Separation Anxiety, Cognitive Behavioral Therapy, Trauma.

Received: 16.05.2024

Accepted: 04.08.2024

Suggested Citation:

Tarım, A. and Aktan, E. A. (2024). The Effectiveness of Cognitive Behavioral Therapy on Separation Anxiety Symptoms of Adult Individuals Exposed to Earthquakes, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(8): 622-639.

GİRİŞ

Doğal afet olarak adlandırılan ancak sonuçları sebebiyle insan eli aracılığıyla da gerçekleşen yarıların da olduğu, ülkemizde sık görülen ve yaygın olan depremler, büyüklüklerine göre değişiklik göstererek can, mal ve hasar kaybına yol açarak bireyleri ve toplumu da psikolojik, ekonomik ve sosyal yönlerden etkilemektedir. Sonuçları ise kısa ve uzun vadelerde olmak üzere bireylerin yaşantısında zorlayıcı etkiler bırakmaktadır. Depremlerin büyüklüğüne göre; bireylerin sosyal hayatı, psikolojik durumları, yaşam yeri, koşulları ve ekonomik yaşantıları da etkilenmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde ise bireyler yaşantılarında çok yönlü olan kayıplar yaşayabilmektedirler. Bireylerin ya da sevdiklerinin yaşam kaybı, beden bütünlüğü kaybı, sağlık kaybı ve maddi kayıplar ve bunun yanı sıra psikolojik olarak kontrolde olma, güvende olma gibi duyguların kaybı gibi farklı boyutlarda çeşitli kayıplar yaşanabilmektedir (Güre, 2022). Ülkemizde 6 Şubat 2023 tarihinde merkezi Kahramanmaraş olan 7.6 ve 7.7 şiddetlerinde iki çok büyük bir deprem meydana gelmiştir. Bu büyük depremden tam 11 il etkilenmiştir. Yaşanan depremlerin çok şiddetli hissedildiği ve büyük hasarlara sebep olan şehirler; öncelikle Hatay, Adıyaman ve Kahramanmaraş olmak üzere, Gaziantep, Kilis, Malatya, Şanlıurfa, Diyarbakır, Adana ve Elâzığ'dır.

Yaşanan büyük depremlerin sonrası 14 Nisan 2023 tarihinde açıklanan verilere göre 50.50 insanın yaşamını yitirdiği açıklanmıştır (AFAD, 2023). 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan depremin etkileri tüm dünyada kendini göstermiş olup birçok insanın yaşamını derinden sarsmış ve etkilemiştir. Depremi şiddetli olarak yaşamının bireylere getirdiği çeşitli sıkıntı ve zorluklar vardır ve bu durum da bireylerde psikolojik, ruhsal açıdan da uzun süreli travmalara sebebiyet verebilmektedir (Armenian vd., 2002). Hayatta kalanların ilk olarak deneyimledikleri zorlanma durumu uzun vadelerde psikolojik boyutlara ulaşarak Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB), anksiyete, depresyon ya da fiziksel ve psikolojik stres belirtileri olarak görülmektedir (Caia vd., 2010). Deprem sonrası görülen bazı psikolojik bozuklukların yanı sıra bireylerin yaşadığı ayrılık anksiyetesi bozukluğu da ek tanı olarak çalışmalarda gözlenmektedir. Afet sonrasında meydana gelen olumsuz durum ya da olaylarla başa çıkabilmek için temelde psikolojik destekler vardır. Psikolojik destek, bir afet yönetiminde iyileştirme göstermenin en önemli noktasıdır. Psikolojik destek ile afet sonrası bireyleri rahatlatmak, meydana gelen olumsuzluklarla başa çıkabilmeleri için yöntemleri öğretmek, yönlendirmek toplumun da eski iyi psikososyal haline dönmesinde yardımcı olmaktadır (Aydın, 2014). Bu bilgilerden yola çıkılarak yapılan bu çalışma spesifik olarak, 6 Şubat 2023 tarihinde ülkemizde meydana gelene, Kahramanmaraş merkezli ve 11 ilin de doğrudan etkilendiği büyük yıkımlara sebep olan depremi baz alarak bu doğrultuda araştırmayı desteklemektedir. Bu bağlamda yapılan çalışma, büyük kitleleri etkileyen deprem felaketi sonrasında bireylerin ayrılık anksiyetesi düzeylerini tespit ederek, BDT'nin belirtiler üzerinde etkisini göstermek amacıyla diğer araştırmacılara öneriler geliştirerek ilgili literatürü zenginleştirmek için yürütülmüştür. Ruhsal bozuklukların tedavisinde önemli etkinliğe sahip olduğu bilinen ve literatüre bakıldığında etkinliğini birçok kanıtla destekleyen ve mevcut yer edinen BDT anksiyete, duygudurum gibi birçok bozukluğun tedavisinde kullanılmakta olan; kısa-süreli, yapılandırılmış, bugüne odaklı ve yönlendiren bir psikoterapidir (Özdel, 2015).

Literatür taraması yapıldığında araştırmaya konu olan ayrılık anksiyetesi bozukluğuna yönelik çalışmalar çoğunlukta değildir. Bu nedenle bu değişken seçilmiş olup çalışmada depreme maruz kalan yetişkin bireylerin ayrılık anksiyetesi düzeylerini, katılımcılara verilecek ölçekler ve klinik görüşmeler sonrasında belirleyip ayrılık anksiyete puanı yüksek olan katılımcılara 3 seans anamnez görüşmesi ve 8 seans terapi planı görüşmesi kapsamında 11 haftalık süre içinde BDT yöntemleri dahilinde müdahalelerde bulunarak katılımcıların ayrılık anksiyetesi belirtilerinin iyileşme yönünde azalması hedeflenmektedir.

DEPREM

Deprem gibi büyük önemde afetlerden etkilenen bireyler, sosyal ve ekonomik kayıp yaşamının yanı sıra yaygın olarak, anksiyete, depresyon ve TSSB gibi ruhsal bozukluklarda yaşamaktadır (Makwana, 2019).

Anksiyete

Anksiyete genel olarak evrensel özellikleri olan ve tehlikelere karşı harekete geçen bir uyarı sistemi olarak bilinmektedir (Hoehn-Saric ve Noves, 1998). Anksiyete, açıklaması güç olan endişe ve korku duygusudur (Türkçapar, 2004).

Ayrılık Anksiyetesi

Yetişkinlik döneminde görülmekte olan ayrılık anksiyetesinin çocukluk çağı ayrılık anksiyetesi çalışmalarının devamında ikincil tanı olarak varsayılması (Manicavasagar vd., 2000), ayrılık anksiyetesine yönelik belirtilerin ilk kez yetişkinlikte de görülmesi (Yılmaz, 2015) ve yetişkinlikte görülmekte olan ayrılık anksiyetesinin tahmin edilenden daha yaygın olarak bulunması (Ollendick vd., 1993; Mayseless ve Scher, 2000) gibi nedenlerle DSM IV-TR'de bu bozukluğun bireylerin bebeklik, çocukluk ve ergenliğini kapsayan dönemlerde görülmekte olan bozukluklar kategorisinden ayrılarak sınıflandırmalar içinde yaygın kaygı bozukluğunda yer almasına sebebiyet vermiştir (APA, 2000). Bireyin güçlü duygusal bağlar geliştirdiği yer veya kişiden ayrıldıktan sonra oluşan anksiyete olarak tanımlanan Yetişkin Ayrılık Anksiyetesinin, kişinin depresyon sırasında yaşadığı travma ve kaybın sonucunda meydana gelmesi beklenen bir durumdur (Namlı vd., 2022; APA, 2013).

Bilişsel Davranışçı Terapi

BDT psikolojik bozuklukların tedavisinde etkili bir yöntemdir. BDT düşüncelerimizin; davranışlarımızı ve duygularımızı belirleyerek etkilediğini vurgulamakta olup, yapılandırılmış bir terapi yöntemidir (Özcan ve Çelik, 2017). BDT'de kullanılan teknikler hem davranışsal hem bilişsel odaklıdır. Bireylerin yaşantılarını etkileyen otomatik düşünceleri ile işlevsiz olan çarpıtmaların önüne geçerek temel inanç ve ara inançlar ile bilişi yeniden yapılandırmak, düşünce, duygu ve davranışları üzerinde olumlu bir farkındalığa ulaşmayı sağlamayı amaçlamaktadır (Türkçapar ve Sargın, 2012). Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) günümüzde yalnızca depresyonun tedavisinde değil; kişilik bozuklukları, anksiyete bozuklukları gibi ruhsal olan bütün bozuklukların tedavisinde kullanılmakta ve etkili olmaktadır (Süler, 2017). Bireyler anksiyete bozukluğu yaşadıklarında olaylara aşırı kontrolcü bir şekilde yaklaşırlar ve belirsiz durumlara tahammülleri bulunmamaktadır. BDT'ye göre tedaviden önce bireylere psikoeğitim vermenin önemi yüksektir. Tedavide bireylerin anksiyetelerinin varlığı ve devamına rağmen günlük yaşantının sürdürülebilmesi amaçlanmaktadır (Balcıoğlu ve Ünsalver, 2006). AAB tedavisi için BDT alan çocukların ebeveynleri çocuklarda ana yaşam alanlarında ve yaşam kalitelerindeki bozulmada önemli iyileşmeler olduğunu bildirmişlerdir (Schneider vd., 2011). BDT tedavisinde YAAB'daki temel ayrılık kaygısı korkularını ele alınamamasının iyileşmeyi engelleyen bir etken olduğu söylenebilir (Manicavasagar vd., 2010). Klinik çalışmalar, BDT yöntemi ile seçici serotonin geri alım inhibitörlerinin (SSRI) çocukluk ayrılık anksiyetesi bozukluğu (ÇAAB) ve yetişkin ayrılık anksiyetesi bozukluğunun (YAAB) tedavisinde etki gösterdiğini ortaya koymaktadır (Ramsawh vd., 2010; Vaughan, 2017).

YÖNTEM

Depreme maruz kalan yetişkin bireylerin ayrılık anksiyetesi belirtilerinde BDT'nin etkili olup olmadığını incelemek amacıyla deneysel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Kahramanmaraş ve çevredeki illerde meydana gelen depremden etkilenen tüm bireyler oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışmada evreni temsil etmek amacıyla Kahramanmaraş depremine maruz kalan bireylere ön test uygulanarak anksiyete ve ayrılık anksiyetesi puanları yüksek olan ve travma düzeyleri düşük puanda olan 30 katılımcı seçilmiştir. Katılımcıları oluşturan 30 kişi iki gruba ayrılarak (Deney grubu 15 kişi ve Kontrol grubu 15 kişi) araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırmanın örnekleminin oluştururken örneklem seçme yöntemlerinden amaçsal örnekleme kullanılmıştır.

Araştırmanın Modeli

Depreme maruz kalan yetişkin bireylerin ayrılık anksiyetesi belirtilerinde BDT'nin etkili olup olmadığını incelemek amacıyla deneysel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Deneysel araştırmalarda araştırmacı belirli bir müdahale uygulayarak bağımlı değişken üzerindeki değişimin bağımsız değişkendirdeki bir değişimden meydana geldiğini ortaya koymaya çalışmaktadır (Can, 2017). Deneysel araştırmalarda deney ve kontrol olmak üzere en az iki grup olmak zorundadır. Bu gruplardan birine kontrol diğereine ise deney grubu adı verilir. Deney grubu etkisi belirlenmeye çalışılan farklı uygulama veya müdahale ile karşılaşan grup, kontrol grubu ise bir müdahalede bulunulmayan grup olarak belirlenmektedir. Hem deney hem de kontrol grubuna müdahaleye başlamadan önce bir ön test uygulanır. Ardından deney grubu deneysel müdahaleye uğrarken kontrol grubuna özel bir müdahalede bulunulmaz. Uygulamadan sonra her iki gruba da son test uygulanır ve istatistiksel yöntemlerle karşılaştırma yapılır (Metin, 2014).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Kahramanmaraş ve çevredeki illerde meydana gelen depremden etkilenen tüm bireyler oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışmada evreni temsil etmek amacıyla amaçsal örnekleme yöntemi kullanılarak Kahramanmaraş depremine maruz kalmış bireyler seçilmiştir. Evren içerisinde seçilen 84 katılımcıya ön test uygulaması yapılmıştır. Beck Anksiyete Ölçeği ve Yetişkin Ayrılık Anksiyetesi Anketi Ölçeklerinden kesme puanı yüksek olan ve Travma Sonrası Stres Düzeyini Belirleme Ölçeği puanları düşük olan 30 katılımcı araştırmaya dahil edilmiştir. Travma Sonrası Stres Düzeyi Ölçeğinden yüksek puan alan, travma belirtileri gösteren 54 kişi ise araştırma dışı bırakılmıştır. Katılımcıları oluşturan 30 kişi cinsiyetleri dengeli olacak şekilde kura ile iki gruba ayrılarak (Çalışma grubu 15 kişi ve Kontrol grubu 15 kişi) araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırmanın örnekleminin oluştururken örneklem seçme yöntemlerinden amaçsal örnekleme kullanılmıştır. Amaçsal örnekleme, araştırmada gözlem birimlerini belli niteliklere sahip kişiler, olaylar ve nesnelere içerisinden seçmek olarak tanımlanmaktadır. Araştırmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından uygun ve zengin durumların seçilmesi derinlemesine araştırma yapma ve karşılaştırma imkânı sunmaktadır (Büyüköztürk vd., 2013).

Yapılan araştırmaya 15 kadın (%50), 15 erkek (%50) olmak üzere toplamda 30 kişi katılmıştır. Katılımcıların 7'si bekar (%23.3), 4'ü ilişkisini olduğunu (%13.3) ve 19'u (63.3) evli olduğunu bildirmiştir. Katılımcılardan 3'ünün ilköğretim- ortaokul mezunu (%10), 12'sinin lise mezunu (%40), 13'ünün ön lisans- lisans mezunu (%43.3) ve 2'sinin lisansüstü eğitim seviyesine (%6.7) sahip

olduğu bulunmuştur. Katılımcılardan 30'u (%100) daha önceden psikiyatrik bir yardım almadıklarını ve daha önce TSSB tanısı almadıklarını bildirirken katılımcıların 30'u (%100) daha önce depreme maruz kaldıklarını bildirmiştir.

Veri Toplama Araçları

Yapılan çalışmada katılımcılara, Kişisel Bilgi Formu, Beck Anksiyete Ölçeği, Yetişkin Ayrılma Anksiyetesi Ölçeği ve Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği olmak üzere toplamda üç ölçek ve standart ölçme araçlarına ek olarak araştırmacı tarafından katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, çalışma durumu, gelir durumu vb. kişisel bilgilerin sorulduğu kişisel bilgi formu uygulanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya katılan kişiler hakkında bilgi sağlamak amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulan bu formda katılımcıların yaşları, cinsiyetleri, medeni durumları, eğitim düzeyleri, çalışma durumları, gelir durumları, çocuk sahibi olma durumları, psikiyatrik tanıları, tıbbi tanıları, depreme maruz kalma durumları ve TSSB tanısı alma durumlarına ilişkin kişisel bilgi soruları bulunmaktadır.

Beck Anksiyete Ölçeği

Beck Anksiyete Ölçeği, depresyonu anksiyeteden ayırarak kişilerin sahip olduğu anksiyete düzeylerini ve gösterdikleri bedensel belirtileri değerlendirmek amacıyla Beck, Epstein, Brown ve Steer tarafından 1988 yılında geliştirilmiştir. Ölçek kendini bildirim ve dörtlü likert türündedir. Ölçek toplamda 21 maddeden oluşmaktadır ve her bir madde 0-3 arasında puanlanmaktadır. Ölçekten alınan maksimum puan 63, minimum puan ise 0'dır. Ölçekten alınan puanlara kesme puanları 0-7 puan minimal, 8-15 puan hafif, 16-25 puan orta, 26 ve üzeri puan şiddetli düzeyde anksiyete olarak sınıflandırılmaktadır. Ölçekten alınan puanların artması kişilerin yaşadığı anksiyete düzeyinin arttığını bildirirken, ölçekten alınan puanların azalması kişilerin yaşadığı anksiyete düzeyinin azaldığını bildirmektedir. Ölçeğin orijinal formuna ait Cronbach alfa katsayısı iç tutarlılık katsayısı .92 olarak bulunmuştur (Beck vd., 1988).

Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışmaları Ulusoy, Şahin ve Erkmen (1998) tarafından yapılmıştır. Ölçek orijinal formuna uygun olarak 21 maddeden ve dörtlü likertten oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliğini incelemek amacıyla yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .93 olarak bulunmuştur. Bu araştırma için ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ön test ölçümü için .50 ve son test ölçümü için .70 olarak bulunmuştur.

Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği

Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeği, deprem yaşayan kişilerin depremden sonra travmatik düzeylerini belirlemek amacıyla Tanhan ve Kayri tarafından 2013 yılında geliştirilmiştir. Ölçek kendini bildirim türünde olup beşli Likert türündedir. Ölçek toplamda 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğe uygulanan faktör analizi sonucunda "davranış problemleri" "heyecansal sınırlılık", "duyuşsal", "bilişsel yapılandırma" ve "uyku problemleri" olarak tanımlanan beş faktör elde edilmiştir. Ölçekten alınan maksimum puan 100, minimum puan ise 20'dir. Ölçeğin 11. ve 12. maddesi ters çevrilip puanlanmaktadır. Ölçekten alınan puanların

artması kişilerin yaşadığı deprem sonrası travma düzeyinin arttığını bildirirken, ölçekten alınan puanların azalması kişilerin yaşadığı deprem sonrası travma düzeyinin azaldığını bildirmektedir. Ölçeğin güvenilirliğini incelemek amacıyla yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach alfa iç tutarlılık katsayı .87 olarak bulunmuştur. Bu araştırma için ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ön test ölçümü için .39 ve son test ölçümü için .33 olarak bulunmuştur.

Yetişkin Ayrılma Anksiyetesi Ölçeği

Yetişkin Ayrılma Anksiyetesi Ölçeği, 18 yaşın üzerinde olan kişilerde yaşadıkları ayrılma anksiyetesi düzeylerini değerlendirmek amacıyla Manicavasagar ve arkadaşları tarafından 2003 yılında geliştirilmiştir. Ölçek kendini bildirim ve dörtlü Likert türündedir. Ölçek toplamda 27 maddeden oluşmaktadır ve her bir madde 1-4 arasında puanlanmaktadır. Ölçekten alınan maksimum puan 108, minimum puan ise 27'dir. Ölçekten alınan puanların artması kişilerin yaşadığı ayrılık anksiyetesi düzeyinin arttığını bildirirken, ölçekten alınan puanların azalması kişilerin yaşadığı ayrılık anksiyetesinin düzeyinin azaldığını bildirmektedir.

Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışmaları Dirioz tarafından 2010 yılında yapılmıştır. Ölçek orijinal formuna uygun olarak 27 maddeden ve tek faktörlü bir yapıdan oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliğini incelemek amacıyla 410 katılımcı üzerinde yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach alfa iç tutarlılık katsayı .93 olarak bulunmuştur. Bu araştırma için ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ön test ölçümü için .74 ve son test ölçümü için .89 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada toplanan veriler bilgisayar ortamında, Statistical Package for Social Sciences (SPSS) 25 paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırmada deney ve kontrol olmak üzere iki grup yer aldığı için veri seti öncelikle split file yöntemiyle ikiye bölünmüştür. Ardından katılımcıların kişisel bilgi formunda yer alan özelliklerini değerlendirmek amacıyla frekans ve yüzde değerlere ilişkin analizler ve yorumlamalar yapılmıştır. Değişkenlerin ve ölçek puanlarının normal dağılıp dağılmadığını değerlendirmek amacıyla değişkenlerin ve ölçek puanlarının deney ve kontrol grubu için ayrı ayrı olarak hem ön test hem de son test ölçümleri için "basıklık-çarpıklık" değerlerine ve Shapiro-Wilk değerlerine bakılmıştır. Araştırmada yer alan değişkenlerin normal dağılım gösterdiği bulunmuştur.

Araştırmanın değişkenleri ile ilgili normallik koşulu sağlandıktan sonra BDT teknikleri kullanılan grupta depreme maruz kalmış yetişkin bireylerin ayrılık anksiyetesi belirtilerinin farklılaşp farklılaşmadığını değerlendirmek amacıyla deney grubunun müdahale almadan önceki ön test ölçümü ve müdahale aldıktan sonraki son test ölçümünü karşılaştırmak amacıyla "ilişkili örneklem t testi analizi" kullanılmıştır. Yine benzer şekilde BDT teknikleri kullanılmayan kontrol grubunda depreme maruz kalmış yetişkin bireylerin ayrılık anksiyetesi belirtilerinin farklılaşp farklılaşmadığını değerlendirmek amacıyla ön test ölçümleri ve belirli bir süre sonra alınan son test ölçümlerini karşılaştırmak amacıyla "ilişkili örneklem t testi analizi" kullanılmıştır.

BDT teknikleri kullanılan grupta depreme maruz kalmış yetişkin bireylerin anksiyete belirtilerinin farklılaşp farklılaşmadığını değerlendirmek amacıyla deney grubunun müdahale almadan önceki ön test ölçümü ve müdahale aldıktan sonraki son test ölçümünü karşılaştırmak amacıyla "ilişkili örneklem t testi analizi" kullanılmıştır. Yine benzer şekilde BDT teknikleri kullanılmayan kontrol grubunda depreme maruz kalmış yetişkin bireylerin anksiyete belirtilerinin farklılaşp farklılaşmadığını değerlendirmek amacıyla ön test ölçümleri ve belirli bir

süre sonra alınan son test ölçümlerini karşılaştırmak amacıyla “ilişkili örneklem t testi analizi” kullanılmıştır.

Deney grubunu oluşturan BDT teknikleri kullanılan grupta depreme maruz kalmış yetişkin bireyler ile kontrol grubunu oluşturan BDT teknikleri kullanılmayan grupta depreme maruz kalmış yetişkin bireyler üzerinde uygulanan müdahale programının deney grubu üzerinde bir değişim yaratıp yaratmadığını görmek amacıyla ayrılık anksiyetesi belirtilerinin son ölçümlerinin birbirinden farklılaşp farklılaşmadığını değerlendirmek için” ilişkisiz örneklem t testi analizi” uygulanmıştır. Aynı zamanda deney grubunun anksiyete belirtileri ve yetişkin ayrılık anksiyetesi belirtilerinin ön test ve son test ölçümleri arasındaki ilişkinin değişimini değerlendirmek amacıyla” Pearson korelasyon analizi” uygulanmıştır.

Verilerin Toplanma Süreci

İlk olarak bu araştırma için düzenlenen anketin katılımcılara uygulanabilmesi amacıyla İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Etik Kurul Komisyonu’ndan gereken izinler alınmıştır. Gerekli izin etik kurul komisyonunun 2024/01 etik kurul kararı ile 04.01.2024 tarihinde kabul edilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçme araçlarının uygulanması 2023-2024 öğretim yılının Aralık, Ocak ve Şubat ayları içinde yapılmıştır. Araştırmaya katılım için katılımcıların depreme maruz kalmış yetişkin bireyler olması gerekmekte olup, katılımcılar buna göre Ülkemizde yaşanan 6 Şubat 2023 tarihli deprem yaşayan illerden seçilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların araştırmaya dahil olma kriterleri şunlardır;

- 1- 6 Şubat tarihinde yaşanan depreme maruz kalmış olmak,
- 2- 18-65 yaş aralığında olmak,
- 3- TSSB bozukluğu tanısı almamış olmak,
- 4- Okur-yazar olmak.

Araştırmaya katılan katılımcıların ön test puanlarına göre anksiyete ve ayrılık anksiyetesi ortalamasının üstünde bir puana ve travma düzeyi ortalamasının altında bir puana sahip bireyler dahil edilmiştir. Katılımcılar 30 kişiden oluşmakta ve 15 deney, 15 kontrol grubu olarak ön test puanlarına göre yakın aralıklarda oluşturulmuştur. Araştırma süresince deney grubuna 11 seans BDT uygulanmış, kontrol grubuna hiçbir şey yapılmamıştır. Araştırmaya dahil olan katılımcılara son aşama olarak son test uygulanmıştır. Araştırma boyunca gönüllü olan katılımcıların hepsi son aşamaya kadar devam etmiştir.

Deney Uygulama

Bu çalışmaya gönüllü olarak katılım gösteren depreme maruz kalmış yetişkin katılımcıların ön test sürecinde doldurdıkları sosyodemografik bilgi formu, YAAA, BAÖ ve DSTDBÖ olan veri toplama araçlarından elde edilen bilgilere göre araştırmanın kriterine uymayan gönüllü katılımcılar çıkarıldıktan sonra araştırmaya dâhil edilecek olan, deney grubu ve kontrol grubu tabakalı rastgele örnekleme ile oluşturulmuştur. Araştırmacı tarafından deney grubundaki katılımcılar ile bireysel ön görüşmelerin yapılmasının ardından BDT uygulanma süreci başlamıştır. BDT uygulaması haftada 1 gün olacak şekilde, her seans 60 dakika olan 11 seanslık online sistem (Google Meets) üzerinden yapılan bireysel görüşmeden oluşmuştur. Deney grubuyla 11 haftanın tamamlanmasının ardından seansların sonlandırılmasıyla birlikte hem deney grubuna hem de kontrol grubuna YAAA, BAÖ ve DSTDBÖ uygulanarak son test verileri toplanmıştır.

Çalışmaya katılım gösteren bireylerden kontrol grubu sürece yönelik bilgilendirilmiştir. Kontrol grubundaki bireyler ön test ve son test haricinde herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır ve günlük yaşantılarına devam etmişlerdir. Kontrol grubundaki katılımcılar bu süreçte herhangi bir tedavi görmemiştir.

BULGULAR

Dağılımın Normallik Varsayımları

Araştırmada kullanılan “anksiyete”, “deprem sonrası travma düzeyini belirleme” ve “yetişkin ayrılık anksiyetesi” değişkenlerinin normallik koşullarını incelemek amacıyla basıklık ve çarpıklık katsayıları +3 ve -3 arasında olmalı kriteri dikkate alınmıştır. Aynı zamanda örneklem sayısı 30’un altında olduğu durumlarda normal dağılım göstergelerinden Shapiro-Wilk katsayıları dikkate alınmaktadır. Bu nedenle dağılımın normallik varsayımı Shapiro-Wilk katsayıları üzerinden de değerlendirilmiştir. Aynı zamanda deneysel bir araştırmanın anlamlı sonuçlar üretebilmesi için gruplarda en az 15 kişi bulunmalıdır. Bu nedenle çalışmanın örneklem sayısı yeterli olarak kabul edilmiştir (Field, 2005).

Tablo 1. Kontrol Grubu Ölçek Puanlarına Ait Basıklık-Çarpıklık ve Shapiro-Wilk Katsayıları

Değişkenler	Gruplar	Basıklık	Çarpıklık	Shapiro-wilk
BECK	Kontrol	1.66	1.46	.01
	Ön test			
DSTDBÖ	Kontrol	2.56	.61	.30
	Ön test			
YAAÖ	Kontrol	-.88	-.01	.65
	Ön test			
BECK	Kontrol	-.64	.55	.48
	Son test			
DSTDBÖ	Kontrol	-.80	-.68	.06
	Son test			
YAAÖ	Kontrol	-.51	.05	.80
	Son test			

BECK: Beck Anksiyete Ölçeği, DSTDBÖ: Deprem Sonra Travma Düzeyini Belirme Ölçeği

YAAÖ: Yetişkin Ayrılma Anksiyetesi Ölçeği

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmada yer alan değişkenlerin ön test ölçümlerine ve son test ölçümlerine ait basıklık ve çarpıklık değerlerinin +3 ile -3 referans değeri aralığında değiştiği bulunmuştur. Aynı zamanda değişkenlerin ön test ve son test ölçümlerine ait Shapiro-Wilk katsayıları incelendiğinde tüm değişkenlerin normal dağıldığı bulunmuştur ($p > .05$). Ancak Beck Depresyon Ölçeğinin ön test ölçümüne ait Shapiro-Wilk katsayısı normal dağılım kriterini karşılamamaktadır ($p < .05$). Ölçümün basıklık ve çarpıklık katsayı değerleri +3 ile -3 aralığında olduğu için ölçüm normal kabul edilmiştir. Araştırmada yer alan değişkenlerin normal dağılım gösterdiği bulunmuştur.

Tablo 2’de görüldüğü üzere araştırmada yer alan değişkenlerin ön test ölçümlerine ve son test ölçümlerine ait basıklık ve çarpıklık değerlerinin +3 ile -3 referans değeri aralığında değiştiği bulunmuştur. Aynı zamanda değişkenlerin ön test ve son test ölçümlerine ait Shapiro-Wilk katsayıları incelendiğinde tüm değişkenlerin normal dağıldığı bulunmuştur ($p > .05$). Ancak Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirme Ölçeğinin son test ölçümüne ait Shapiro-Wilk

katsayısı normal dağılım kriterini karşılamamaktadır ($p < .05$). Ölçümün basıklık ve çarpıklık katsayı değerleri +3 ile -3 aralığında olduğu için ölçüm normal kabul edilmiştir. Araştırmada yer alan değişkenlerin normal dağılım gösterdiği bulunmuştur.

Tablo 2. Deney Grubu Ölçek Puanlarına Ait Basıklık-Çarpıklık ve Shapiro-Wilk Katsayıları

Değişkenler	Gruplar	Basıklık	Çarpıklık	Shapiro-wilk
BECK	Deney	-.13	-.77	.28
	Ön test			
DSTDBÖ	Deney	1.55	.43	.58
	Ön test			
YAAÖ	Deney	-.53	-.34	.84
	Ön test			
BECK	Deney	-.86	.55	.48
	Son test			
DSTDBÖ	Deney	-.32	.98	.01
	Son test			
YAAÖ	Deney	-.61	-.60	.33
	Son test			

BECK: Beck Anksiyete Ölçeği, DSTDBÖ: Deprem Sonra Travma Düzeyini Belirme Ölçeği

YAAÖ: Yetişkin Ayrılma Anksiyetesi Ölçeği

Tablo 3. Kontrol Grubu Ölçek Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler

Ölçekler	Gruplar	Ortalama	Standart sapma	Minimum	Maksimum
BECK	Kontrol	24.67	3.81	20	33
	Ön test				
DSTDBÖ	Kontrol	34.13	3.54	27	43
	Ön test				
YAAÖ	Kontrol	82.40	4.78	75	90
	Ön test				
BECK	Kontrol	21.20	5.43	14	32
	Son test				
DSTDBÖ	Kontrol	32.87	2.03	29	35
	Son test				
YAAÖ	Kontrol	78.13	7.18	66	92
	Son test				

BECK: Beck Anksiyete Ölçeği, DSTDBÖ: Deprem Sonra Travma Düzeyini Belirme Ölçeği

YAAÖ: Yetişkin Ayrılma Anksiyetesi Ölçeği

Tablo 3'te araştırmada kullanılan ölçeklerin ilk ölçümleri aracılığıyla elde edilen betimsel istatistikler verilmiştir. Kontrol grubuna ait Beck anksiyete ölçeğinin ön test ölçümünden alınan minimum değer 20 maksimum değer 33 olarak bulunurken, ölçeğin ortalaması ($\bar{X} = 24.67$) standart sapması ise 3,81 olarak bulunmuştur. Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinin ön test ölçümünden alınan minimum değer 27 maksimum değer 43 olarak bulunurken, ölçeğin ortalaması ($\bar{X} = 34.13$) standart sapması ise 3,54 olarak bulunmuştur. Yetişkin ayrılık anksiyetesi ölçeğinin ön test ölçümünden alınan minimum değer 75 maksimum değer 90 olarak bulunurken, ölçeğin ortalaması ($\bar{X} = 82.40$) standart sapması ise 4,78 olarak bulunmuştur.

Tablo 3'te araştırmada kullanılan ölçeklerin son ölçümleri aracılığıyla elde edilen betimsel istatistikler verilmiştir. Kontrol grubuna ait Beck anksiyete ölçeğinin son test ölçümünden alınan minimum değer 14 maksimum değer 32 olarak bulunurken, ölçeğin ortalaması ($\bar{X} = 21.20$) standart sapması ise 5,43 olarak bulunmuştur. Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinin son test ölçümünden alınan minimum değer 29 maksimum değer 35 olarak bulunurken, ölçeğin ortalaması ($\bar{X} = 32.87$) standart sapması ise 2,03 olarak bulunmuştur. Yetişkin ayrılık anksiyetesi ölçeğinin son test ölçümünden alınan minimum değer 66 maksimum değer 92 olarak bulunurken, ölçeğin ortalaması ($\bar{X} = 78.13$) standart sapması ise 7,18 olarak bulunmuştur.

Tablo 4. Deney Grubu Ölçek Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler

Ölçekler	Gruplar	Ortalama	Standart sapma	Minimum	Maksimum
BECK	Deney	27.27	5.23	16	34
	Ön test				
DSTDBÖ	Deney	32.67	3.52	26	41
	Ön test				
YAAÖ	Deney	87.13	6.41	75	97
	Ön test				
BECK	Deney	17.20	4.28	11	25
	Son test				
DSTDBÖ	Deney	30.60	2.53	28	35
	Son test				
YAAÖ	Deney	70.07	7.14	56	79
	Son test				

BECK: Beck Anksiyete Ölçeği, DSTDBÖ: Deprem Sonra Travma Düzeyini Belirme Ölçeği

YAAÖ: Yetişkin Ayrılma Anksiyetesi Ölçeği

Tablo 4'te araştırmada kullanılan ölçeklerin ön test ölçümleri aracılığıyla elde edilen betimsel istatistikler verilmiştir. Deney grubuna ait Beck anksiyete ölçeğinin ön test ölçümünden alınan minimum değer 16 maksimum değer 34 olarak bulunurken, ölçeğin ortalaması ($\bar{X} = 27.27$) standart sapması ise 5,23 olarak bulunmuştur. Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinin ön test ölçümünden alınan minimum değer 26 maksimum değer 41 olarak bulunurken, ölçeğin ortalaması ($\bar{X} = 32.67$) standart sapması ise 3,52 olarak bulunmuştur. Yetişkin ayrılık anksiyetesi ölçeğinin ön test ölçümünden alınan minimum değer 75 maksimum değer 97 olarak bulunurken, ölçeğin ortalaması ($\bar{X} = 87.13$) standart sapması ise 6,41 olarak bulunmuştur.

Tablo 4'te araştırmada kullanılan ölçeklerin son test ölçümleri aracılığıyla elde edilen betimsel istatistikler verilmiştir. Deney grubuna ait Beck anksiyete ölçeğinin son test ölçümünden alınan minimum değer 11 maksimum değer 25 olarak bulunurken, ölçeğin ortalaması ($\bar{X} = 17.20$) standart sapması ise 4,28 olarak bulunmuştur. Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinin son test ölçümünden alınan minimum değer 28 maksimum değer 35 olarak bulunurken, ölçeğin ortalaması ($\bar{X} = 30.60$) standart sapması ise 2,53 olarak bulunmuştur. Yetişkin ayrılık anksiyetesi ölçeğinin son test ölçümünden alınan minimum değer 56 maksimum değer 79 olarak bulunurken, ölçeğin ortalaması ($\bar{X} = 70.07$) standart sapması ise 7,14 olarak bulunmuştur.

Tablo 5'te görüldüğü üzere BDT teknikleri kullanılan grupta depreme maruz kalmış yetişkin bireylerin ayrılık anksiyetesi belirtilerinin ön test ölçümleri ve son test ölçümleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için yapılan ilişkili örneklemler için t testi sonucunda ayrılık anksiyetesi ölçeğinin ön testinden alınan puan ortalaması ($\bar{x}_{\text{öntest}} = 87.13$) ile ayrılık anksiyetesi ölçeğinin son testinden alınan puan ortalaması ($\bar{x}_{\text{sontest}} = 70.07$) arasında anlamlı bir fark

bulunmuştur ($t_{(14)} = 14.35, p < .01$). Test sonucunda hesaplanan etki büyüklüğüne göre BDT teknikleri kullanılan grubun ayrılık anksiyetesi puanlarının üzerinde BDT teknikleri kullanımının çok yüksek düzeyde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır ($d = 3.71$).

Tablo 5. Grup İçi Ön Test-Son Test Puanlarının Karşılaştırılmasına Ait İlişkili Örneklem T-Testi Analizine Ait Bulgular

Grup	Değişken	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Deney	YAAÖİLK	15	87.13	6.41	14	14.35	.00
	YAAÖSON	15	70.07	7.14			
Kontrol	YAAÖN	15	82.40	4.78	14	3.58	.00
	YAAÖSON	15	78.13	7.18			

YAAÖ: Yetişkin Ayrılık Anksiyetesi Ölçeği, YAAÖN: Yetişkin Ayrılık Anksiyetesi Ölçeği ön test, YAAÖSON: Yetişkin Ayrılık Anksiyetesi Ölçeği son test

Tablo 5'te görüldüğü üzere BDT teknikleri kullanılmayan grupta depreme maruz kalmış yetişkin bireylerin ayrılık anksiyetesi belirtilerinin ön test ölçümleri ve son test ölçümleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için yapılan ilişkili örneklem t testi sonucunda ayrılık anksiyetesi ölçeğinin ön testinden alınan puan ortalaması ($\bar{x}_{\text{öntest}} = 82.40$) ile ayrılık anksiyetesi ölçeğinin son testinden alınan puan ortalaması ($\bar{x}_{\text{son test}} = 78.13$) arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($t_{(14)} = 3.58, p < .01$).

Bilişsel Davranışçı Terapi Teknikleri Kullanılan ve Kullanılmayan Grupta Anksiyete Belirtilerinin Ön Test-Son Test Ortalamalarının Karşılaştırılması

Araştırmanın katılımcılarını oluşturan depreme maruz kalmış bireylerden oluşan BDT tekniklerin kullanılarak bir müdahale programı uygulanmış olan deney grubunun müdahale başlamadan önce anksiyete ölçeğinden aldıkları ön test ölçümü ile müdahale programı uygulandıktan sonra anksiyete ölçeğinden aldıkları son test ölçümü arasında farklılaşma olup olmadığını incelemek amacıyla ilişkili örneklem t testi kullanılmıştır.

Aynı zamanda araştırmanın diğer katılımcılarını oluşturan depreme maruz kalmış bireylerden oluşan herhangi bir müdahale programı uygulanmamış olan kontrol grubunun anksiyete ölçeğinden aldıkları ön test ölçümü ile anksiyete ölçeğinden aldıkları son test ölçümü arasında farklılaşma olup olmadığını incelemek amacıyla ilişkili örneklem t testi kullanılmıştır. İlgili analizlere ait sonuçlar tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Grup İçi Ön Test-Son Test Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin İlişkili Örneklem T-Testi Analizine Ait Bulgular

Grup	Değişken	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Deney	BECKÖN	15	27.27	5.23	14	9.36	.00
	BECKSON	15	17.20	4.28			
Kontrol	BECKÖN	15	24.67	3.81	14	4.60	.00
	BECKSON	15	21.20	5.43			

BECK: Beck Depresyon Ölçeği, BECKÖN: Beck Depresyon Ölçeği ön test, BECKSON: Beck Depresyon Ölçeği son test

Tablo 6'da görüldüğü üzere BDT teknikleri kullanılan grupta depreme maruz kalmış yetişkin bireylerin anksiyete belirtilerinin ön ölçümleri ve son ölçümleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için yapılan ilişkili örneklem t testi sonucunda anksiyete ölçeğinin

ön testinden alınan puan ortalaması ($\bar{x}_{\text{öntest}} = 27.27$) ile anksiyete ölçeğinin son testinden alınan puan ortalaması ($\bar{x}_{\text{son test}} = 17.20$) arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($t_{(14)} = 9.36, p < .01$). Test sonucunda hesaplanan etki büyüklüğüne göre BDT teknikleri kullanılan grubun anksiyete puanlarının üzerinde BDT teknikleri kullanımının çok yüksek düzeyde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır ($d = 2.42$).

Tablo 6'da görüldüğü üzere BDT teknikleri kullanılmayan grupta depreme maruz kalmış yetişkin bireylerin anksiyete belirtilerinin ön ölçümleri ve son ölçümleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için yapılan ilişkili örneklem için t testi sonucunda anksiyete ölçeğinin ön testinden alınan puan ortalaması ($\bar{x}_{\text{öntest}} = 24.67$) ile anksiyete ölçeğinin son testinden alınan puan ortalaması ($\bar{x}_{\text{son test}} = 21.20$) arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($t_{(14)} = 4.60, p < .01$).

Tablo 7. Gruplar Arası Son Test Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkisiz Örneklem T-Testi Analizine Ait Bulgular

Grup	Değişken	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Deney	YAAÖSON	15	70.07	7.14	28	3.09	.01
Kontrol	YAAÖSON	15	78.13	7.18			

YAAÖ: Yetişkin Ayrılık Anksiyetesi Ölçeği, YAAÖSON: Yetişkin Ayrılık Anksiyetesi Ölçeği son test

Tablo 7'de görüldüğü üzere BDT teknikleri uygulanan deney grubuna ait ayrılık anksiyetesi son test puan ortalaması ($\bar{X} = 70.07$; $SS = 7.14$), BDT teknikleri uygulanmayan kontrol grubuna ait ayrılık anksiyetesi son test puan ortalamasından ($\bar{X} = 78.13$; $SS = 7.18$) daha düşük olarak bulunmuştur. Ortalamalar arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testi sonucunda depreme maruz kalmış kişilerin ayrılık anksiyetesi puanları arasında BDT uygulanan kişilerin lehine göre anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($t = 3.09, p < .01$).

Tablo 8. Ön Test Ölçümleri Arasındaki Pearson Korelasyon Analizine Ait Bulgular

Değişkenler	1	2
1. Anksiyete Ön test	-	.85**
2. YAAÖ Ön test	.85**	-

Anksiyete: Beck Anksiyete Ölçeği, YAAÖ: Yetişkin Ayrılık Anksiyetesi ölçeği

* $p < .05$ ** $p < .01$

Tablo 8'de bulunan değişkenler arasındaki Pearson korelasyon katsayıları incelendiğinde BDT tekniklerin kullanılarak bir müdahale programı uygulanmış olan deney grubunun müdahale başlamadan önce anksiyete ölçeğinden aldıkları ön test ölçümü ile ayrılık anksiyetesi ölçeğinden aldıkları ön test ölçümü arasında yüksek düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .85, p < .01$).

Tablo 9. Son Test Ölçümleri Arasındaki Pearson Korelasyon Analizine Ait Bulgular

Değişkenler	1	2
1. Anksiyete Son test	-	.86**
2. YAAÖ Son test	.86**	-

Anksiyete: Beck Anksiyete Ölçeği, YAAÖ: Yetişkin Ayrılık Anksiyetesi ölçeği

* $p < .05$ ** $p < .01$

Tablo 9’da bulunan değişkenler arasındaki Pearson korelasyon katsayıları incelendiğinde BDT tekniklerin kullanılarak bir müdahale programı uygulanmış olan deney grubunun müdahale uygulandıktan sonra anksiyete ölçeğinden aldıkları son test ölçümü ile ayrılık anksiyetesi ölçeğinden aldıkları son test ölçümü arasında yüksek düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .86, p < .01$).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

6 Şubat 2023’te Kahramanmaraş merkezli meydana gelen depremler, Türkiye’de son yüz yılda meydana gelen en büyük felaketlerden biridir. Deprem sırasında ve sonrasında yaşanan travmatik olaylar bireylerin başa çıkma mekanizmalarına zarar vererek; TSSB, depresyon, akut stres bozukluğu ve anksiyete bozukluklarına yol açabilmektedir (Caia vd., 2010). Bu araştırmada 6 Şubat 2023 tarihinde ülkemizde yaşanan Kahramanmaraş merkezli depreme maruz kalmış 18-65 yaş aralığında 30 katılımcıya BDT teknikleri uygulanarak ayrılık anksiyetesi belirtilerinde BDT’nin etkili olup olmadığını incelemek amaçlanmıştır. Araştırmanın sonuçları BDT tekniklerinin uygulandığı depreme maruz kalmış bireylerde travma, anksiyete ve ayrılma anksiyetesi düzeylerinin BDT uygulanmayan bireylere göre anlamlı düzeyde düştüğünü bildirmektedir. Literatürde yapılan önceki çalışmalar BDT’nin travma sonrası belirtileri iyileştirmede etkili olduğunu göstermektedir (Geyran Çervatoğlu, 2003; Leiva- Bianchi vd., 2018). Chen ve arkadaşları (2014) tarafından 2008 yılı Çin depremi sonrası ebeveynlerini kaybeden çocuklarla yapılan çalışmada BDT’nin, TSSB’yi ve depresif belirtileri azaltmada etkili olduğu ve psikolojik dayanıklılığı arttırdığı bulunmuştur. Bu sonuç BDT tekniklerinin travma sonrası belirtilerinin iyileşmesinde ve anksiyete düzeyinin düşmesinde etkili olduğunu göstermektedir.

Bireyin güçlü duygusal bağlar geliştirdiği yer veya kişiden ayrıldıktan sonra oluşan anksiyete olarak tanımlanan Yetişkin Ayrılık Anksiyetesinin, kişinin deprem sırasında yaşadığı travma ve kaybın sonucunda meydana gelmesi beklenen bir durumdur (Namlı vd., 2022). Araştırmaya katılan BDT teknikleri uygulanan ve uygulanmayan depreme maruz kalan yetişkin bireylerde ayrılık anksiyetesi belirtilerinin ön test ve son test ortalamaları karşılaştırılmıştır. Bunun sonucunda depreme maruz kalmış bireylerden BDT teknikleri uygulananların ayrılık anksiyetesi düzeylerinde anlamlı bir farklılaşma olduğu bulunurken, BDT teknikleri uygulanmayan bireylerin anksiyete düzeylerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma olmadığı bulunmuştur. Bu bulgu, BDT tekniklerinin depreme maruz kalmış bireylerde ayrılık anksiyetesi belirtilerini önemli ölçüde azalttığını göstermektedir. Literatürde yetişkinlerdeki ayrılık anksiyetesi ile yapılan yeterli çalışma bulunmamakla birlikte çocuk ve ergenlerde yapılan çalışmalarda benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Yule vd., 2001; Shoostary vd., 2008; Şalcıoğlu ve Başoğlu, 2008). BDT, travmaya bağlı semptomlar, özellikle de anksiyete veya duygudurum bozuklukları ile ilişkili semptomlar yaşayanlar için geçerliliği kanıtlanmış en iyi terapötik yaklaşımlardan biri olarak bilinmektedir (Shoostary vd., 2008). Araştırmaya göre BDT teknikleri uygulanan depreme maruz kalmış bireylerin ayrılık anksiyetesi düzeyleri, BDT teknikleri uygulanmayan depreme maruz kalmış bireylerin ayrılık anksiyetesi düzeylerinden istatistiksel açıdan anlamlı şekilde daha düşük olduğu bulunmuştur. Araştırmanın sonuçları BDT teknikleri uygulanan depreme maruz kalmış bireylerin anksiyete düzeyleri ve ayrılık anksiyetesi düzeyleri arasında pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ayrılık Anksiyete Bozukluğunun yüksek düzeyde görülmesinin kaygı ve depresyon ile ilişki olduğu bilinmektedir (Kirsten vd., 2008). Demir ve Görgülü (2020) tarafından yapılan anksiyete bozukluğu tanı hastalarının değerlendirildiği bir çalışmada hastaların %45’inde Ayrılık Anksiyetesi Bozukluğu eş tanısı olduğu belirlenmiştir. Deprem gibi yıkıcı bir felaket yaşayan bireylerde, travma sonrasında

sıklıkla ilişkili olarak TSSB, ayrılık kaygısı, depresyon, panik bozukluk gibi komorbide durumlar görülebilir (Goenjian vd., 2022).

İme (2023) tarafından, 6 Şubat 2023'te Maraş merkezli Türkiye depremini yaşayan depremzedeler arasında çevrimiçi bilişsel-davranışçı grup danışmanlığı programının kaygı, depresyon, stres ve dayanıklılık üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmada araştırma bulguları, çevrimiçi veya yüz yüze bilişsel-davranışçı alan grupların kaygı, depresyon ve stres düzeylerinde azalma olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde bu çalışmanın sonuçları da BDT teknikleri uygulanan depreme maruz kalmış yetişkin bireylerin anksiyete düzeyleri arasında anksiyete ölçeğinin ön testinden alınan puan ortalaması ile anksiyete ölçeğinin son testinden alınan puan ortalaması arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Literatürdeki geçmiş araştırmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Maleki Avarsin ve Pourhossein, 2016; Tokgünaydın ve Sütcü, 2016; Leiva-Bianchi vd., 2018). Bu sonuç uygulanan BDT tekniklerinin depreme maruz kalan bireylerin anksiyete düzeyleri üzerinde yüksek düzeyde etkili olduğunu gözler önüne sermektedir. BDT teknikleri kullanılmayan depreme maruz kalmış yetişkin bireylerin anksiyete ölçeğinin ön test ortalaması ile son testinden alınan puan ortalaması arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu sonuçla benzer şekilde literatürde yapılan diğer araştırmalarda da müdahale olmaksızın afetin neden olduğu psikososyal etkilerin zamanla azaldığı belirtilmiştir (Reyes, 2006; Sijbrandij vd., 2006).

Bu araştırmada 6 Şubat 2023 tarihinde ülkemizde yaşanan Kahramanmaraş merkezli depreme maruz kalmış bireylerde BDT teknikleri uygulanarak ayrılık anksiyetesi belirtilerinde BDT'nin etkili olup olmadığı incelenmiştir. Bunun sonucunda depreme maruz kalmış bireylerden BDT teknikleri uygulananların ayrılık anksiyetesi, anksiyete ve TSSB düzeylerinde önemli ölçüde bir azalma olduğu bulunmuştur. Literatürde depreme maruz kalmış yetişkin bireylerin ayrılık anksiyete belirtileri üzerine yeterli sayıda çalışma olmadığından çok önemli bir bulgu olarak görülen bu sonuç, deprem gibi öngörülemez bir doğal afetle karşı karşıya kalan yetişkin bireylerin deprem sonrasında meydana gelen ayrılık anksiyetesinin iyileşmesinde BDT'nin önemli bir fark yarattığını göstermektedir.

Öneriler

Araştırma süresince yapılan literatür taramaları sonucunda depreme maruz kalan yetişkin bireylerin anksiyete ve ayrılık anksiyetesi belirtileri göstermelerinde, BDT yöntemin etkilerinin incelendiği araştırmaların yeterli sayıda olmaması, yapılan araştırmada elde edilen bulguların literatür ile karşılaştırılmasını da zorlaştırmıştır. Bu sebeple depreme maruz kalan yetişkin bireylerin ayrılık anksiyete belirtilerinin ve BDT'nin belirtiler üzerindeki etkinliğine yönelik araştırmaların artırılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Depreme maruz kalan yetişkin bireylerin ayrılık anksiyetesi belirtilerinde iyileşmenin görülmesi BDT uygulanan deney grubunda etkili olduğu bulunmuştur. Kontrol grubunda buna yönelik anlamlı bir değişiklik görülmemiştir. Buna göre yapılacak çalışmalarda, depreme maruz kalan bireylerde ayrılık anksiyetesi belirtileri tespit edilerek klinisyenlerin ileriye dönük psikolojik belirtilerin önüne geçebilmek için bozukluğa ve belirtilerine yönelik seminerler, eğitimler, konferanslar vb. verebilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD]. <https://deprem.afad.gov.tr/content/137> erişim [Erişim Tarihi: 14.05.2023].

American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, (DSM-V)*, Fifth Edition (DSM-V). Washington DC: American Psychiatric Association.

Amerikan Psikiyatri Birliği. [APA]. (2000). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders Fourth Edition Text Revision (DSM-IV-TR)*. Washington DC: American Psychiatric Association. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890423349>

Armenian, H. K., Morikawa, M., Melkonian, A.K., Hovanesian A., Akiskal, K. and Akiskal, H. S. (2002). Risk Factors for Depression in The Survivors of the 1988 Earthquake in Armenia. *Journal of Urban Health*, 79: 373-382.

Aydın, A. (2014). Kaygı bozukluğu olan çocuklar için bilişsel davranışçı terapide anne babaların tedaviye katılımı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 25(3): 181-89.

Balcioğlu. İ. ve Ünsalver, B. (2006). Yaygın anksiyete bozukluğu: epidemiyoloji, prognoz ve farmakolojik olmayan tedaviler. *Cerrahpaşa Tıp Dergisi*, 37(3): 115-120.

Beck, A. T., Epstein, N., Brown, G. and Steer, R. A. (1988). An Inventory for Measuring Clinical Anxiety: Psychometric Properties, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56(6): 893-897.

Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. ve Kılıç, E. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Caia, G., Ventimiglia, F. and Maass, A. (2010). Container vs. Dacha: The Psychological Effects of Temporary Housing Characteristics on Earthquake Survivors, *Journal of Environmental Psychology*, 30(1): 60-66.

Can, A. (2017). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Chen, Y., Shen, W. W., Gao, K., Lam, C. S., Chang, W. C. and Deng, H. (2014). Effectiveness RCT Of A CBT Intervention for Youths Who Lost Parents in The Sichuan, China, Earthquake. *Psychiatric Services*, 65(2): 259-262.

Demir, N.Ö. ve Görgülü, Y. (2020). Bir Üniversite Hastanesi Psikiyatri Polikliniğine Başvuran Yaygın Anksiyete Bozukluğu Tanılı Hastalarda Ayrılma Anksiyetesi Bozukluğu Görülme Sıklığı. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23:188-195.

Diriöz, M. (2010). *Ayrılma Anksiyetesi İçin Yapılandırılmış Klinik Görüşme, Çocukluk ve Yetişkinlik Ayrılma Anksiyetesi Ölçeklerinin Geçerlik ve Güvenirliği*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Field, A. (2005). *Discovering Statistics Using SPSS*. New York: Sage Publications.

Geyran Çervatoğlu, P. (2003). Travma Çalışmalarındaki Metodolojik, Kavramsal Sorunlar ve Sınırlar. *Psikolojik Travma ve Sonuçları* (ss.43-50). İstanbul: 5US Yayınları.

Goenjian, A., Steinberg, A. and Pynoos, R. (2022). Treatment Outcome among Early Adolescents Two Decades Post-Earthquake. In A. Goenjian, A. Steinberg, & R. Pynoos (Eds.), *Lessons Learned in Disaster Mental Health: The Earthquake in Armenia and Beyond* (pp. 18-47). Chapter, Cambridge: Cambridge University Press.

Güre, M. D. P. (2021). Yardım Edenlere Nasıl Yardım Edilecek?: Afetlerde Çalışan Profesyonellerle Bütünleyici Grup Terapisi Uygulamaları. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 6(1): 29-40.

Hoehn-Saric, R. and Noves, R. (1998). *Anksiyete Bozuklukları*. (V. Şar çev.), İstanbul: Esa Medikal & Paramedikal Yayıncılık.

- İme, Y. (2023). The Effect of Online Cognitive Behavioral Group Counseling on Anxiety, Depression, Stress and Resilience in Maraş-Centered Earthquake Survivors. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 42(2), 1-16. Doi: <https://doi.org/10.1007/s10942-023-00526-x>
- Kirsten, L. T., Grenyer, B. F., Wagner, R. and Manicavasagar, V. (2008). Impact of Separation Anxiety on Psychotherapy Outcomes for Adults with Anxiety Disorders. *Counselling and Psychotherapy Research*, 8(1): 36-42.
- Leiva-Bianchi, M., Cornejo, F., Fresno, A., Rojas, C. and Serrano, C. (2018). Effectiveness of Cognitive-Behavioural Therapy for Post-Disaster Distress in Post-Traumatic Stress Symptoms After Chilean Earthquake and Tsunami. *Gaceta Sanitaria*, 32: 291-296.
- Makwana, N. (2019). Disaster and its impact on mental health: A narrative review. *Journal of Family Medicine Primary Care*, 8: 3090-3095. https://doi.org/10.4103/jfmpe.jfmpe_893_19
- Maleki Avarsin, F. and Pourhossein, R. (2016). The Effectiveness of Cognitive Behavioral Group Therapy on Anxiety and Acute Stress in Adolescents Rescued from Earthquake in East Azerbaijan Province, Iran. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 5(4), 966-979.
- Manicavasagar, V., Marnane, C., Pini, S., Abelli, M., Rees, S., Eapen, V. and Silove, D. (2010). Adult Separation Anxiety Disorder: A Disorder Comes of Age. *Current Psychiatry Reports*, 12: 290-297.
- Manicavasagar, V., Silove, D., Curtis, J. and Wagner, R. (2000). Continuities Of Separation Anxiety from Early Life into Adulthood. *Journal of Anxiety Disorders*, 14(1): 1-18.
- Manicavasagar, V., Silove, D., Wagner, R. and Drobny, J. (2003). A Self-Report Questionnaire for Measuring Separation Anxiety in Adulthood. *Comprehensive Psychiatry*, 44(2): 146-153.
- Mayselless, O. and Scher, A. (2000). Mother's Attachment Concerns Regarding Spouse and Infant's Temperament as Modulators of Maternal Separation Anxiety. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(7): 917-925. <https://doi.org/10.1017/s0021963099006113>
- Metin, M. (2014). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Namlı, Z., Özbay, A. ve Tamam, L. (2022). Yetişkin Ayrılma Anksiyetesi Bozukluğu: Bir Gözden Geçirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 14(1): 46-56.
- Ollendick, T. H., Lease, C. A. and Cooper, C. (1993). Separation anxiety in young adults: A preliminary examination. *Journal of Anxiety Disorders*, 7(4): 293-305. [https://doi.org/10.1016/0887-6185\(93\)90026-H](https://doi.org/10.1016/0887-6185(93)90026-H)
- Özcan, Ö. ve Çelik, G. (2017). Bilişsel Davranışçı Terapi. *Türkiye Klinikleri Journal of Child Psychiatry-Special Topics*, 3(2): 115-120.
- Özdel, K. (2015). Düünden Bugüne Bilişsel Davranışçı Terapiler: Teori ve Uygulama. *Türkiye Klinikleri Journal of Child Psychiatry-Special Topics*, 8(2): 10-20.
- Ramsawh, H. J., Chavira, D. A. and Stein, M. B. (2010). Burden of Anxiety Disorders in Pediatric Medical Settings: Prevalence, Phenomenology, and A Research Agenda. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 164(10): 965-972.
- Reyes, G. and Jacobs, G.A. (2006). *International Disaster Psychology: Purposes, Principles, and Practices*. Handbook of International Disaster Psychology: Fundamentals and Overwiev (ss.1-13). Santa Barbara: Greenwood Publishing Group.

- Reyes, Gilbert and Gerard A. Jacobs. "International Disaster Psychology: Purposes, Principles, And Practices." In *Handbook of International Disaster Psychology: Fundamentals and Overview*, 1-13. Santa Barbara: Greenwood Publishing Group, 2006.
- Schneider, S., Blatter-Meuiner, J., Herren, C., Adornetto, C., In-Albon, T. and Lavalley, K. (2011). Disorder-Specific Cognitive-Behavioral Therapy for Separation Anxiety Disorder in Young Children: A Randomized Waiting-List-Controlled Trial. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 80(4): 206-215. <https://doi.org/10.1159/000323444>
- Shooshtary, M.H., Panaghi, L. and Moghadam, J.A. (2008). Outcome of cognitive behavioral therapy in adolescents after natural disaster. *Journal of Adolescent Health*, 42(5): 466-472. doi:10.1016/j.jadohealth.2007.09.011.
- Sijbrandij, M., Olff, M., Reitsma, J.B., Carlier, I.V.E. and Gersons, B.P.R., (2006). Emotional or educational debriefing after psychological trauma: randomised controlled trial. *British Journal of Psychiatry*, 189(2): 150-155. doi:10.1192/bjp.bp.105.021121.
- Süler, M. (2017). Çocuk ve Ergenlerde Bilişsel Davranışçı Terapi Uygulamaları: Bir Gözden Geçirme. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2(3): 29-42.
- Şalcıoğlu, E. ve Başoğlu, M. (2008). Psychological Effects of Earthquakes in Children: Prospects for Brief Behavioral Treatment. *World Journal of Pediatrics*, 4: 165-172. doi:10.1007/s12519-008-0032-8.
- Tanhan, F. ve Kayri, M. (2013). Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(2): 1013-1025.
- Tokgünaydın, S. ve Sütçü, S. T. (2016). Travma Sonrası Stres Bozukluğunun Tedavisinde Bilişsel Davranışçı Grup Terapisinin Etkililiği: Sistemik Bir Gözden Geçirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(Ek 1), 95-107. doi:10.18863/pgy.01566.
- Türkçapar, M. H. (2004). Anksiyete bozukluğu ve depresyonun tanınma ilişkileri. *Klinik Psikiyatri*, 4: 12-16.
- Türkçapar, M. H. ve Sargın, A. E. (2012). Bilişsel davranışçı psikoterapiler: Tarihçe ve gelişim. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 1(1): 7-14.
- Ulusoy, M., Şahin, N.H. and Erkmen, H. (1998). Turkish Version of The Beck Anxiety Inventory: Psychometric Properties. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 12(2):163-172.
- Vaughan, M. (2017). *The Fabry-Perot Interferometer: History, Theory, Practice and Applications*. London: Routledge.
- Yılmaz, E. (2015). *Obezite Grubunda Ayrılma Anksiyetesi*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Yule, W. (2001). When Disaster Strikes--The Need to Be "Wise Before the Event": Crisis Intervention with Children and Adolescents. *Advances in Mind-Body Medicine* 17(3):191-196. <https://doi.org/10.1054/ambm.2000.0313>.

KAVRAMSAL MAKALE

Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler ve Sosyo Ekonomik Etkileri

Prof. Dr. Ceyhun HAYDAROĞLU, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bilecik, e-posta: ceyhun.haydaroglu@bilecik.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2886-6474>

Berker ÇIRAK, Yüksek Lisans Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bilecik, e-posta: berkercirak@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3850-5529>

Öz

Ekonomik krizler tarih boyunca devlet ve toplumları etkilemiş, sosyal ve politik değişimlere neden olmuştur. Tüm dünyayı etkileyen 1929 krizi ve yarattığı sonuçlar, ekonomik krizlerin toplumlar üzerinde ne denli büyük etkiler bırakabileceğini gösteren ilk büyük kriz olmuştur. 2. Dünya savaşı döneminde yaşanan ekonomik bunalımlar, 1970’li yılların başında ortaya çıkan petrol krizi 20.yüzyılda ortaya çıkan diğer önemli krizler olmuştur. 1980 sonrasında yaşanan önemli politik ve ekonomik değişimler krizlerin yapısını da değiştirmiştir. Küreselleşme olgusunun ortaya çıkmasını takiben üretim faktörleri ülkeler arasında kolaylıkla yer değiştirebilmeye başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler sermaye faktörüne ihtiyaç duyarken, sermaye sahipleri ise yüksek getiri arayışında olmuşlardır. Finansal piyasaların derinleşmemesi, gerekli regülasyonlar ile kurumsal ve hukuksal altyapının hazır olmaması nedeniyle birçok ülke krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Güney Amerika ülkeleri, Asya ülkeleri gibi Türkiye de bu dönemde krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu makalede 1994 ve 2001 krizleri ile 2008 küresel finans krizinin ortaya çıkışları ve Türkiye Ekonomisi üzerindeki etkilerinin yanı sıra yarattığı sosyo-ekonomik sonuçlar incelenmiştir.

* Bu çalışma Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalında, Prof. Dr. Ceyhun HAYDAROĞLU danışmanlığında Berker ÇIRAK’ın “Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Sosyo-Ekonomik Etkileri” isimli Yüksek Lisans tezinden faydalanarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Krizler, Ekonomik Değişim, Küreselleşme, Finansal Piyasalar.

Makale Gönderme Tarihi: 17.04.2024

Makale Kabul Tarihi: 05.08.2024

Önerilen Atıf:

Haydaroglu, C. ve Çırak, B. (2024). Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler ve Sosyo Ekonomik Etkileri, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(8): 640-661.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2024, 7(8): 640-661. DOI:[10.26677/TR1010.2024.1433](https://doi.org/10.26677/TR1010.2024.1433)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Economic Crises in Turkey and Their Socio-Economic Effects

Prof. Dr. Ceyhun HAYDAROĞLU, Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Bilecik, e-mail: ceyhun.haydaroglu@bilecik.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2886-6474>

Berker ÇIRAK, MSc. Student, Bilecik Şeyh Edebali University, Institute of Graduate Programs, Bilecik, e-mail: berkercirak@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3850-5529>

Abstract

Economic crises have affected states and societies throughout history and have caused social and political changes. The 1929 crisis, which affected the whole world, and the consequences it created, was the first major crisis to show how big effects economic crises can have on societies. 2. The economic crises experienced during the World War II and the oil crisis that emerged at the beginning of the 1970s 20. there have been other important crises that have emerged in the century. The significant political and economic changes experienced after 1980 also changed the structure of the crises. Following the emergence of the phenomenon of globalization, factors of production have started to be able to shift easily between countries. Dec. While developing countries need the capital factor, the owners of capital have been looking for high returns. Many countries have faced crises due to the lack of deepening of financial markets, the lack of necessary regulations, and the lack of ready institutional and legal infrastructure. Turkey, like South American countries and Asian countries, has faced crises during this period. In this article, the emergence of the crises of 1994 and 2001 and the global financial crisis of 2008 and their effects on the Turkish economy, as well as the socio-economic consequences created by them, are examined.

Keywords: Economic Crises, Economic Change, Globalization, Financial Markets.

Received: 17.04.2024

Accepted: 05.08.2024

Suggested Citation:

Haydaroglu, C. and Çirak, B. (2024). Economic Crises in Turkey and Their Socio-Economic Effects, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(8): 640-661.

GİRİŞ

Ekonomik krizler makroekonomik göstergeler üzerinde önemli değişiklikler yarattığı gibi sosyal yapı ve toplumsal huzuru da etkilemektedir. Krizler toplumlar üzerinde önemli tahribatlar bırakmaktadır. Krizin ardından uygulamaya konulan programlar ile ekonomik istikrar sağlanmaya çalışılırken toplumun tamamının ya da bir kısmının refahını bozucu etkiler ortaya çıkabilmektedir. Ekonomik krizler toplumlar üzerinde işsizlik, gelir dağılımı adaletsizliği, sosyal yapıda değişimler gibi olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

Türkiye ekonomisinde 1970'li yıllarda yaşanan dar boğazların ardından 24 Ocak 1980 kararları ile ithal ikameci sanayileşme anlayışı terk edilerek ihracata dönük sanayileşme politikası kabul edilmiştir. Devam eden süreçte finansal serbestleşmeye yönelik adımlar hızlı şekilde atılmıştır. Hızlı dönüşüm süreci ekonomik yapıda birtakım dengesizlikleri de beraberinde getirmiş ve krizlerin altyapısını oluşturmuştur. 1980'lerin sonlarından 2000'li yılların başlarına kadar Türkiye ekonomisinde inişli çıkışlı bir görüntü olsa da 1994 ve 2001 yaşanan finansal bunalımlar ekonomik kriz olarak kabul görmektedir. 2008 yılında yaşanan Küresel Finans krizi ise yayılma etkisiyle tüm dünyayı etkilemiştir.

Yaşanan ekonomik krizler sosyal anlamda önemli tahribatlar yaratmaktadır. İşsizlik ve hayat pahalılığı başta olmak üzere önemli sonuçlar doğuran krizler yaşandıkları ülke ve bölgelerde büyük sosyal etkiler bırakabilmektedir. Artan işsizlik ve düşen gelirler sosyolojik ve psikolojik yönden toplumu ve bireyleri olumsuz etkilemektedir. Bazı kesimlerin sosyal yardıma olan ihtiyaçları artarken gelir dağılımının bozulmasıyla toplumsal huzur ve refahta bozulmalar görülmektedir. Devletlerin krizden çıkış için aldıkları tedbirler toplumun tüm kesimlerince adil şekilde yüklenilmediğinde orta ve alt gelir gruplarında uzun yıllar sürebilecek yoksulluğa neden olmaktadır.

Ekonomik krizler tarihin farklı dönemlerinde ülkelerin ve toplumların ekonomik ve politik yapıları üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. 1980'li yıllardan itibaren küreselleşmenin hız kazanmasıyla krizlerin ülkeler arasındaki transferi kolaylaşmıştır. Sermayenin kolay ve hızlı şekilde yer değiştirmesi finansal yapıları zayıf olan ülkeleri krizlere daha açık hale getirmiştir. Ekonomik krizlerin makroekonomi üzerindeki etkilerinin yanı sıra sosyo-ekonomik etkileri toplumların refah ve huzurunu etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı ekonomik krizlerin makroekonomik etkilerinin yanı sıra sosyoekonomik etkilerinin de incelenmesidir. Çalışmada ekonomi üzerinde yıkıcı etkiler bırakan 1994, 2001 ve 2008 krizleri ve bu krizlerinin yarattığı sosyo ekonomik etkiler incelenmiştir.

1994 EKONOMİK KRİZİ VE SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ

24 Ocak 1980 kararları sonrasında Türkiye ekonomisi hızlı bir liberalleşme dönemine girmiştir. 1988 yılına kadar makroekonomik göstergelerde önemli iyileşmeler gözlemlenmiştir. 1989 yılına gelindiğinde ise piyasalarda tam serbestleşmeye gidilmiştir. Ekonomik altyapının ve kurumların tam olarak hazır olmadığı bir dönemde yaşanan hızlı serbestleşme önemli sorunları da beraberinde getirmiştir. Kısa vadeli sermaye akımlarının artması, ithalatın serbestleştirilmesi gibi politikaların uygulanması 1990'lı yılların başından itibaren dış ticaret açığı ve cari açık verilmesine neden olmuştur. Yine bu dönemde baskılanan reel ücretlerin serbest bırakılması da enflasyonu tetikleyici bir unsur olmuştur (Gaytancıoğlu, 2010: 142). 1994 yılında yaşanan kriz, özelde para krizi özelliklerini göstermektedir. Kamu açıklarının ulaştığı yüksek düzeyler ve politika yapımcıların yüksek iç borç faizi nedeniyle borçlanmadan kaçınan politika arayışları 1. nesil para krizi modelleriyle uyum sağlamaktadır.

1994 krizinin en önemli nedenlerinden birisi sürdürülemez boyutlara ulaşan kamu açıklarıdır. Bütçe açığı ve cari açığın yüksek boyutlara ulaşması ekonomi için bir risk oluştururken hükümetin de bu açıkları borçlanma dışında yöntemlerle kapatma arayışına girmesi güven eksikliği yaratmış ve krizin ortaya çıkışını hızlandırmıştır. 1989 yılından itibaren yurtiçi tasarrufların yetersiz olması nedeniyle iç borçlanmayla kapatılmaya çalışılmıştır. Özellikle kısa vadeli sermaye akımlarına olan bağımlılık yüksek faiz düşük kur gibi bir denge oluşmasına neden olmuştur. Böyle bir durumda yabancı sermayenin ani çıkışının ekonomi üzerinde tahribat yaratması kaçınılmaz olmaktadır.

1994 krizi öncesinde bütçe açıklarını arttıran birtakım sebepler bulunmaktadır. Baskılanan reel ücretlerin 1988 sonrasında serbest bırakılmasıyla kamu kesiminde çalışanlara önemli oranlarda zamlar yapılmıştır. Yapılan büyük zamlar personel giderlerinde önemli artışlara neden olmuştur. Yine bu dönemde tarım sektörüne yapılan aşırı desteklemeler de bütçe üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Körfez krizi ve terör olayları nedeniyle savunma harcamaları da bu dönemde artış göstermiştir. Yine kamu kesimine ait olan KİT'ler ile kamu bankalarının görev zararları da kamu açıklarını etkileyen unsurlar olmuştur. Açıkları kapatmak amacıyla yapılan aşırı borçlanma ve sürekli artan faiz ödemeleri kısır bir döngüye sebep olmuş ve krizi tetikleyen etkenlerden birisi olmuştur.

24 Ocak 1980 kararları ile ihracata dönük sanayileşme politikası hayata geçirilmiş ve ihracatın desteklenmesi ithalatın ise serbest bırakılması söz konusu olmuştur. 1989 yılında tam finansal serbestleşmeye geçilmesiyle birlikte Türk Lirası reel olarak değer kazanmaya başlamıştır. Değerli TL nedeniyle dış ticaret olumsuz etkilenmeye başlamıştır. İthal ürünlerin görece ucuz kalması nedeniyle nihai ürün niteliğinde olan mallara olan talep önemli ölçüde artmıştır. 1987 yılında 4 milyar dolar olan dış ticaret açığı 1993 yılına gelindiğinde 14 milyar dolara ulaşmıştır. 1993 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı % 52'ye kadar düşerken dış ticaret açıkları 1992 yılında GSMH'nin %3'ü iken 1993 yılı sonunda % 8.5'a kadar yükselmiştir (Celasun, 1998: 5).

Aşırı değerli hale gelen Türk lirası ve ithalat ihracat dengesinin bozulması dış ticareti sürdürülemez bir noktaya getirmiştir. Dönemin başında ihracata dayalı bir ekonomik büyüme hedeflendiyse de 1993 yılı sonuna gelindiğinde tam tersi bir durum ortaya çıkmıştır.

Birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye'de de enflasyon bir ekonomik sorun olarak var olmuştur. 1980'li yıllarda reel ücretlerin düşük tutulması yönünde bir politika izlenmiştir. Kamu kesimi KİT'ler üzerinden ürettiği ürünlerin fiyatlarını düşük tutarak mal fiyatlarının yükselmesini engellemeyi hedeflemiştir. Aynı dönemde reel ücretler de baskılandığından enflasyonun bir süre kontrol altında tutulması mümkün olmuştur.

1988 yılına gelindiğinde bu politika sürdürülemez hale gelmiştir. Hem siyasi hem de ekonomik gerekçelerle 1988 -1989 yıllarında ücretlerde önemli iyileştirmeler yapılmıştır. Bu dönemde ücretlerde özel sektörde %129 kamu sektöründe ise %188 oranında zamlar yapılmıştır (Celasun, 1998: 5). Artan gelirlerin tüketimi tetiklemesiyle bu dönemde enflasyon yükselmeye başlamıştır. 1988 yılına kadar baskılanabilen enflasyon bu tarihten sonra yüksek ve yatay bir seyir izlemiş ve düşürülmesi mümkün olamamıştır. 1993 yılı son çeyreğine kadar %50'lerin üzerinde bir seyir izleyen enflasyon ekonomiye ilişkin beklentileri ve fiyat-ücret dengesini bozan bir unsur olmuştur. 1993 yılı sonuna gelindiğinde ise enflasyon büyük bir patlama yaparak hiper enflasyon oranlarına ulaşmıştır. Bu dönemde enflasyon ekonomik krizin hem sebebi hem de sonucu olan bir makroekonomik gösterge olarak öne çıkmıştır.

Türkiye ekonomisinde 1987 yılından 1993 yılına kadar açıkların dış borçlanma yerine iç borçlanmayla kapatılması tercih edilmiştir. 1993 yılında iş başına gelen hükümet bu anlayışı terk etmiştir. Yurt içi faiz oranlarının yüksek olduğu gerekçesiyle dış borçlanma arttırılmaya başlanmıştır. Alınan borçla tüketim harcamaları ve iç borçlar finanse edilmeye çalışılmıştır. Yine

bu dönemde para arzı arttırılarak hem borçların ödenmesi hem de iç borç faiz oranlarının düşürülmesi hedeflenmiştir. Kamunun katlanmak zorunda olduğu aşırı faiz yükü hükümet tarafından suni bir şekilde düşürülmek istense de başarılı olunmamıştır. 1993 yılında Kamu kesimi borçlanma gereği önemli oranda artmıştır.

Bu dönemde kamu açıkları genellikle iç borçlanma yoluyla finanse edilmek istenmiştir. Birinci nesil krizlerde sıklıkla yapılan yüksek kamu açıklarının merkez bankası aracılığıyla finanse edilmesi hatası krizi tetikleyen unsurlardan olmuştur (Özatay, 2020: 89). Hazinesin borçlanma faizleri ülkenin içerisinde bulunduğu şartlar nedeniyle oldukça yüksek seyretmekteydi. Yüksek faizler nedeniyle borçlanma yönteminin değiştirilmesi istenmiş, iç borçlanma yerine Merkez Bankasınca Hazineye Kısa Vadeli Avans kullanımı olarak adlandırılan yöntem ile para basımı tercih edilmiştir.

Hazinesin borçlanma faizleri kriz öncesinde de oldukça yüksek seviyelerde seyretmekteydi. Enflasyonun da üzerinde reel bir getiriye sahip faiz oranları uygulanmaktaydı. Böyle bir durumda finansman ihtiyacını azaltmadan doğrudan finansman yönteminde değişikliğe gidilmesi önemli sorunları beraberinde getirmiştir. 1993 yılı sonlarında hazine ihalelerinin iptal edilerek iç borçlanma yönteminden vazgeçilmesi ile finansman yöntemi başta olmak üzere yapılan suni müdahaleler Türkiye ekonomisine olan güvenin azalmasına yol açmıştır (Çöğür, 2012: 89). Yapılan bu değişiklik hem ülke ekonomisine güveni sarsmış hem kriz sürecini hızlandırmış hem de kriz sonrasında daha yüksek faizler ödenmesine neden olmuştur.

1994 krizine gidilirken ekonomik yapının önemli sorunlarından birisi bankacılık sektörünün açık pozisyonları olmuştur.1989 yılından itibaren yaşanan serbestleşme döneminde bankacılık sektörü de hızlı şekilde dışa açılmıştır. 1994 yılına gelen süreçte bankalar kıyı ötesi borçlanmalara giderken ellerinde çoğunlukla Türk Lirası varlıkları tutmuşlardır (Celasun, 1998: 2). Bankaların açık pozisyonları ve bu pozisyonların kapatılması gerekliliğine olan inanç krizin hem nedenlerinden biri olmuş hem de krizi derinleştirmiştir.

Merkez Bankası bu dönemde yaptığı döviz satışlarının büyük bir kısmını ticari bankalara gerçekleştirmiştir. Bankalar ise döviz ulaştıklarında dövizin daha da yükseleceği beklentisi ile açık pozisyonlarını kapatma yoluna gitmişlerdir. Bu durum bir yandan döviz talebi arttırırken diğer yandan Merkez Bankası rezervlerinin erimesine neden olmuştur. Böyle bir ortamda kur yükselişi ve kriz beklentisi oluşurken ekonomi yönetimine olan güven azalmıştır.

1994 Krizinin Gelişimi

1980'li yılların sonunda yaşanan hızlı serbestleşme döneminin yarattığı yapısal birtakım problemler sürerken 1993 yılından itibaren ekonomi politikasında yapılan hatalar krizin gelişimini hızlandırmıştır. Hükümet öncelikle Hazinesin TCMB'ye olan borçlanma yasal sınırını değiştirmek istediğini ilan etmiştir. Yasal olarak Hazinesin TCMB'ye olan borcu o yıl bütçesinin %15'ini geçmemekteydi. Yapılan yasal değişiklikle hem hazinesin borcu silinmiş hem de ek bütçe yasalaştırılmıştır. Böylece Hazine'nin tekrar TCMB'den borçlanabilmesi için bir fırsat yaratılmıştır. Karşılıksız para basımı anlamına gelen bu hareket kurlara olan talebi arttırarak ve krizi tetikleyen ilk unsurlardan birisi olmuştur.

Yine bu dönemde hükümet yüksek faizlerden rahatsız olduğunu belirtmiş hazinesin borçlanma ihalelerinde bankalardan gelen taleplerin çok azını karşılarken birçok ihalede iptal edilmiştir. Tahvil ve bono ihalelerinin yapılamamasından kaynaklı ihtiyaç ise TCMB avanslarından kullanılmaktaydı. Hazinesin çekmiş olduğu avanslar TCMB rezervlerini önemli ölçüde eritmiştir.

Düşük faiz politikası izleneceğinin ilan edilmesi ve izlenen gevşek para politikası bu dönemde borsanın bir süre yükselmesine sebep olmasında dövizin yükseleceği beklentisiyle borsadan çıkışlar yaşanmaya başlamıştır. Dövizde olan talep sürekli artarken, kamu otoritesinin yüksek olduğunu düşündüğü faizlerden borçlanmama ısrarı sürmüştür.

Bu dönemde yapılan bir başka hata ise DİBS tutanların gelirlerine % 5 vergi getirilmesi olmuştur. Zaten talebin oldukça azaldığı tahvil ve bono piyasası bu gelişmeden de olumsuz etkilenmiştir. Yapılan zincirleme hataların ardından dolara talep giderek artmış Ocak 1994'te 19.000 TL/dolar olan kur Nisan ayına gelindiğinde 38.000 TL/dolar seviyesine çıkmıştır. Yaşanan kriz sonrasında enflasyon %130'ların üzerine çıkarken, ortalama faizler %400'lere yükselmiştir (Özatat, 2020: 79-95).

1994 yılı başında yaşanan krizin ardından enflasyon ve kur başta olmak üzere birçok makroekonomik gösterge bozulurken geleceğe dönük olumsuz beklentiler de artmıştır. Hazine iç borçlanma yapmakta zorlanmaya başlamıştır. Bu ortamda ekonominin yeniden istikrara kavuşabilmesi için 5 Nisan 1994 kararları alınmıştır. Bu kararların başlıcaları şunlardır: (Susam vd., 2020: 150).

- Türk lirasının %39 oranında devalüe edilmesi,
- Döviz kurlarının serbest bırakılması, kurların 10 banka verilerine göre belirlenmeye başlaması,
- 10 yıllık aranın ardından IMF ile stand by anlaşmasına gidilmesi,
- Hazinesinin Merkez Bankası'ndan alacağı avansa sınır getirilmesi,
- Kit ve Tekel ürünlerinin pahalılaştırılması, akaryakıtla ilişkin kesintilerin arttırılması,
- Konsolide de bütçe açığının ve kamu kesimi borçlanma gereğinin düşürülmesi,
- Bazı vergiler konulması.

Alınan tedbirlerin ardından para ve döviz piyasalarında rahatlama sağlanmış, yükselen faizler ve mevduat garantisıyla mevduatlar artış göstermiş, ekonomide kısa süreli istikrar sağlanmıştır.

1994 Krizinin Sosyo-Ekonomik Etkileri

1994 yılında hem enflasyon hem de işsizlik artışı bir arada yaşanmıştır. Uzun süre ısrar edilen yanlış para politikası uygulamaları ekonomik yapıda önemli tahribatlar yaratmıştır. Krizin ardından özelleştirmelerde geç kalınırken kamu gelirleri istenen düzeyde arttırılamadığından bu yıllardan sonra da yüksek faizle borçlanma mecburiyeti devam etmiştir. 1994 yılında kontrolsüzce uygulanan genişletici para politikasının hane halkı açısından en negatif yanlarından birisi yükselen enflasyon oranları olmuştur. Enflasyon oranları daha önceki yıllarda görülmedik düzeyde yükselişler göstermiştir. Krizin bu yönüyle en olumsuz etkilediği kısım ücretli çalışanlar olmuştur.

İşsizlik oranı ve eksik istihdam oranı 1994 yılında bir önceki yıla göre artmıştır. İşgücü piyasasında görülen en olumsuz etki ise reel ücretlerde yaşanmıştır. Çok yüksek enflasyonun yaşandığı bu dönemin ardından uygulanan istikrar politikalarında krizin yükü çalışan kesime yüklenilmiştir. Kamu kesimi dışındaki ücretli çalışanların reel gelirleri bu dönemde %20'nin üzerinde azalmıştır (Koyuncu ve Şenses, 2004: 20).

1994 yılında GSMH %6.1 oranında düşmüştür. 1993 yılında KBDMG 3,004 dolar iken 1994 krizi sonrasında 2,184 dolar olmuştur. Yaşanan bu gelir kaybı toplumsal refahı olumsuz etkilemiştir. Devam eden dönemde yaşanan diğer siyasi ve ekonomik krizler 1990'lı yılların kriz yılları olarak da anılmasına neden olmuştur.

1989 yılında başlayan finansal serbestleşme süreci ile 1994 krizine giden dönemde uygulanan politikalar ve yaşanan ekonomik krizin bir diğer olumsuz etkisi de gelir dağılımı üzerinde gözlemlenebilmektedir. DİE'nin 1987 ve 1994 yıllarında gerçekleştirdiği hane halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi gelir dağılımındaki bozulmayı göstermiştir. Buna göre toplumun en yüksek gelirli %20'lik bölümü toplam gelir içerisindeki payını %10 oranında arttırırken bunun dışında kalan tüm gelir gruplarının payı azalmıştır (Koyuncu ve Şenses, 2004: 23). Gelir dağılımı üzerinde yaşanan bu bozulma Gini katsayısına da yansımıştır. 1987'de 0.44 olan Gini katsayısı 1994'e gelindiğinde 0.49'a çıkmış, yani gelir dağılımı anlamlı bir şekilde bozulmuştur.

Sonuç olarak 1994 krizi sonrasında enflasyon patlamış, işsizlik artmış, reel ücretler gerilemiştir. Bununla birlikte devam eden süreçte uygulanan istikrar politikalarında krizin yükü krizden en çok etkilenen kesimlerin üzerinde kalmaya devam etmiştir. Bu dönemde tasarruf sahipleri gerek kurlardaki yükseliş gerekse yüksek faiz oranlarıyla önemli gelirler elde edebilmişken, daha alt gelir düzeyinde bulunan kesimler enflasyonun getirdiği hayat pahalılığını derinden hissetmiş ve krizin en çok etkilediği kesim olmuştur. 1994 krizi sonrasında emek piyasası başta olmak üzere ekonomik göstergelerdeki değişimler krizin sabit ücretliler ve düşük gelir grupları aleyhine önemli sosyoekonomik etkiler yarattığını göstermektedir.

2001 EKONOMİK KRİZİ VE SOSYO EKONOMİK ETKİLERİ

1994 Ekonomik krizinin ardından Türkiye ekonomisindeki yapısal problemler var olmaya devam etmiştir. Yüksek kamu açıkları, yüksek enflasyon, sürdürülmesi güç hale gelen iç ve dış borçlanma, bankacılık sektörünün taşıdığı riskler ve yüksek açık pozisyonları 2001 krizine giden süreçte Türkiye ekonomisinin temel problemleri olmaya devam etmiştir. Bunlarla birlikte 1997 yılında yaşanan Asya krizinin yayılma etkisi, siyasi istikrarsızlıklar, hatalı ekonomi politikası uygulamaları ve kamu bankaları başta olmak üzere kamu kaynaklarının verimsiz kullanımı da krizi tetikleyen diğer unsurlar olmuştur.

Kamu açıkları 1990'lı yıllar boyunca ekonominin önemli sorunlarından birisi olmuştur. Kamu kesiminin büyüklüğü ve uygulanan yanlış politikalar nedeniyle kamu açıkları sürekli artış göstermiştir. Vergi sisteminin etkin olmayışı, kayıt dışı ekonomi, düşük sermaye birikimi, KİT'ler ve sosyal güvenlik kuruluşları başta olmak üzere kamunun finansman açıkları gibi yapısal nedenler kamu açıklarının giderek artmasına neden olmuştur (Dönek, 1999: 41).

Kamu açıkları yaşanan krizlerin hem nedeni hem de sonucu olmuştur. 1980 sonrası yaşanan ekonomik krizler sonrasında oluşan açıklar devlet tarafından yüklenilmiştir. Artan kamu açıkları ekonominin temel problemlerinden birisi olarak diğer krizlere zemin hazırlayan etkenlerden biri olmuştur. Yüksek kamu açıkları; iç ve dış borçlanma, para basma gibi yöntemlerle finanse edilmeye çalışıldığından makroekonomik göstergeleri de olumsuz etkileyerek istikrarsızlığı arttıran ve krizleri tetikleyen önemli nedenlerden birisi haline gelmiştir. 1995 yılında KKBG'nin GSMH'ya oranı % 5,2 iken 2000 yılına gelindiğinde ise bu oran % 12.5'e ulaşmıştır. Bu dönemde KKBG'deki artışların en önemli nedenini bütçe açıkları oluşturmuştur.

Kamu Harcamaları/GSMH oranı 2000 yılına gelindiğinde % 49.3'e ulaşmıştır. Kamu harcamalarının dağılımında ise faiz harcamalarını da içeren transfer harcamaları 2000 yılında GSMH'nin % 25'ine ulaşmıştır. Faiz harcamalarının transfer harcamaları içerisindeki oranı 1997 yılında % 49'a kadar düşürebildiyse de 2000 yılına gelindiğinde % 67,5 e yükselmiştir (Sakal, 2002: 187-190).

Kamu kesiminin artan açıkları borçlanmayı kaçınılmaz hale getirmiştir. TCMB'nin Hazine'ye kısa vadeli avans kullandırması enflasyonist baskıların artmasına neden olması başta olmak üzere geçmişteki olumsuz tecrübeler nedeniyle sınırlandırılmıştır. Bu dönemde gerek dış

konjonktür gerekse ulusal piyasaların istikrarsız görünümü sebebiyle gerekli miktarda dış borçlanma yapılamamıştır. Bu nedenlerle bu dönemde iç borçlanmaya ağırlık verilmiştir.

Kamu açıklarının para basılması yerine borçlanmayla finanse edilmesi tercih edilirken bu yöntemle borçlanma sürdürülebildiği sürece enflasyonun da kontrol edilebileceği öngörülmüştür. KKBG'deki artış zamanla sürekli borçlanmayı gerektirmiş, iç borçların artan faiz oranlarının ödemeleri için ise daha yüksek faizle borçlanılmış ve ekonomi borç-faiz sarmalına girmiştir. İç borçlanma hem parasal tabanı hem de talep miktarını arttırarak enflasyonist bir etki oluşturmuştur (Özgen, 1999: 362). Ayrıca iç borçlanmadaki yüksek faiz oranları nedeniyle özel sektör yurtdışından borçlanmış, sağladıkları kaynakları ise Hazineye satmıştır. Böylece özel sektörün borçları dış ülkelere kaynak transferine dönerken refah kaybına neden olmuştur.

Dönem boyunca hem iç borçlanma hem de dış borçlanma artarken, iç borçlanmadaki artış hızı kayda değer ölçüde daha fazla gerçeklemiştir. Artan borçlanma nedeniyle ekonomi üzerindeki riskler artarken, kamu gelirlerinin büyük kısmının faiz ödemelerine ayrılması kaynak dağılımını da olumsuz etkilemiştir. Kamu açıklarının finansmanı ve sürekli finansman ihtiyacı nedeniyle ortaya çıkan borç-faiz sarmalı 1990'lı yıllar boyunca ekonomi üzerindeki önemli risklerden birisi olmuştur.

Ekonominin büyümesi ve kalkınması için yatırımların finansmanı özellikle Türkiye gibi tasarruf açığı olan ülkeler için büyük önem arz etmektedir. Bu anlamda bankacılık sektörü önemli bir aracı rolünü üstlenmektedir. 1980'li yıllarda başlayan finansal liberalleşme dönemi bankacılık sektörünün gelişimini hızlandırmıştır. Bu dönemde kurumsal altyapı tam anlamıyla hazır olmadan başlanan dönüşüm sürecinin problemleri diğer alanları olduğu gibi bankacılık sektörünü de etkilemiştir. Gerekli yasal düzenlemelerin ve regülasyon kurumlarının olmadığı bir ortamda bankaların faiz yarışına girmesiyle dönemin ilk Bankacılık krizi 1982 yılında yaşanmıştır.

1980'li yılların ikinci yarısından itibaren bankacılık sektöründe kırılganlık yaratan gelişmelerin ilki iç borçlanma yönteminin kullanılması olmuştur. TCMB kaynakları ile kamu açıklarının kapatılmasının enflasyonist etki doğuracağı öngörüsü ile iç borç ile finansman yöntemi tercih edilmeye başlanmıştır (Ardıç, 2004: 135). Böyle bir ortamda bankaların önceliği kamuya borç vermek olmaya başlamıştır. Üretken yatırımlara kaynaklık etmek yerine bankacılık sektörü kamu sektörünün yüksek faizli kâğıtlarını almayı tercih etmeye başlamıştır. Devlet garantisinin olduğu kamu tahvil ve bonoları bankalar için risksiz getiri aracı olarak kullanılmıştır. Ticari ve sınai kredilerle ekonomik büyümeyi desteklemek yerine bankalar kısa vadeli hazine bonolarına yatırım yapmaya devam etmiş ve banka kaynakları verimsiz kullanılmıştır.

1990'lı yıllarda Bankacılık sektöründe ahlaki tehlike problemleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. 1994 krizi sonrasında riski azaltıcı bir önlem olarak devreye konulan mevduat garantisi uygulaması sonraki yıllarda sektörü olumsuz etkilemiştir. Kamu tarafından verilen güvence ile riskleri kamu üstlenirken bankacılık sektörü özensiz ve kontrolsüz bir tutum sergilemeye başlamıştır.

Bu dönemde ahlaki tehlike artışının nedenlerinden birisini de bankaların sahiplik yapıları ve verdikleri krediler oluşturmuştur. Bazı özel bankalarca aile şirketleri ve holdinglere verilmiş olan krediler bankaların bilançolarını olumsuz etkilemeye başlamıştır (Uygur, 2003: 50). Takipteki kredi oranları 2001 yılına doğru önemli bir artış göstermiştir. Kamu bankaları ise bu dönemde oluşturdukları görev zararı ile ahlaki tehlike artışına neden olmuşlardır.

Bankacılık sektörü için bir diğer risk unsurunu ise açık pozisyonları ve döviz yükümlülükleri yaratmıştır. Finansal serbestleşmeyle birlikte dışarıdan borçlanmanın kolay hale gelmesi bankaları yabancı kaynaklara yöneltmiştir. Bankalar döviz cinsinden borçlanıp yüksek getirili

kamu kâğıtlarına yatırım yapmışlardır. TL'nin nispi olarak değerli olduğu dönemde yapılan dış borçlanmalar bankacılık sektörü için bir kur riski oluşturmuştur. Bununla birlikte aynı dönemde yüksek enflasyon ve kriz beklentisi nedeniyle dövize bir talep oluşurken bankalardaki Döviz Tevdiat Hesapları da önemli oranda artış göstermiştir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizine giden süreçte bankaların içinde bulunduğu durum krizi tetikleyen unsurların başında gelmiştir. Bu dönemde kamu bankaları ve özel bankaların riskleri farklılık göstermiştir. Kamu bankalarında görev zararları temel problem olmuştur. Her ne kadar zararların hazine tarafından karşılanacağı taahhüt edildiyse de ödemelerin zamanında yapılamaması kamu alacaklarını hızla büyütüştür. Nakit açıklarının hızla büyümesi kamu bankaları için likidite riskinin oluşmasına neden olmuştur. Özel bankalar ise aktiflerini daha çok dış borçlanma yolu ile finanse etme yoluna gittiklerinden kur riski ile karşı karşıya kalmışlardır (Özatay ve Sak, 2002: 14).

Türkiye ekonomisi kendi dinamiklerinden kaynaklanan sorunların yanı sıra 1997 Asya krizinin de bulaşıcılık etkisine maruz kalmıştır. Krizden çıkmak için Güneydoğu Asya ülkeleri ve Rusya ihracat gelirlerini arttırmak amacıyla ulusal paralarını devalüe etmiş bununla birlikte damping benzeri uygulamalara başvurmuşlardır. Bu durum Türkiye'nin üçüncü ülkeler karşısındaki rekabet gücünü zayıflatmıştır. Ayrıca Rusya'ya yapılan bavul ticareti düşüşe geçtiğinden ihracat gelirleri azalmış, turizm gelirlerinde de önemli düşüşler yaşanmıştır (Kazgan, 2021: 223).

1999 yılında Marmara bölgesinde yaşanan deprem ekonomi üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. O dönemde Türkiye'nin GSMH'nin % 34.7'sini üreten bölgede yaşanan doğal afet ekonomiyi derinden etkilemiştir. Özel sektör kanalında yaşanan sıkıntıların yanı sıra; vergi ertelemeleri, artan kamu harcamaları, kamu bankalarının görev zararları gibi etkilerle kamu maliyesine önemli yükler eklenmiştir. Deprem mali yükünün GSMH'ye oranı 1999 yılında %1, 2000 yılında ise % 1.7 olarak gerçekleşmiştir (Aktürk ve Albeni, 2002: 12).

Kriz Öncesi Gelişmeler ve Krizin Oluşumu

1990'lı yılların sonuna gelindiğinde yapısal problemleri devam etmekte olan Türkiye ekonomisinde gerek ulusal düzeyde hazırlanan programlar gerekse de IMF ile yapılan anlaşmalar ile enflasyon başta olmak üzere ekonomideki olumsuz gidişatın önüne geçilmeye çalışılmıştır.

1998 yılında hükümet yapısal sorunlara çözüm bulmak amacıyla reformları içeren bir Ulusal Program hazırlamıştır. Para arzının düzenlenmesi ve maliye politikası önlemlerini içeren paket, 1998 yılında beklenen enflasyonun %50 olacağı hedefiyle yürürlüğe girmiştir. Kamu kesimindeki ücret artışları ve desteklemelerin hedeflenen enflasyon oranına göre düzenlenirken, döviz kurlarındaki artışın da hedeflenen enflasyon oranı ile sınırlanması öngörülmüştür.

1998 yılının Haziran ayında IMF ile 1.5 yılı kapsayan bir Yakın İzleme Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre; bankacılık, sosyal güvenlik, tahkim, özelleştirme ve tarımsal destekleme alanlarında gerekli kararlar alınacak ve düzenlemeler yapılacaktır. Anlaşma sonunda ise 2000 yılından başlayarak orta vadeli bir Enflasyonla Mücadele Programı uygulanması hedeflenmiştir.

1998 yılı sonunda TEFE %71.8'e düşürülebildiyse de programda öngörülen %50 enflasyon hedefine ulaşamamıştır. 1999 yılında ise dışsal faktörler ekonomi üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Marmara bölgesinde yaşanan iki büyük deprem, kuraklık nedeniyle tarımsal üretimde meydana gelen düşüş gibi etkenler ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. 1999 yılında GSMH %6.1 oranında küçülürken, iç ve dış borcun GSMH'ya oranları ile bütçe açığı artış göstermiştir.

1999 yılı sonunda IMF'ye yazılan bir niyet mektubu ile 2000 yılından itibaren üç yıllık bir dönemi kapsayan Enflasyonu Düşürme Programı uygulanmaya başlanmıştır. IMF destekli bir istikrar programı ile makroekonomik göstergelerin düzeltilmesi ve ekonominin sürdürülebilir bir büyüme ortamına kavuşması amaçlanmıştır. 2000 yılında uygulanmaya başlanan istikrar programı, 24 Ocak 1980 kararları ve 5 Nisan 1994 kararlarından uygulanmaya başlanması bakımından ayrılmaktadır. Daha önceki ekonomik krizlerde istikrar programı kriz sonrası uygulanmışken 2000 yılı Enflasyonu Düşürme Programı ise henüz kriz ortaya çıkmadan yürürlüğe konulmuştur.

Ekonominin içinde bulunduğu durum kamu otoritesini bir istikrar programı uygulamaya zorunlu kılmıştır (Kazgan, 2021: 226). GSMH'nin %29'na ulaşan iç borç oranının çevrilebilirliği konusundaki kuşkuvarın hükümeti IMF destekli bir program uygulamak zorunda bıraktığını belirtmektedir (Yükseler ve Çanakçı, 2000: 11-12). Kamu sektörünün açıklarını iç borçlanma ile finanse etmek zorunda olduğu gibi aynı zamanda net dış borç ödeyici pozisyonunda olmasından dolayı yüksek faizlerin sürdürülemez olduğunu, böyle bir ortamda enflasyonun da düşürülemeyeceğini dolayısıyla iç borcu dış borca çevirebilecek ve uluslararası piyasalara güven verecek bir programa ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.

Programın temel amaçları üç yıllık bir sürenin sonunda enflasyonu tek haneye indirmek, reel faiz oranlarını düşürmek, ekonominin sürdürülebilir büyüme potansiyelini arttırmak ve kaynakların etkin kullanımını sağlamaktır.

Bu amaçlar çerçevesinde programın üç temel ayağı bulunmaktadır. İlki sıkı maliye politikası uygulamaları ile faiz dışı fazla yaratılması ve yapısal reformlar ile özelleştirmelerin gerçekleştirilmesidir. İkincisi enflasyon hedeflemesi ile uyumlu bir gelirler politikası uygulanmasıdır. Üçüncü ayak ise enflasyonu düşürmeye odaklanmış, ekonomide öngörülebilirliği arttıracak ve ekonomik birimlere uzun vadeli bakış açısını sağlayabilecek bir kur ve para politikası uygulanmasıdır.

Türkiye'de döviz kuru ile enflasyon arasındaki geçişkenlik nedeniyle politika yapıcı döviz kurunu programın çapası olarak belirlemiştir. Döviz kurunun çapa olarak kullanılması sonucunda belirli bir vadede ulusal paranın değerli hale geleceği ve bunun sonucunda dış ticaret dengesinin olumsuz etkilenmeyeceği öngörüldüğünden döviz kuru uygulaması belirlenen takvim üzerinden iki aşamaya ayrılmıştır. Öncelikli olarak 1 ABD doları +0.77 Euro'dan oluşan bir kur sepeti oluşturulmuştur. Program bu sepetin aşınmasının TCMB'nin ilan edeceği günlük kurlarla belirlenmesi ve yılsonuna kadar değer kaybı %20 olacak şekilde uygulanmıştır. İkinci 18 aylık dönemde ise 6 aylık sürelerle kur bandı uygulamasına geçilmiştir. Bant içerisinde kur değişimlerine müdahale edilmemesi bant dışına çıkıldığında ise alım ve satımlarla kurun tekrar bant içerisine dönmesi öngörülmüştür. Aynı dönemde net iç varlıklar ve net dış varlıkların toplamından oluşan para tabanı da sınırlandırılmıştır. Para tabanındaki artış net dış varlıklara endekslenmiş böylece enflasyonist baskının önüne geçilmek istenmiştir.

Döviz kurunun öngörülebilir hale gelmesiyle ekonominin istikrar kazanması amaçlanmıştır. Döviz kuru belirsizliğinin ortadan kalkmasıyla faizler üzerindeki risk priminin azalması ve böylece reel faizlerin düşmesi beklenmiştir. Düşük faiz ortamında kredi stokunun artması ve özel sektörün düşük maliyetle finansmana erişimi ile birlikte maliyetlerde düşüş öngörülmüş ve bunun da enflasyonun düşmesine katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Programın yapısal reformlar ayağında ise özelleştirmeler, kamu maliyesini düzenleyici önlemler, BDDK'nın kurulması, bütçe dışı fonların kapatılması, tarımsal desteklemelerde doğrudan gelir modeline geçilmesi gibi adımlar atılmıştır. 2000 yılının ilk yarısında reformlara ilişkin önemli adımlar atılırken devam eden süreçte reform düzenlemeleri tıkanmaya başlamıştır.

Özelleştirmelerde yaşanan gecikmeler, bütçe dışı fonların kapatılmasına ilişkin kararnamenin çıkmasının gecikmesi gibi gelişmeler IMF ile olan ilişkileri olumsuz etkilemiştir.

Programın para politikası ayağında ise parasal tabandaki artışın net dış varlıklara bağlanması ile TCMB para kurulu benzeri bir görevi yerine getirmeye başlamıştır. Bu model ile ülkeye yabancı para girişi ile para tabanının artması ve bu yolla da faizlerin düşmesi beklenmiştir. TCMB 2000 yılının Kasım ayında yaşanan krize kadar yılın büyük bir bölümü boyunca belirlenen hedefleri tutturmuş ve net iç varlıklar belirlenen bant içerisinde dalgalanmıştır.

Programın uygulamasının ilk aylarında önemli başarılar gözlemlenmiştir. Bir yandan sermaye akımları artarken faiz oranları düşüş göstermiştir. Bununla birlikte yapısal reformların bir kısmı 2000 yılının ilk yarısında hayata geçirilmiştir. Programın başarıyla uygulanması sonucunda sepet kurdaki artışlar, net varlıklar ve net dış varlıklara yönelik hedefler tutturulmuştur. Kamu kesimi dengesine yönelik maliye politikası hedeflerinde de olumlu sonuçlar gözlemlenmiştir. Büyüme oranı ise %6 olarak gerçekleşirken programda öngörülen hedef tutturulmuştur.

Esas amaçlarından birisi enflasyonu düşürmek olan istikrar programı uygulaması sonucunda enflasyon oranları hedeflenen seviyelere düşürülemedi. 2000 yılında TEFE %32.7 olarak gerçekleşmiş ve programda hedeflenen %20 oranı yakalanamamıştır. Bu durumda %20 enflasyon hedefiyle uygulanan sepet kurun değeri düşük kalmış ve TL yabancı paralar karşısında değer kazanmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak ithalat artmış, iç talep artarken ihracat gelirleri azalmış ve cari işlemler açığı %4'e ulaşarak programdaki hedefin oldukça uzağında kalmıştır. Dış ticaret açığının GSMH'ya oranı ise %11 düzeyine ulaşarak son yirmi yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. İthal ikamesi ve ihracatın artışı beklenirken düşük kalan reel kur iç talebi ve ithalatı arttırmış, tasarruf eğilimini de düşürüp yatırımları olumsuz etkilemiştir. Programın ilk uygulamalarında düşen faiz hadleri çok kısa dönemde olumlu etkiler gösterdiyse de TL'nin değerlendirilmesi sonucu artan talep ile hem enflasyon hem de dış ticaret dengesi olumsuz etkilenmiştir.

Bankacılık, özelleştirme, tarım gibi alanlarda ise reformların yapılmasında geç kalınmış ve riskler giderek artmaya başlamıştır. İstikrar programı uygulanmaya başlandığında özel bankaların bilançolarında yüksek oranda bulunan devlet borçlanma senetlerinin çevrilebilirliği hakkında kuşku artmış ve bu da Kasım 2000 krizinin önemli tetikleyicilerinden olmuştur (Özatatay ve Sak, 2002: 4).

Kasım 2000 Krizi

2000 yılının sonlarına gelindiğinde ekonominin gidişatı kriz beklentisi yaratmıştır. Cari işlemler açığı bu dönemde yükselmiştir. Bankacılık sektörünün yapısal problemleri de kriz beklentisini arttırmıştır. Böyle bir ortamda devalüasyon beklentisi artarken bu da spekülasyon amaçlı döviz talebini arttırmıştır.

Bu dönemde TCMB uygulanan istikrar programı nedeniyle sıkı para politikasını sürdürmek istemiştir. Bankalar bir yandan açık pozisyonlarını kapatmak için döviz arayışına girerken döviz talebindeki artış TL talebini de arttırmıştır. Ticari bankaların artan döviz talebine bir de spekülasyon amaçlı yabancı talepleri eklenince döviz ve TL üzerindeki talep baskısı giderek artmaya başlamıştır.

2000 Kasım krizine giden süreçte bankacılık sektörü önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde kamu bankalarının görev zararlarının iç borç oranına dahil edilmediğinin anlaşılması bir güven bunalımı yaratmıştır. Özel bankaların ise ellerinde bulunan Devlet İç Borçlanma senetleri artan faizler nedeniyle önemli bir sorun haline gelmiştir. Cari işlemler açığının çok yüksek rakamlara

ulaşacağı beklentisi ve TL'deki aşırı değerlenme ile devalüasyonun kaçınılmaz olacağı beklentisi de krizin önemli nedenlerinden birisi olmuştur.

Sonuç olarak likidite darlığı ve artan TL talebi karşısında bankalar arası piyasada ortalama faizler çok hızlı şekilde artarak Kasım ayında % 80.5'e, en yüksek olarak ise % 316'ya ulaşmıştır (Kazgan, 2021: 229). Krizin temel kaynakları olan iç faiz artışı ve piyasadaki TL darlığı nedeniyle ellerinde önemli ölçüde hazine kağıtlarını bulunduran ticari bankalar kriz içerisine girmiş ve bir kısmı TMSF'ye devredilmiştir. Özellikle dönemin en kurumsal bankalarından birisi olarak görülen Demirbank'ın içine düştüğü durum nedeniyle TMSF'ye devri Kasım 2000 krizinin en önemli göstergelerinden birisi olarak öne çıkmıştır.

Kura dayalı istikrar programı uygulaması yılın büyük bölümünde enflasyonla mücadelede başarılı olmuş gibi görünse de yapısal reformların ve kamuya ek kaynak sağlaması öngörülen özelleştirmelerin yapımında geç kalınmıştır. Uygulanan düşük faiz ve kur çıpası nedeniyle büyüme suni olarak artarken TL aşırı değerlenmiş ve ithalat artma eğilimine girmiştir. TCMB uygulanan para ve istikrar politikasını değiştirmekte geç kalmış 2000 yılı sonuna gelindiğinde kırılgan durumda olan bankacılık sektöründe likidite kaynaklı Kasım 2000 krizi yaşanmıştır. Krizin sonucunda önemli döviz rezervi kaybı yaşanırken, kısa süreli yüksek faizler verilmek zorunda kalınmıştır.

Şubat 2001 Krizi

Kasım ayında yaşanan yoğun döviz talebi sonrasında önemli oranda döviz rezervi kaybı yaşanırken faiz oranları arttırılarak kriz durdurulmak istenmiştir. Bununla birlikte bu dönemde IMF'den 10.5 milyar dolarlık ek bir kredi kullanılarak döviz kuru çapasına dayalı istikrar programı sürdürülmeye çalışılmıştır.

Kasım 2000 krizinin ardından IMF'ye 62 maddelik bir ek niyet mektubu yazılmıştır. Bu dönemde maliye ve para politikalarının sıkı şekilde uygulanmaya devam edileceği gelirler politikasının sürdürüleceği ve yabancı bankaların Türkiye'de bulunan kredilerinin hükümet güvencesi altına alındığı belirtilmiştir. Ayrıca yapısal reformların hızlandırılacağı açıklanmış özellikle özelleştirmeye ilişkin detaylı bir süreç öngörüsü yapılmıştır.

2000 yılı Kasım ayında yaşanan kriz kısa süreli olarak atlatılmış gibi gözükse de ekonominin yapısal problemleri devam etmekteydi. Bankacılık sektörünün riskleri ve kısa vadeli yabancı sermaye girişine olan ihtiyaç ortadan kalkmamıştı. Faiz oranları Kasım ayında çok daha yüksek seviyelere ulaştı. Yüksek faizler bankacılık sektörünü daha da kırılgan hale getirmiştir.

19 Şubat 2001 tarihinde Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında yaşanan siyasi gerginlik krizi tetiklemiştir. Siyasi gerginlik uygulanan ekonomik programın kredibilitesini düşürerek ekonomiye olan güveni sarsmıştır. 21 Şubat'ta bankalar arası piyasada gecelik faizler %6.200'e kadar ulaşmış, ortalama faizler ise %4.018 olmuştur TCMB'nin döviz rezervleri ise bir hafta içerisinde 27.94 milyar dolardan 22.58 milyar dolara düşmüştür.

Şubat krizi sonrasında mevcut kurt rejimi terk edilerek dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Dalgalı kur rejimine geçişin ardından da Mart ayında Türk Lirası kur sepeti karşısında %14.8 değer kaybetmiştir (TCMB, 2003). Artan döviz kurları, sorunlu bilançolara sahip bankaları derinden etkilemiştir. Bankaların öz kaynakları erirken varlıklarının değeri de düşmüştür. Bankacılık sektörünün aldığı yara kamunun mali yükümlülüklerini arttırmış, bununla birlikte ödemeler dengesi sermaye hesabında büyük miktarda net çıkışlar gerçekleşmiştir (Celasun, 2002: 17).

Sonuç olarak 2001 krizinin ortaya çıkmasına bankacılık sektörünün kırılgan yapısı ile sürdürülmekte ısrar edilen döviz kuru çapasına dayanan istikrar programı neden olmuştur

Yüksek cari açık ve aşırı değerli Türk lirası krizi kaçınılmaz hale getirirken yaşanan siyasi belirsizlikler ve siyasi krizler ekonomik krizin fitilini ateşlemiştir.

Krizin ardından dalgalı kur rejimine geçilirken, istikrar sağlayıcı çapa olarak parasal taban belirlenmiştir. Enflasyon hedeflemesi rejimi doğrultusunda adımlar atılarak ön koşullar gerçekleştirilmiştir.

2001 Ekonomik Krizin Sosyo Ekonomik Etkileri

2001 ekonomik krizi sonuçları bakımından Türkiye'nin yaşadığı en ağır ekonomik kriz olmuştur. Arka arkaya yaşanan iki krizin ardından GSMH %9.5 daralmış, enflasyon oranı %68.5'e, kamu borç stoku %101.3 seviyelerine ulaşmıştır. Kişi başına düşen milli gelir 725 dolar azalırken, bu dönemde 19 banka kapanmış, birçok firma iflas etmiş ve işsizlik oranları önemli ölçüde artmıştır (Turan, 2011: 75).

İşsizlik ve enflasyonun aynı anda arttığı ekonomik kriz, sosyal hayatı ve toplumsal yapıyı derinden etkilemiştir. Artan fiyatlar karşısında bir yandan alım gücü düşerken, iflaslar ve kapanan firmalar işsizliği de arttırmıştır. Böyle bir ortamda refahın düşmesi ve beklentilerin bozulması kaçınılmaz olmaktadır.

Hane halkının yaşam memnuniyetini ve ekonomik şartlara bakışını açıklamaya yönelik olarak kullanılan en önemli göstergelerden birisi de iktisadi hoşnutsuzluk endeksidir. Arthur Okun tarafından geliştirilen iktisadi hoşnutsuzluk endeksi, işsizlik ve enflasyon oranlarının toplanmasıyla elde edilir ve her iki değişkene de eşit ağırlık verir. Hem enflasyon hem de işsizlik doğrudan hane halkını etkileyen ve sonuçları hemen görülen makroekonomik göstergelerdir. İktisadi hoşnutsuzluk endeksinin yükseldiği dönemlerde insanların alım gücünün ve refahının düşmesiyle, toplumda huzursuzluğun ekonomik geleceğe bakışta ise karamsarlığın hakim olduğundan söz etmek mümkündür (Akın, 2016: 12).

2001 yılında iktisadi hoşnutsuzluk endeksinin %76.9 ile rekor bir seviyeye ulaştığı görülmektedir. Yaşanan en derin ekonomik krizlerden birisi olan 2001 krizinin toplumsal ve sosyal hayatı olumsuz olarak etkilediği net şekilde ortaya konulabilmektedir. Ekonomik krizin sosyo ekonomik etkileri bakımından diğer önemli sonuçları ise emek piyasasında gözlemlenmektedir. 2001 krizine giden süreçte işgücüne katılım oranı %2.9 oranında düşmüştür. Bu da kriz yıllarında iş bulma umudunun azaldığının bir yansımasıdır.

Aynı dönemde istihdam oranıyla birlikte işsizlik oranları da yükseliş göstermiştir. 2001 yılında %8.4'e ulaşan işsizlik oranı 2001 krizinin etkisiyle sonraki yıllarda %10'ların üzerinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte istihdam oranları da önemli bir şekilde ve düzenli olarak düşmeye devam etmiştir.

Krizin bir diğer sosyo-ekonomik sonucu ise gelir dağılımının bozulmasıdır. Kriz döneminde verilen yüksek faizler ve artan döviz kurları nedeniyle tasarruf sahipleri lehine hem gelir hem de servet dağılımında önemli eşitsizlikler ortaya çıkmıştır. Artan enflasyon ve işsizlik karşısında toplumun bir kesimi önemli bir refah kaybı yaşarken gelir dağılımı da düşük gelir gruplarının aleyhine bozulmuştur. Yüksek faizler girişimcileri ve varlık sahiplerini reel yatırımlardan daha çok mali yatırımlara yöneltmiş, bu yoldan servetleri artarken ekonomik büyüme hızını yavaşlatan bir etki yaratmıştır. Diğer yandan ekonomik büyüme olmadığı için iş bulamayan, tasarruf yetersizliği nedeniyle yüksek faiz ve döviz yükselmelerinden de fayda sağlayamayan yoksul kesimler daha da yoksullaşmıştır (Kazgan, 2021: 256).

Gelir dağılımını ölçmede kullanılan göstergelerden birisi Gini katsayısıdır. 0 ile 1 arasında değer alan gini katsayısı, 0'a yaklaştıkça eşitlik artarken 1'e doğru yaklaştıkça gelir dağılımı

bozulmaktadır. 2001 krizinin sonrasında 2002 yılında Türkiye’de gini katsayısı 0.44’e ulaşmış, devam eden yıllarda ise 2004 yılında 0.40’a düşmüştür (Eğilmez, 2014: 46).

2000 ve 2001 yıllarında yaşanan iki ekonomik krizin ardından gerek makroekonomik göstergelerde gerekse sosyo ekonomik göstergelerde kayda değer bozulmalar yaşanmıştır. Artan işsizlik, bozulan gelir ve servet dağılımı toplumsal yapıyı önemli oranda etkilemiştir. Krizin bir önemli sosyal sonucu aile yapılarını etkilemiş olmasıdır. Artan işsizlik, düşen gelir, toplumsal huzursuzluk nedeniyle evlenme ve boşanma oranlarında kayda değer değişimler gözlemlenmiştir.

Evlilik sayısının 2001 yılından 2002 yılına gelindiğinde 544 binden 510 bine düştüğü görülmektedir. Krizin etkilerinin hissedilmeye başlamasıyla evlenme kararları ertelenebilmekte ve ekonomik nedenlerle evlilik sayıları düşmektedir. Devam eden yıllardaki seyir ile birlikte değerlendirildiğinde ekonomik krizin önemli bir değişken olarak evlilik sayılarını olumsuz etkilediği görülmektedir. 2001 yılında 91.944 olan boşanma sayısı ise 2002 yılına gelindiğinde 95.323’e yükselmiştir. Kriz bireylerin psikolojileri üzerinde yıpratıcı etkiler göstermiştir. Sosyal etkiler zamanla gelişirken bireysel psikolojik çöküntü nedeniyle yaşanan yıkımlar ilk anlarda da gözlemlenebilmektedir. Krizin intihar sayısında artışa neden olduğu da görülebilmektedir. 2000 yılında geçim zorluğu nedeniyle intihar edenlerin sayısı 323 iken 2001 yılında bu sayı 525’e yükselmiştir (TÜİK).

2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİ VE SOSYO EKONOMİK ETKİLERİ

2007 yılının sonlarında ortaya çıkan 2008 yılı küresel finans krizi 1929 ekonomik buhranından sonra yaşanan dünya ekonomilerini etkileyen en önemli kriz olarak kabul edilmektedir. Dünya finans piyasalarının merkezi olan ABD’de başlayan kriz, tüm ülkeleri etkileyen bir krize dönüşmüştür. Krizin temelinde konut piyasalarında artan borçlanmalar rol oynamıştır. Başlarda bölgesel etkiler gösteren finansal dalgalanmalar kredilerin ödenememe sorunlarıyla birlikte tüm ABD’yi etkileyen bir krize dönüşmüş, devamında ise küresel bir likidite krizine dönüşmüştür. 2008 ekonomik krizinin birbiriyle bağlantılı birden fazla nedeni bulunmaktadır. Krizin oluşum sürecinde önceki dönemlerde izlenen ekonomi politikalarının da etkisi olmuştur.

2000’li yılların başında ABD’de önemli ekonomik ve siyasi gelişmeler yaşanmıştır. 2000 yılında dot-com balonu olarak isimlendirilen bir borsa krizi yaşanmıştır. Teknoloji firmalarının yer aldığı borsa endeksi olan NASDAQ endeksinde yaşanan büyük değer kaybı sonrasında kriz ortaya çıkmıştır. 2001 yılında yaşanan 11 Eylül saldırıları ve devamında ABD’nin gerçekleştirdiği kıta ötesi askeri hareketler bu dönemin bir diğer önemli gelişmesi olmuştur. Bu gelişmeler nedeniyle para otoritesi para arzını arttırmayı tercih etmiştir.

Bu dönemde ekonominin büyümesi için uygulanan genişletici para politikası nedeniyle önemli bir likidite bolluğu oluşmuştur. Uygulanan düşük faiz ve yüksek likidite politikası başlarda ekonomik istikrarın bir göstergesi olarak kabul edilmiş ve piyasalar tarafından da olumlu karşılanmıştır. Likiditenin artmasıyla birlikte gerek finans sektörü gerekse hane halkı daha cesur yatırımlar yapabilme imkanına kavuşmuştur.

Bol likidite ortamında paranın yönlendiği en önemli sektör konut sektörü olmuştur. Yatırımcılar düşük faizle borçlanarak konut almanın karlı bir yatırım olduğunu düşünmüşler ve yatırımlarını bu kanala yönlendirmişlerdir. Likiditenin bol olması sebebiyle bankalar ve finans kuruluşları bu dönemde verdikleri kredilerde özensiz davranmışlardır. Düşük gelirli veya ödeme gücü olmayan bireyler de konut kredilerine rahatlıkla ulaşabilmişlerdir.

2004 yılından itibaren ekonomik istikrarın sağlanması amacıyla FED tarafından uygulanmaya başlanan daha sıkı para politikası sonrasında konut fiyatları düşerken faizler yükselmiştir. Bu durumda bireylerin ellerinde kredi değerinden daha düşük konutlar kalmaya başlamıştır. Zamanla riskli krediler bankalar tarafından geri çağırılırken, satışa çıkan birçok ipotekli konutta fiyatların düşmesinin bir diğer nedeni olmuştur.

Bankalar bir yandan kredilerini geri çağırırken, aldıkları evlerin değerleri kredi borcunun altında kalan konut sahipleri de evlerini iade ederek kredi ödemelerinden vazgeçmeye çalışmışlardır. Böyle bir ortamda kredi riskleri bankalar tarafından diğer mali kuruluşlara da dağıtılmış olduğundan finansal piyasalar bir bütün olarak risk altına girmiştir. Konut fiyatlarının düşmesiyle ortaya çıkan zarar, bir finansal kuruluştan diğerine sirayet ederken mali sistemin temeli niteliğinde olan banka ve finans kurumlarının iflasına kadar giden bir süreci başlatmıştır (Alantar, 2008: 2).

Klasik Bankacılık anlayışında bankalar verilen krediye karşılık alınan konutu ipotek etmekteydi. Borcun karşılığı olarak ipotek edilen konut gerektiğinde banka tarafından geri alınabilmekte ya da satılabilmekteydi. Gelişen finansal piyasalar ise konut kredilerinde yeni bir anlayışı getirdi. Amerika Birleşik Devletleri'nde bankalar verilmiş krediyi ya da ipotegi üçüncü bir tarafa satabilmeye başladı. Bu üçüncü taraf devlet tarafından desteklenen Kredi Garanti Kurumu benzeri yapılar olabilirken aynı zamanda özel finansal kuruluşlarda olabilmektedir. Böylece ipotekler, finansal piyasalarda alınıp satılabilen varlıklara dönüşebilmektedir.

Bankalar ve finans kuruluşları hem riski dağıtmak hem yasal yükümlülüklerini daha rahat yerine getirebilmek amacıyla konut kredilerini menkul kıymetleştirme yoluna gitmişlerdir. Böylece bankalar geri ödenmeme riskini de bir başka kuruluşa aktarmışlardır. Böyle bir sistem, kredilerin ödenemediği bir kriz anında ise hem bankayı veren krediyi hem de menkul kıymetleri satın alan finans kuruluşlarını risk altına sokmaktadır. 2008 finansal krizinde, bankaların kredileri geri çağırması ve kredilerin ödenememesi sorunu karşısında domino etkisiyle bütün finans sektörü olumsuz etkilenmiştir.

Asimetrik bilgi, yani bir tarafın diğerine göre daha fazla bilgi sahibi olması riski, piyasa bozulmalarının önemli nedenlerinden birisidir. Özellikle karmaşık bir yapıya sahip olan finansal piyasalarda zaman zaman tüm aktörlerin eşit bilgiye sahip olabilmesi mümkün olmamaktadır. Sıradan bir yatırımcının günümüzün karmaşık ve küresel finans dünyasında farklılaşan yatırım araçlarını ve bu araçlar arasındaki değişimleri sürekli takip edebilmesi mümkün değildir. Bu tarz piyasalarda saydamlığın artırılması, piyasa mekanizmasının etkin kılınmasını sağlamakta ve adil şartları oluşturarak krizlerin oluşmasını engellemektedir.

2008 Finans krizine giden süreçte konut piyasasında asimetrik bilgi problemi yaşanmıştır. Konut piyasasında yatırım yapanlar ile konut arzını gerçekleştirenler arasında bulunan bilgi farkları piyasa etkinliğini bozucu bir etki yapmıştır. Banka ve finans kuruluşlarının hangi çeşit varlıklara sahip oldukları, varlıkların dayanaklarının değerleri, varlıkların konu edildiği işlemlerin muhatabının kim olduğu gibi konularda yeterli saydamlık ortaya konulamamıştır. Şeffaflık eksikliği nedeniyle karmaşık türev sözleşmeleri ve menkul kıymetler gibi önemli varlıklarda risklerin hesap ve analizi güçleşmiştir (Afşar, 2011:152).

Kredi derecelendirme kuruluşları bankaların ve diğer finans kuruluşlarının yatırım derecelendirmelerini yapmaktadır. Kredi veren kurumların değerlendirilmesinde en önemli hususlardan birisi verilen kredilerin geri dönüşünün olup olmayacağı konusudur. Yatırımcılar kararlarını derecelendirme kuruluşlarının raporlamaları doğrultusunda yönlendirebilmektedir.

2008 Finans krizi öncesinde ise kredi derecelendirme kuruluşları ile bankalar arasında çift taraflı bir ilişki bulunmaktaydı. Bu kuruluşlar, bankalar ve finans kurumları hakkında değerlendirmeler

yaparken aynı zamanda aynı bankalar tarafından finanse edilmekteydiler. Böyle bir ortamda kredi derecelendirme kuruluşları adil ve tarafsız değerlendirmelerden uzaklaşırken, verilen yüksek kredi derecelendirme notlarıyla riskli menkul kıymetlere olan talep sürmüştür.

Bununla birlikte bu kuruluşlar, değerlendirdikleri kurumlar hakkında her zaman tam bilgiye sahip olamamakta ve bu nedenle yanlış değerlendirmelerde de bulunabilmektedirler. Kriz öncesinde hatalı değerlendirmeleriyle krizin etkenlerinden birisi olarak bu kuruluşlar öne çıkmıştır. Her ne kadar krizin başlamasıyla birlikte kredi derecelendirme notları düşürülse de bu kurumlar 2008 ekonomik krizinde önemli bir itibar kaybı yaşamışlardır.

Finansal piyasalarda düzenleyici ve denetleyici otoriteler piyasa mekanizmasının sağlıklı işlemesi için gerekli idari düzenlemeleri yapmak ve uygulamakla sorumlu kuruluşlardır. ABD bankacılık sistemi içerisinde FED birincil otorite olarak sorumlu kuruluştur. Kriz öncesinde FED gelişmeleri okuyamamış ve müdahale etmekte geç kalmıştır.

Diğer yandan, finansal piyasalarda menkul kıymetlerin ve türev ürünlerinin rolünün artması riskleri de arttırmıştır. Çok hızlı ve aşırı gelişen yeni ürünler bir süre boyunca otoritelerin ve düzenlemelerin dışında kalmış ve bu ürünlere yüksek riskli yatırımlar yapılmıştır. Denetim mekanizmasının sağlıklı olarak işletilememesi 2008 krizine giden süreçte önemli etkenlerden birisi olmuştur.

2008 Küresel Finans Krizi'nin Gelişimi

2006 yılının sonlarından itibaren konut piyasasında ilk bozulmalar gözlemlenmeye başlamıştır. Düşük faiz politikasının sonlanmasının ardından artan faizler karşısında ev satışları düşmeye başlamış, konut stokları artarken yeni konut üretimi de azalmıştır. Faiz oranlarının değişmesiyle birlikte konut kredisi sahipleri ipotekli konut kredilerini ödemekte zorlanmaya başlamıştır. Bankalar konutların bir kısmını satışa çıkarırken, verdikleri kredileri tahsil edememeye başlamışlardır. Piyasada oluşan güvensizlik ortamı bankaların işini daha da zorlaştırmıştır.

2007 yılının yaz aylarında krizin ilk işaretleri görülmeye başlanmıştır. Finansal piyasalarda likidite darlığı nedeniyle bir kriz beklentisi oluşmaya başlamıştır. Ağustos ayında ABD borsalarında çok önemli dalgalanmalar yaşanmış ve bir borsa şoku meydana gelmiştir. Bu dönemde finansal piyasalar ile ilgili riskler artsa da sistematik bir kriz öngörülmemiştir.

2008 yılına gelindiğinde konut piyasası ve dolaylı olarak bankacılık kesiminde başlayan dalgalanmaların tüm ekonomiyi etkilemesi ihtimali giderek kabul görmeye başlamıştır. Mart ayından itibaren bazı yatırım bankaları ve finans kuruluşları piyasa değerlerinin çok altında el değiştirmişlerdir. Ağustos ve Eylül aylarında krizin ayak sesleri iyice yükselirken FED ve ECB başta olmak üzere birçok gelişmiş ülke merkez bankaları piyasaya eş zamanlı olarak likidite sürmeye başlamışlardır. Ne var ki alınan önlemler yeterli olmamış ve finans kurumları arka arkaya iflaslarını açıklamaya başlamışlardır. Özellikle köklü bir kurumsal yapısı bulunan ve kredi derecelendirme kuruluşlarınca da olumlu raporlara konu edilen Lehman Brothers'ın iflasıyla kriz herkes tarafından kabul edilmiş ve bu olay 2008 Dünya Finansal Krizi'nin sembolü haline gelmiştir.

2008 Finansal Krizinin Sonuçları

Finansal kriz ilk ortaya çıktığında yalnızca konut piyasasını etkileyen sektörel bir problem olarak algılanmıştır. Krizin devam eden sürecinde ise kamu otoriteleri krizi bir likidite krizi olarak

yorumlamışlar ve buna yönelik tedbirler almaya çalışmışlardır. Özellikle Avrupa ülkelerinin ABD’de yaşanan krizden aynı ölçüde etkilenmeyeceği düşünülmüştür.

2008 yılının yaz aylarından itibaren kriz derinleşirken Lehman Brothers’ın iflas etmesi ve eş zamanlı olarak yapılan para arzı artışlarına karşın krizin giderilememesi dünyanın geri kalanında da krize olan bakışı değiştirmiştir. Avrupa’daki büyük finans ve sigorta şirketlerinin de krizden derin olarak etkilenmeye başlamasıyla kriz ikinci evresine geçmiştir (Kaya ve Kaygısız, 2015: 174-175). İtalya, Yunanistan, Portekiz, İspanya gibi ülkeler borç krizleri başta olmak üzere önemli ekonomik sorunlar yaşamışlardır. Avrupa’daki finans kuruluşları da önemli zararlar yazarken bazıları iflas noktasına gelmiş bir kısmı kamu otoriteleri tarafından kurtarılmıştır.

Krizin davranışsal etkilerinin de ortaya çıkmaya başlamasıyla tüketici güveninde bir bunalım oluşmuştur. Beklentiler bozulmuş, tüketim eğilimi azalırken tasarruf eğilimi ön plana çıkmaya başlamıştır. Borsalar değer kaybederken, uluslararası sermaye akımları da bu dönemde azalmaya başlamıştır. ABD ve AB ekonomilerinde yaşanan sarsıntılar bu ülkelerle ticari ve ekonomik ilişkiler içerisinde bulunan diğer ülkeleri de etkilemiş ve nihayet krizin 3. evresi olan küresel boyuta ulaşmıştır.

2008 finans krizi tüm ülkelerin büyüme oranlarını olumsuz etkilemiştir. Krizin ağır sonuçları tüm ülkeleri derinden etkilerken uzun yıllar sonra tüm gelişmiş ülkeleri kapsayan bir negatif büyüme ortamı oluşmuştur. Krizden önce de yapısal problemleri olan AB ülkeleri kırılğan yapıları nedeniyle krizden en çok etkilenen ülkeler olmuştur. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelere fon akışının durması bu ülkeleri olumsuz etkilemiştir. Yine aynı dönemde gelişmiş ülkelerde tüketim eğiliminin azalması nedeniyle ithalat oranları da düşmüş, bu da gelişmekte olan ülkelerin ihracatını olumsuz etkilemiştir.

Büyüme oranlarının yanı sıra enflasyon oranları ve işsizlik oranlarında da bozulmalar yaşanmıştır. ABD’de 2007 yılında %4.6 olan işsizlik oranı 2009 yılına gelindiğinde %9.3’e ulaşmıştır. Aynı şekilde AB ülkeleri ve gelişmekte olan ülkelerde de bu dönemde hem enflasyon hem işsizlik oranları artış göstermiştir.

2008 Finansal Krizinin Türkiye’ye Etkileri

Türkiye 2001 yılında ağır bir ekonomik bunalım yaşamasının ardından başta TCMB’nin görev yapısı ve bankacılık sistemi olmak üzere kamu kesimini de içeren önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Diğer ülkelerin aksine Türkiye’de bankacılık sektörü ve finans kesiminde iflas eden ya da el değiştiren önemli bir kurum olmamıştır. Aynı dönemde uygulanan sıkı maliye politikası nedeniyle kamu borç stoku ve bütçe açığı oranları da birçok gelişmiş ülkeden daha iyi durumda bulunduğundan bir borç krizi de yaşanmamıştır.

Küresel finansal kriz Türkiye ekonomisini temel olarak dört kanaldan etkilemiştir. Bu kanallar; dış ticaret kanalı, iç ve dış kredi kaynaklarında azalış, yabancı portföy yatırımlarında düşüş, iç talep daralması olarak sayılabilir (Susam vd., 2020: 207).

Türkiye’nin önemli dış ticaret partnerleri olan AB ülkelerinde yaşanan daralma ve talep düşüşü nedeniyle Türkiye’nin ihracatı olumsuz etkilenmiştir. Döviz kurlarındaki artışla beraber daralan ithalatta dış ticaret hacmini küçültmüştür. Her ne kadar bankacılık sektörü güçlü olsa da finansal kriz kredi olanaklarını düşürmüştür. Finansmana erişimde yaşanan güçlükler yatırımları olumsuz etkilemiş bu da dolaylı olarak istihdam düzeyini düşürmüştür. Büyüme için her zaman dış kaynağa ihtiyaç duyan ve tasarruf oranlarının düşük olduğu Türkiye, finansal krizde uluslararası sermaye akımlarının ve portföy yatırımlarının azalmasından olumsuz etkilenmiştir.

Ayrıca kriz algısının yarattığı riskler nedeniyle düşen tüketici güveni, tüketim mallarına olan talebi anlamlı şekilde daraltmıştır.

Tüm bu gelişmelerin sonucunda Türkiye ekonomisinin büyümesi finansal kriz döneminde kesintiye uğramıştır. 2001 yılından itibaren düzenli olarak pozitif büyüme gösteren Türkiye ekonomisi, kriz yıllarında önemli bir daralma yaşamıştır. 2008 Finansal krizi makroekonomik göstergeler bakımından en olumsuz etkisini milli gelir üzerinde göstermiştir.

2008 Finansal Krizi'nin Sosyo-Ekonomik Etkileri

Kriz dünya ticaretini ve ülkelerin büyümelerini olumsuz etkilediğinden bunun emek piyasasına sirayet etmesi kaçınılmaz olmuştur. Kriz yıllarında yaşanan daralmayla birlikte işsizlik oranları artarken, eş zamanlı olarak ücretlerde de düşüş gözlemlenmiştir.

Yaşanan krizle birlikte işgücüne katılım oranı artmıştır. Aynı dönemde işsizlik oranı ise 2009 yılına gelindiğinde %13'lere ulaşmıştır. İşsizliğin en yüksek düzeyine ulaştığı dönemde istihdam oranı da %39.8 ile en düşük seviyede gerçekleşmiştir. Daralan üretim hacmiyle birlikte işsiz sayısı artarken kriz en önemli etkilerinden birini emek piyasası üzerinde göstermiştir.

Aynı dönemde işsizlikle birlikte gelir dağılımında bozulmalar yaşanmıştır. 2009 yılına gelindiğinde Gini katsayısı 0.415'e yükselmiş, yani gelir dağılımı bozulmuştur.

Gelir dağılımındaki bozulmanın yanı sıra kriz yılında reel ücretlerde de düşme yaşanmıştır. Özellikle alt gelir gruplarındaki toplumsal kesimler krizin etkisini daha ağır hissetmişlerdir. Artan işsizlik ve yükselen enflasyon karşısında bu kesimler refah kaybı yaşamıştır. Asgari ücret 2008 yılından 2009 yılına gelindiğinde TL olarak artsa da dolar bazında bir düşüş yaşamıştır. Buna karşın yoksulluk sınırı 2009 yılında bir önceki yıla göre dolar bazında da artış göstermiştir.

Bu dönemde enflasyon oranı ise 2008 yılında %10.1 iken 2009 yılında %6.5 olarak gerçekleşmiştir. Daralan talep ve azalan ekonomik hareketlilik nedeniyle 2008 finansal krizinin ardından enflasyon çok fazla yükselmemiş ve TCMB hedefi olan %7.5'in de altında kalmıştır. Krizin ardından büyüme oranlarının düşmesiyle birlikte 2008 yılında 10.438 dolar olan KBDMG 2009 yılına gelindiğinde 8.559 dolara düşmüştür. Tüm dünyayı derinden etkileyen 2008 Küresel Finans Krizi bulaşıcılık etkisiyle Türkiye'yi de olumsuz yönden etkilemiştir. Her ne kadar yapılan düzenlemeler ile bankacılık ve finans kesimi kurumsal olarak güçlendirilmiş olsa da küresel bir krizin etkilerinden kaçınmak mümkün olamamıştır. Finansal kriz daha önce yaşanan krizlerde olduğu gibi toplumun önemli bir kesimini olumsuz etkilemiştir. Gelir dağılımı adaletsizliği, yoksulluk sınırı, işsizlik oranı gibi sosyo-ekonomik göstergeler bir arada değerlendirildiğinde kriz yılında toplumsal bir refah kaybı yaşandığı gözlemlenebilmektedir.

2008 krizinin artan işsizlikle birlikte aile kurumu üzerinde de olumsuz etkiler ortaya çıkmıştır. 2009 yılında evlenme sayısı anlamlı şekilde düşmüştür. 2008 yılında evlenenlerin sayısı 641.973 olurken 2009 yılına gelindiğinde bu sayı 591.742 olmuştur. Uzun dönemli sayılara bakıldığında 2008-2009 döneminde kriz kaynaklı anlamlı bir düşüş yaşandığı gözlemlenmektedir. Krizin aile kurumu üzerindeki bir diğer yıkıcı etkisi ise boşanma oranlarında görülmektedir. Boşanma sayılarının 2009 yılında dramatik şekilde yükseldiği görülmektedir. 2008 yılında 99.663 olan boşanma sayısı 2009 yılına gelindiğinde 114.162'ye yükselmiştir. 2001 krizinin ardından boşanma oranlarında yaşanan en yüksek artış yine bir kriz yılı ve ertesi yıl olan 2009 yılında gözlemlenmiştir. Krizin psikolojik etkileri de toplumsal huzuru bozmuştur. 2001 krizi ve sonrasında olduğu gibi 2008 krizi ve izleyen yıllarda intihar sayıları yükselmiştir. 2008 yılında 289, 2009 yılında ise 318 kişi geçim zorluğu nedeniyle hayatlarına son vermiştir.

Esasen iç dinamiklerden kaynaklanmayan ve yayılma etkisiyle Türkiye'ye ulaşan 2008 finansal krizi tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de olumsuz etkilemiştir. Krizin makro-ekonomik göstergeler üzerindeki etkileri kısa sürede toparlanmış gibi gözükse de başta emek piyasası olmak üzere sosyal alanlar üzerindeki olumsuz etkileri toplumun bir kesimi için kalıcı olmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1980'li yıllardan itibaren politik alanda başlayan liberal yaklaşım ekonomik anlayışı da etkilemiştir. Artan küreselleşme ile birlikte dünya ticareti hacim kazanmış, korumacı politikalarından daha çok işbirlikleri öne çıkarılmak istenmiştir. Uluslararası ekonomik ve siyasi örgütler bu dönemde güç kazanırken, mal ve hizmet ticaretinin yanı sıra üretim faktörlerinin hareketliliği de önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde teknolojinin de hızla gelişmesiyle uluslararası ekonomi-politik ilişkilerin derinleştirilebilmesi için daha uygun bir ortam oluşmuştur. İki kutuplu dünya siyasetinin, Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra finansal serbestleşme, özgürlüklerin bir parçası olarak algılanmış ve ülkeler bu yönde adımlar atmaya başlamışlardır.

Türkiye'de bu dönemde dünyanın gidişatıyla paralel bir yol izlemiştir. 24 Ocak 1980 kararları ile ithal ikameci anlayış terk edilerek ihracata dayalı bir sanayileşme politikası kabul edilmiştir. Devam eden yıllarda önemli finansal serbestleşme adımları atılırken Türkiye çok hızlı bir dönüşümün içerisine girmiştir. 1989 yılında 32 sayılı Kararname ile tam serbestleşmeye geçilmesi Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktası olmuştur. Finansal engellemelere yönelik engeller kaldırılmış sermaye hareketleri tamamen serbestleştirilmiştir.

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle portföy yatırımları kolaylaşmış, ülkeler arası fon akımları artmaya başlamıştır. Getiri arayışında olan fon sahipleri, gelişmiş ülkelere daha dinamik ekonomileri ve büyüme potansiyelleri olan gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. Hızlı finansal serbestleşmeye geçen ülkelerin en büyük handikapları ise kurumsal altyapısının hazır olmayışı, düzenleme ve denetim eksiklikleri, dış şoklara açıklık ve siyasi istikrarsızlıklardır.

1990'lı yılların başında bu ülkelere birisi olan Türkiye, serbestleşmeyle birlikte ekonomik bir atılım gerçekleştirmiş ancak tam anlamıyla hazır olunmadan başlanılan bu süreç 1994 krizine giden yolu açmıştır. Devamında ise alınan önlemlere ve uygulanan istikrar programlarına karşın ekonominin kronik problemleri devam etmiş, köklü yapısal reformlar ancak 2001 krizinden sonra gerçekleştirilebilmiştir. 2001 yılının Şubat ayında yaşanan kriz, sonuçları bakımından Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en ağır ekonomik krizi olmuştur. Tüm makroekonomik göstergeler bozulurken, toplumsal refah bu dönemde düşmüştür.

2008 finansal krizi ise diğer krizlerden farklı olarak küresel bir krizin Türkiye'ye yayılması şeklinde gerçekleşmiştir. Krizin sebebi olan emlak ürünlerine bağlı türev ürünler Türkiye'nin finansal yapısında bulunmadığından ve 2001 krizi sonrası bankacılık sektöründe önemli düzenlemeler yapıldığından Türkiye bu krizden daha hızlı şekilde çıkabilmiştir.

Yaşanan krizlerin ekonomik yapıda yarattığı tahribat toplumu ve bireylerin refahlarını doğrudan etkilemektedir. İşsizlik, gelir kaybı gibi nedenlerle hane halkının tüketim potansiyeli düşerken toplumsal huzur bozulmaktadır. Krizlerin bir diğer önemli sonucu ise gelir dağılımını ve sosyal adaleti bozucu etkileri olmaktadır. Özellikle yüksek enflasyon dönemlerinde işsizlik rakamları artmasa dahi gelir kaybı olmakta bu da refahı düşürücü bir etki gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte varlık sahiplerinin varlık değeri artmakta, tasarruf sahipleri tasarruflarını getiri elde edecek şekilde kullanabilmekte, alt gelir gruplarıyla olan gelir ve refah farkı açılmaktadır.

Kentleşmenin giderek artması, eğitim seviyesinin yükselmesi gibi etkenlerle tüketim alışkanlıkları son 40 yılda önemli oranda değişmiştir. Önceki dönemlerde hane halkının harcamalarında düşük bir yer kaplayan eğitim, sağlık, sosyal harcamalar gibi kalemler tüketim dağılımında önemli bir yer tutmaktadır. Kriz dönemlerinde oluşan refah kaybı nedeniyle bireyler tüketim alışkanlıklarını sürdüremez duruma gelebilmektedir. Kriz öncesi ulaşılabilir olan mal ve hizmetlere erişimin kriz sonrasında aynı oranda sürdürülememesi hane halkının refahını olumsuz etkilemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan finansal krizlerden çıkılabilmesi için genellikle kemer sıkma politikaları ve istikrar politikaları ön plana çıkmaktadır. Yüksek enflasyon dönemlerinde uygulanan gelirler politikası da krizlerle mücadelenin önemli araçlarından birisidir. Uygulanan bu politikalar sosyo-ekonomik dengeyi bozucu etkilerde bulunabilmektedir. Kriz karşısında katlanılan külfet toplumsal gruplara eşit olarak dağıtılmadığında hem gelir dağılımını bozucu hem de toplumsal refahı düşürücü etkiler gözlenebilmektedir.

Bankacılık ve finans kesimi kaynaklı krizler kaynak dağılımını değiştirmesiyle sosyoekonomik etkiler yaratabilmektedir. Hem finansal piyasaları hem de reel sektörü doğrudan etkilediği için bankacılık sektörü önemle takip edilmektedir. Bir bankacılık krizi yaşandığında ve iflaslar başladığında krizin etkilerinin sınırlandırılması için kamu otoriteleri bankaları kurtarma arayışına girmektedir. Burada ise kamu bankalarına hazine aracılığıyla sermaye enjekte edilmesi, özel bankaların ise devlet tarafından alınması ve el değiştirmesi gündeme gelmektedir. Nitekim Türkiye 2001 krizinde böyle bir süreci yaşamıştır. Böyle bir durumda normal şartlar altında üretim, yatırım, sosyal yardım gibi alanlarda kullanılacak olan kaynaklar krizden çıkış için harcanmakta ve bu yönüyle toplumsal refahı düşürücü etki yaratmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler benzer ülkelerde olduğu gibi toplumsal huzur ve refahı bozucu etkiler göstermiştir. Hızlı finansal serbestleşme, yüksek büyüme isteği gibi nedenlerle yapılan politika hataları krizlerin gelişimini hızlandırmış, düzeltilmesi zor yapısal problemlerin oluşmasına neden olmuştur. Her kriz döneminde belirli toplumsal kesimlerin refahı düşerken yeniden aynı refah seviyesine gelinebilmesi bir süre almıştır. Planlı, istikrarlı, verimli ve istihdam yaratan bir ekonomik büyüme trendinin yakalanması hem ekonomiyi dış şoklara karşı daha korunaklı hale getirecek hem de toplumun sosyo-ekonomik dengelerinin korunmasına yardımcı olacaktır.

Ekonomik krizlerin yaşanmasının ardından ortaya çıkan etkileri gidermek adına kamu otoritesi tarafından bazı önlemler alınmalıdır. Ekonomik krizlerin yarattığı sosyo ekonomik etkilerin en önemli kanallarından birisi emek piyasası olduğundan işsizliğin azaltılmasına ya da artmasının önüne geçilmesine yönelik birtakım tedbirlerin ortaya konması krizin yaratacağı muhtemel etkilerin önlenmesine yardımcı olabilir. Bu tedbirlerin önemli bir kısmı işverenlere sağlanacak destekler olmalıdır. Krizden etkilenen sektörler başta olmak üzere işsizliğin artmamasını sağlamak amacıyla şirketlere vergi yükümlülükleri ve sosyal güvenlik primlerinde dönemsel erteleme ve ödeme kolaylığı sunmak suretiyle kriz dönemindeki yükleri azaltılabilir. Yeni işe alınacak olan kişilerin sosyal güvenlik primleri ve vergi yükleri kriz süresince kamu tarafından yüklenilebilir. Kriz döneminde işçi çıkarmamak ya da yeni istihdam yaratmak gibi çeşitli şartlar altında firmalara finansmana erişimde kolaylık sağlanabilir. Krizin derinliğine ve mahiyetine göre kamu otoritesi işsizliğin artmaması adına işten çıkarma yasağı dahil olmak üzere daha sert tedbirleri de uygulamaya koyabilir ancak bu önlemlerin ekonominin genel yapısında yaratacağı etkiler iyi analiz edilmelidir.

Türkiye’de geçmiş krizlerde krizin ağır etkilerini en çok hisseden toplum kesimleri orta ve alt sınıflar olmuştur. Kriz süresince toplumsal huzur ve refahın sürdürülebilmesi açısından bu kesimlere yapılacak destekler önem arz etmektedir. Düşen reel gelir nedeniyle hem bazı

toplumsal kesimlerin refahı düşerken hem de azalan harcama gücü nedeniyle iç talep daralmakta ve krizden çıkış süresi uzamaktadır. Böyle bir durumda nakdi destek şeklinde yapılacak sosyal transfer harcamaları krizin etkilerinin azaltılmasına yardımcı olacaktır. Emekliler, 2022 sayılı Kanun kapsamında maaş bağlanan yaşlı, malul ve engelli aylığı alan kesimler nakdi desteklerden faydalandırılmalıdır. Bu destekler krizin derinliğine ve etkilerine göre tek seferlik olabileceği gibi üçer aylık ya da altışar aylık dilimlerde verilebilir. İşsizlik sigortası ödemeleri de kriz dönemlerinde önemli bir araç olarak kullanılmalıdır.

Genellikle krizler sonrasında krizden çıkış için istikrar programları uygulanmaya konulmaktadır. Uygulanan istikrar programlarında belirli bir dönem için katı tedbirler ortaya konulabilmektedir. İstikrar programları hazırlanırken yaşanması muhtemel sosyo-ekonomik etkiler göz önüne alınmalıdır. Krizin yarattığı tahribat karşısında toplumsal kesimlerin krizin yükünü adil bir şekilde taşıması toplumsal huzur ve refahın sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Maliye politikası araçları başta olmak üzere kriz dönemlerinde kullanılan kemer sıkma yöntemleri uygulanırken orta ve alt gelir grubundaki toplum kesimlerinin ekonomik refahının mümkün olduğu kadar korunabilmesine özen gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

- Afşar, M. (2011). Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 143-171.
- Akın, F. (2016). 2001 Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisinin Makro Ekonomik Performansı Üzerine Bir Değerlendirme, *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 43,1-20.
- Aktürk, İ. ve Albeni, M. (2002). Doğal Afetlerin Ekonomik performans Üzerine Etkisi: 1999 Yılında Türkiye’de Meydana Gelen Depremler ve Etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-18.
- Alantar, D. (2008). Küresel Finansal Kriz: Nedenler ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme, *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(81), 1-10.
- Ardıç, H. (2004). 1994 ve 200 Yılı Ekonomik Krizlerinin, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi. Uzman Yeterlilik Tezi. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Celasun, O. (1998). The 1994 Currency Criss in Turkey (WPS 1913), World Bank Group.
- Celasun, M. (2002). 2001 Krizi Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme. <https://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf>. University of Utah, 1-56.
- Çöğürçü, İ. (2012). Türkiye’nin İç Borç Genel Yapısı Üzerine Geçmişten Günümüze Bir Değerlendirme, *USES Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(1), 93-104.
- Dönek, E. (1999). Türkiye’de Bankacılık Sektörü ve İç Borçlanma, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 14(165). 38-57.
- Eğilmez, M. (2014). *Örneklerle Kolay Ekonomi*, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Gaytancıoğlu, S. (2010). Rasyonel Beklentiler Teorisi Çerçevesinde Türkiye’de 1994 Krizi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 139-146.
- Kaya, D. G. ve Kaygısız, A. D. (2015). 2008 Küresel Krizi ve Sonrasında Türkiye’de Uygulanan maliye Politikalarına Genel Bir Bakış, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(26), 171-194.

- Kazgan, G. (2021). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Koyuncu, M. ve Şenses F. (2004). Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri, *ERC Working Papers in Economics*, 4(13), 1-42.
- Özatay, F. (2020). *Finansal Krizler ve Türkiye*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Özatay, F. ve Sak, G. (2002). The 2000-2001 Financial Crisis in Turkey, *Brookings Trade Forum 2002*, 121-160.
- Özgen, F. B. (1999). Türkiye’de İç Borç Sorunu ve İç Borçların Sınırlandırılması, *Yeni Türkiye Dergisi Türk Ekonomisi Özel Sayısı*, (27), 353-375.
- Sakal, M. (2002). Türkiye’de Mali Disiplinsizliğin Yapısal Sorunları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 175-198.
- Susam, N., Özgül, H. B., ve Yavuz, E. (2020). *Türkiye Ekonomisi ve Maliyesi 1923-2023*, Beta Basın Yayın Dağıtım, İstanbul.
- TCMB, (2003). “Yetmiş Birinci Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisi’nce Hazırlanan Faaliyet Raporu, Bilanço, Kar ve Zarar Hesabı, Denetleme Kurulu Raporu, Ankara.
- Turan, Z. (2011). Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 56-80.
- Uygur, E. (2003). Finansal Şişkinlik, Riskler ve Düzeltme Gereği: Makroekonomik Yansımalar, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 18(202), 49-66.
- Yükseler, Z. ve Çanakçı, İ. (2000). 2000-2002 Yıllarında Türkiye Ekonomisi: Sorunlar, Makroekonomik Politikalar ve Beklentiler, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 15(166), 10-16.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2024, 7(8): 662-677.

DOI: [10.26677/TR1010.2024.1434](https://doi.org/10.26677/TR1010.2024.1434)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Almanya'da Ücret Vergisi Uygulaması

Dr. Hüseyin ERCAN, İnönü Üniversitesi, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Malatya, e-posta:

huseyin.ercan@inonu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2641-3674>

Öz

İster Alman vatandaşı olsun ister yabancı olsun, Almanya'da yaşarken veya çalışırken para kazanıyorsanız kanunen vergi ödemeniz gerekmektedir. Vergiler federal hükümet, federal eyaletler ve belediyeler tarafından alınmaktadır. Ücret vergisi de bu vergilerden bir tanesidir. Bu çalışmanın konusunu, Almanya'da ücret vergisi uygulamasının nitelikleri ve temel unsurları oluşturmakta ve bu vergi ile ilgili son yasal düzenlemeler kısaca açıklanmaktadır. Bu amaçla, Alman vergi kanunları ile ilgili olarak çeşitli yazılı ve internet kaynaklarından yararlanılarak ücret vergisi ile ilgili uygulamalar ortaya konulmaktadır. Çalışmanın sonunda ise, Alman ücret vergisinin alınmasında vergi tarifeleri, vergi sınıfları ve verginin hesaplanmasında kanunen kabul edilen indirilebilecek gider kalemleri ele alınarak vergi miktarının belirlenmesindeki etkisi üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Kanunları, Gelir Vergisi, Ücret Vergisi.

Makale Gönderme Tarihi: 22.05.2024

Makale Kabul Tarihi: 06.08.2024

Önerilen Atıf:

Ercan, H. (2024). Almanya'da Ücret Vergisi Uygulaması, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(8): 662-677.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2024, 7(8): 662-677. DOI:[10.26677/TR1010.2024.1434](https://doi.org/10.26677/TR1010.2024.1434)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Wage Tax Application in Germany

Dr. Hüseyin ERCAN, İnönü University, Strategy Development Department, Malatya, e-mail:
huseyin.ercan@inonu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2641-3674>

Abstract

Whether you are a German citizen or a foreigner, you are required by law to pay taxes if you earn money while living or working in Germany. Taxes are collected by the federal government, federal states and municipalities. Wage tax is one of these taxes. The subject of this study is the characteristics and basic elements of the wage tax application in Germany and the latest legal regulations regarding this tax are briefly explained. For this purpose, practices regarding wage tax are presented by using various written and internet sources regarding German tax laws. At the end of the study, the tax tariffs, tax classes and deductible expense items accepted by law in calculating the tax are discussed and their impact on determining the tax amount is emphasized.

Keywords: Tax Laws, Income Tax, Wage Tax.

Received: 22.05.2024

Accepted: 06.08.2024

Suggested Citation:

Ercan, H. (2024). Wage Tax Application in Germany, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(8): 662-677.

GİRİŞ

Almanya'da ikamet eden herkesin vergi ödemesi gerekmektedir. Buna çalışanlar, serbest meslek sahipleri, iş arayanlar ve emekliler de dâhildir. Vergi geliri olmadan devlet kamu yararına yönelik işlevlerini yerine getirmesi mümkün değildir. Almanya'da 40'a yakın farklı vergi alınmaktadır (Federal Ministry of Finance, 2023:10).

Vergiler, insanların toplu bir şekilde yaşamaya başlamalarından bu yana yaklaşık 5.000 yıldır varlığını sürdürmektedir. Bir topluluğun ortak işlevlerini yerine getirmesi için her bireyin katkıda bulunması gerektiği düşüncesi çok eski dönemlere dayanmaktadır. İlk vergiler aynı veya ortak hizmetleri yerinde getirme şeklinde ödenmekteydi. Paranın ödeme aracı olarak kullanılmaya başlanmasıyla birlikte daha modern bir vergi sistemi yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. Vergiler başlangıçta keyfi bir şekilde uygulandığından, ilk vergi sistemlerinin pek adil olmadığı görülmektedir. Başlangıçta vergiler genellikle iktidarı elinde bulunduran insanların lüks yaşam tarzlarını finanse etmeye yöneliktir. Adaletsiz vergi uygulamasına karşı yapılan protestolar, Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Fransız Devrimi gibi devrimlerin gerçekleşmesine yol açmıştır (Federal Ministry of Finance, 2023:8).

GSYİH, bir ülkede belirli bir süre boyunca, genellikle bir yıl boyunca üretilen veya sağlanan tüm mal ve hizmetlerin toplam değerini ölçmektedir. Genel olarak, GSYİH büyümesi aynı zamanda işletmeler için daha yüksek kazançlara, daha yüksek brüt ücret ve maaşlara ve daha yüksek vergi gelirlerine de yol açmaktadır. Başka bir deyişle bir ülkede daha fazla mal ve hizmet üretildiğinde, karlar ile ücretler arttığında, hükümet vergi oranlarını artırmaya bile ödenen vergi miktarı da daha yüksek olacaktır. Vergi gelirleri ile GSYİH arasındaki orana kısaca "vergi oranı" adı verilmektedir. Almanya'nın vergi oranı %20 ila %24 arasında değişmektedir (Federal Ministry of Finance, 2023:7). Bu oran aynı zamanda maliye literatüründe "vergi yükü" olarak da ifade edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu oran daha yüksek iken gelişmekte olan ülkelerde daha düşüktür. Türkiye'de genel bütçe vergi gelirlerinin GSYİH'ye oranı ise 2002 yılında yüzde 16,7 iken 2022 yılında yüzde 15,7 olarak gerçekleşmiştir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2023:4).

Bu çalışmada, Almanya'da ücret vergisi uygulamasının nitelikleri ve temel unsurları ana hatları ile incelenmiş ve bu vergi ile ilgili son yasal düzenleme hükümleri kısaca açıklanmıştır. Bu amaçla, Alman vergi kanunları, çeşitli yazılı ve internet kaynaklardan yararlanılarak ücret vergisi ile ilgili bilgiler ortaya konulmuştur.

VERGİ SİSTEMİ

Belli bir ülkede belli bir dönemde uygulanan vergi ve diğer kamu gelirlerinin toplamına "vergi sistemi" denilmektedir. Herhangi bir ülkenin vergi sistemini inceleme de çeşitli bilimsel ölçütler kullanılmaktadır. Bunlardan ilki de uygulanan vergi sayısına göre yapılan ayırmadır. Eğer ki tek bir vergi uygulanıyorsa "tek vergili sistem", birden çok vergi uygulanıyorsa "çok vergili sistem" denilmektedir. Günümüzde vergi sistemleri "çok vergili sistem" üzerine inşa edilmiştir. Çok vergili sistemleri bilimsel açıdan incelemede "vergi sistematiği" kullanılmaktadır. Vergi sistematiği ile bir ülkenin vergi sisteminde yer alan vergiler belli amaçlar doğrultusunda bölümlere ayrılmaktadır (Öncel, Kumrulu ve Çağan, 2006:225).

Tablo 1. Vergilerin Sınıflandırılması

Sınıflandırma Şekli	Vergi Türü	Örnek Uygulama
Konularına göre	Tüketim	Katma değer vergisi
	Gelir	Gelir vergisi
	Servet	Emlak vergisi
Dolaylı-dolaysız	Dolaylı	Katma değer vergisi
	Dolaysız	Gelir vergisi
Etkilerine göre	Telafi edici	Katma değer vergisi
	Denetleyici	Veraset vergisi
	Düzenleyici	Özel tüketim vergisi (petrol)
	Tamamlayıcı	Kurumlar vergisi
Objektif-sübjektif	Objektif	Katma değer vergisi
	Sübjektif	Gelir vergisi
Şahıs-mal	Şahıs	Baş vergisi (Günümüzde uygulanmamaktadır)
	Mal	Aşar vergisi (Günümüzde uygulanmamaktadır)
Ad valorem-spesifik	Ad valorem	Gelir vergisi
	Spesifik	Özel tüketim vergisi
Merkezi-yerel	Merkezi	Gelir vergisi
	Yerel	Emlak vergisi

Kaynak: Sağbaşı ve Saruç, 2010:21.

Tablo 1’de görüldüğü gibi ücretten kesilen vergi konularına göre gelir vergisi, dolaysız vergi, sübjektif vergi, ad valorem vergi, merkezi yönetim vergisidir.

ALMANYA’NIN VERGİ SİSTEMİ

Almanya'nın bugünkü vergi sisteminin temeli, 1919-1920 yıllarında dönemin Maliye Bakanı olan Matthias Erzberger'in başkanlığını yaptığı "Reich Mali Reformu" ile oluşturulmuştur. Bu reformun bir parçası olarak uygulamaya konulan ilke ve politikaların çoğu, günümüzde de Alman vergi sisteminin temel özellikleri olmaya devam etmektedir (Federal Ministry of Finance, 2023:8).

Almanya federal bir yönetime sahiptir ve anayasa federal, Länder ve yerel düzeye belirli görev ve işlevler yüklemiştir. Her hükümet düzeyi, bu görevlerin ve işlevlerin yerine getirilmesi amacıyla çeşitli vergileri tahsil etme hakkına sahiptir. Alman anayasasınının 106. maddesi, hangi vergilerin hangi yönetim kademesince tahsil edileceğine dair yetki vermektedir. Almanya'nın vergileri, geliri almaya hak kazanan hükümet düzeylerine göre dört kategoriye ayrılmaktadır. Hükümet düzeyine göre (1) federal, (2) Länder ve (3) yerel yönetim vergileri bulunmaktadır. Ayrıca (4) gelirleri üzerinde anlaşmaya varılan formüllere dayalı olarak üç hükümet düzeyi arasında dağıtılan "ortak" vergiler de bulunmaktadır (Federal Ministry of Finance, 2023: 22). Tablo 2’de görüldüğü gibi Almanya’da vergi gelirlerinin büyük bir kısmı Federasyon tarafından toplanmaktadır. Fakat Alman Eyaletleri ve yerel yönetimlerinde kendilerine ait mali kaynakları bulunmaktadır. Almanya’da geçmişte uygulanmakta olan birçok vergi konusunun çeşitli nedenlerden dolayı kaldırıldığı görülmektedir. Örneğin, bir vergiyi uygulama maliyetinin, yarattığı gelir miktarından yüksek olmasıdır. Kaldırılan bazı vergiler bugün oldukça tuhaf

görünebilir örneğin oyun kağıdı vergisi, dondurma vergisi ve asetik asit vergisi bunlardan bazılarıdır (Federal Ministry of Finance, 2023: 20).

Tablo 2. Almanya’da Yönetim Kademelerine Ait Vergi Türleri

Sadece Federasyona Ait Vergiler	Enerji Vergisi, Elektrik Vergisi, Kahve Vergisi, Tütün Vergisi
Sadece Eyaletlere (Länder) Ait Vergiler	Veraset Ve İntikal Vergisi, Bira Vergisi, Gayrimenkul Devir Vergisi,
Sadece Yerel Yönetimlere Ait Vergiler	Ticaret Vergisi, Köpek Vergisi, Emlak Vergisi, Eğlence Vergisi

Kaynak: Federal Ministry of Finance, 2023:23.

Tablo 3. Ortak Vergilerin Yönetim Kademeleri Arasında Dağılım Oranları

	Federasyon	Eyalet	Yerel yönetimler
Faiz ve sermaye kazançlarına ilişkin nihai stopaj vergisi	%44	%44	%12
Ücretler ve gelir vergisi	%42,5	%42,5	%15
Kurumlar Vergisi	%50	%50	-
KDV	%49,6	%47,2	%3,2

Kaynak: Federal Ministry of Finance, 2023: 23.

Tablo 3’de görüldüğü gibi ücret ve gelir vergisi federasyon ve eyaletler arasında %42,5 oranında eşit pay edilirken, yerel yönetimlere ise %15 oranında pay verilmektedir.

ALMANYA’DA VERGİ MAKAMLARI

Almanya’da ülke vatandaşı olsun ya da olmasın, Almanya’da yaşarken veya çalışırken para kazanıyorsanız kanunen vergi ödememiz gerekmektedir. Vergiler federal hükümet, federal eyaletler ve belediyeler tarafından alınmaktadır. Vergi ile ilgili konularda yetkili merciler iki vergi makamından oluşmaktadır (<https://www.iamexpat.de>).

Tablo 4. Alman Vergi Makamları

FEDERAL MALİYE BAKANLIĞI	VERGİ DAİRELERİ
-Federasyonun görevlerini yerine getirebilmesi için ihtiyaç duyduğu mali kaynakları belirler. -Sağlıklı bir kamu maliyesi oluşturmak. -Ekonomik, mali, parasal ve Avrupa politikaları konularında planlar ve stratejiler geliştirmek. -Vergi kaçakçılığıyla mücadeleyle yönelik tedbirler almak,	-Yerel düzeyde vergi yetkilileridir. -16 Alman bölgesinin tamamında bulunmaktadır. 2022 yılı itibarıyla ülke çapında 500’ün üzerinde vergi dairesi bulunmaktadır. -Vergilendirme sürecini yürütmek ve vergi suçlarını araştırmak. -Vergi beyannamelerinin alınması ve incelenmesi, ödenmesi gereken vergi miktarını belirlenmesi ve tahsil edilmesi. -Vatandaşın vergi konularındaki sorularını yanıtlamak.

Kaynak: Federal Ministry of Finance, (2023: 34).

Tablo 4'de görüldüğü gibi Almanya'da vergi ile ilgili politikaların hazırlanmasında Federal Maliye Bakanlığı yetkili iken, vergi ile ilgili uygulamada karşılaşılan sorunlar vergi dairelerince çözülmektedir.

ALMANYA'DA UYGULANAN ÇEŞİTLİ VERGİLER

Almanya'da çok çeşitli vergiler vardır. Bunlardan birkaçı toplam vergi gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bunlar KDV, gelir vergisi ve ücret vergisidir. Vergiler çeşitli kriterlere göre sınıflandırılmaktadır (Federal Ministry of Finance, 2023:16).

Almanya'da üç farklı KDV oranı vardır. Standart oran %19, indirimli oran %7, sıfır oran %0 ise sadece güneş enerjisi sistemleri için geçerlidir (Federal Ministry of Finance, 2023:17).

KDV, ücret vergisi ve gelir vergisi, Federasyon, Eyaletler ve yerel yönetimler tarafından alınan toplam vergi gelirinin yaklaşık üçte ikisini oluşturmaktadır. KDV, tüm özel ve kamu tüketimlerinden tahsil edilmektedir. Nihai tüketiciler satın aldıkları mal ve hizmetlere ilişkin KDV öderler. Vergi makamları adına işletmeler, sattıkları mal ve/veya hizmetlerin (net) fiyatına uygun miktarda KDV eklerler. Satış gerçekleştikten sonra bu tutarı vergi makamlarına havale ederler. Almanya'da giyim, mobilya ve elektrikli ev aletleri gibi çoğu üründe standart KDV oranı %19'dur. %7 oranında indirimli KDV oranına tabi olan ekmek, meyve, sebze ve et gibi günlük temel ihtiyaçlar için bir istisna yapılmıştır. Burada amaç tüketicilerin vazgeçilmez ürünleri satın alırken üzerindeki yükü azaltmaktır. İçeceklerle %19'luk standart KDV oranı uygulanırken, catering sektöründeki satışlar için %7'lik indirimli oran uygulanmaktadır (Federal Ministry of Finance, 2023: 18).

Almanya'da bir vatandaş olarak başka birçok doğrudan ve dolaylı vergilendirme biçimiyle karşılaşılmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır (<https://www.iamexpat.de>).

Lisans Ücreti (Yayın Ücreti)

2013'ten beri Almanya'daki her hanenin, televizyon veya radyo sahibi olmanıza bakılmaksızın, TV ve radyo lisans ücretini (yayın katkısı) ödemesi gerekmektedir. Bunun arkasındaki mantık, modern dünyada içeriğe hâlâ bir bilgisayar veya telefon aracılığıyla erişebiliyor olmanızdır. Almanya'da adresinizi kaydettirdiğiniz anda, büyük ihtimalle katkı payı servisinden ödeme talep eden bir mektup alacaksınız. Hane başına aylık 18,36 avro alınmaktadır (2024 itibarıyla). Yardım alıyorsanız, engelliyseniz veya öğrenciyseniz, indirimli ödemelerden yararlanmaya veya muaf tutulmaya hak kazanabilirsiniz.

Motorlu Taşıtlı Vergisi

Arabanız varsa bu tür vergi sizin için geçerli olacaktır. Vergi yakıt türüne ve motor boyutuna bağlıdır. 30 Haziran 2009 tarihinden önce ilk tescili yapılan araçlar, emisyon sınıflarına göre vergilendirilmektedir. Bu tarihten sonra tescil edilen araçlar karbondioksit emisyonlarına göre vergilendirilecektir.

Köpek Vergisi

Almanya'da bir köpeğiniz varsa, yasa gereği köpeğinizi yerel vergi dairesine kaydettirmeniz gerekmektedir. Bu genellikle ilk köpek için yılda 90 ila 150 avro arasında bir maliyete neden olmaktadır. Rehber köpekler gibi hizmet köpekleri de diğer evcil hayvanlar gibi muaf.

Emlak Satış Vergisi

Almanya'da bir ev satın alıyorsanız, emlak satış vergisi ödemekle yükümlü olacaksınız. Bu tek seferlik vergi, değeri 2.500 Euro'yu aşan bir mülkün bir sahipten diğerine devredilmesi durumunda geçerli olacaktır. Oran federal eyaletler arasında mülk değerinin %3,5 ila 6,5'i arasında değişmektedir.

Sermaye Kazançları Vergisi

Bu vergi türü, temettüler, faizler gibi sermayeden elde edilen gelirler, yatırım fonlarından elde edilen gelirler ve şirket hisselerinin veya hisselerinin satışı gibi özel sermaye kazançları için geçerlidir. Almanya'da sermaye kazancı vergisi %25'lik sabit bir oran uygulanmaktadır.

Emlak Vergisi

Bu vergi, Almanya'daki mülklere belediyeler tarafından uygulanmaktadır. Ödenecek vergi miktarı, mülkün değeri ve yerel vergi oranı (%0,26 ile %1 arasında değişir) üzerinden hesaplanmaktadır.

Alman Vergi Cezaları

Vergilerinizi geç beyan ederseniz veya öderseniz, vergi beyannamenizi vermezseniz veya gelir beyanında bulunmazsanız, 50.000 Euro'ya kadar ağır bir para cezası riskiyle karşı karşıya kalırsınız. Ayrıca hapis cezasıyla da karşı karşıya kalabilirsiniz.

Kilise Vergisi

Almanya'ya kaydolduğunuzda sizden bir din beyan etmeniz istenir. Kendinizi Protestan, Katolik veya Yahudi olarak beyan ederseniz, vergi dairesinin Almanya'daki dini kuruluşlar adına topladığı kilise vergisini ödemekle yükümlüsünüz. Şu anda Bavyera ve Baden-Württemberg'de %8, diğer tüm federal eyaletlerde ise %9'dur. Beyan edilmiş bir dininiz yoksa kilise vergisi ödemezsiniz.

Tablo 5. Almanya'da Konularına Göre Vergi Türleri

1-KDV	Verginin konusu	Neredeyse her ürün ve hizmetten alınmaktadır.
	Vergi oranı	19 (standart), %7 (indirimli), güneş enerjisi sistemlerinde %0
	Verginin başlangıç tarihi	1968
2-Ücret Vergi	Verginin konusu	İstihdamdan elde edilen gelir.
	Vergi oranı	%0 ila %45 arasında
	Verginin başlangıç tarihi	1920
3-Gelir Vergisi	Verginin konusu	Gerçek kişilerin elde ettiği gelirler
	Vergi oranı	%0 ila %45 arasında
	Verginin başlangıç tarihi	1811
4-Ticaret Vergisi	Verginin konusu	Ticari kar
	Vergi oranı	Yerel yetkililer tarafından belirlenir
	Verginin başlangıç tarihi	1891
5-Enerji Vergisi	Verginin konusu	Enerji ürünlerinin tüketimi
	Vergi oranı	Enerji ürününe göre değişiklik gösterir.
	Verginin başlangıç tarihi	1939
6-Kurumlar Vergisi	Verginin konusu	Anonim şirketler gibi tüzel kişilerin elde ettiği gelirler.
	Vergi oranı	%15
	Verginin başlangıç tarihi	1920

Kaynak: Federal Ministry of Finance, 2023: 21.

Tablo 5'de görüldüğü gibi ücret vergisi Almanya'da 1920 yılında uygulamaya başlandığı görülmektedir. Vergi oranı %0 ile %45 arasında değişmektedir.

BİR GELİR UNSURU OLARAK ÜCRET

Ücret, bir üretim faktörü olan emeğin üretim faaliyeti sonucunda elde etmiş olduğu gelirdir. Burada serbest meslek kazancı ile ücretin emeğin karşılığında elde edilen gelirler olmalarına karşın ikisi arasındaki fark ücretin bir işverene “bağımlı” serbest meslek kazançlarının ise “bağımsız” olarak yürütüldüğüdür (Gürdal, 1994: 56). Ücret denilince, iş görme sözleşmelerine dayalı olarak hizmet akdi çerçevesinde çalışma karşılığı olarak elde edilen kazanç türüdür. Zihinsel ya da bedenen çalışan emeğin kazancıdır (Öncel, Kumrulu ve Çağan, 2006: 286). Günlük yaşamda mal ve hizmetlerin bedeli olarak kullanılan ücret, gelir vergisi açısından bağımlı çalışan bireylere hizmetlerinin karşılığında yapılan ödemedir (Taş, 2019: 36). Ücret gelirleri genel olarak kaynaktan kesilme usulü uygulandığından vergilendirmede yıllık olma ilkesinin istisnalarından sayılmaktadır (Biyar ve Yılmaz, 2012: 188).

Ücretin Unsurları

Bir gelir unsurunun ücret olarak addedilebilmesi için aşağıda sayılan özelliklere sahip olması gerekmektedir. Aksi halde ücret olarak değerlendirilemez (Gürdal, 1994: 57);

a) Bir emek gelir olmasıdır.

Gelir sermaye, emek veya sermaye emek karışımı sonucunda elde edilmektedir. Ücret emeğin arz edilmesi sonucunda elde edilen gelir unsurudur.

b) Bir işverene tabi olarak çalışan emeğin karşılığıdır.

İşverenin vereceği emir ve talimatlar doğrultusunda emek arz eden hareket etmek zorundadır. İşverenle çalışan arasında bir hizmet sözleşmesinin bulunması zorunlu değildir (Sarılı, 2013: 56).

c) Ücret belli bir işyerine bağlı olarak sunulan emeğin karşılığında elde edilir.

İş yerine bağlılık hizmet erbabının maddi olarak bir işyerinde çalışması anlamına gelmemektedir. Buradaki bağlılık hizmet ilişkisini ifade etmektedir. Hizmet işyeri dışında da gerçekleştirilebilir. Hizmet karşılığı olmaksızın elde edilen burs, bağış gibi elde edilen gelirler ücret kapsamında değildir (Yılmaz ve Batı, 2022: 43).

d) Ücret para, ayın ve para ile ifade edilebilen menfaatler şeklinde ödenmektedir.

e) Ücretin elde edilmesinde herhangi bir mali ve ekonomik riskin söz konusu olmamasıdır. Hizmet sağlayıcı ücreti kazanabilmesi için işverenin karına veya zararına ortak olamadığından bir risk taşımaz (Şenyüz, Yüce ve Gerçek, 2020: 76).

Hizmet erbabı işveren zarar etse dahi önceden belirlenmiş esaslara göre ücretini almaya hak kazanır.

Bu özellikleri bir araya getirdiğimizde ücretin tanımı, bir işverene tabi ve belirli bir işyerine bağlı olarak çalışan kişilere hizmetlerinin karşılığında para ve aynı sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaatlere denir (Taş, 2019: 36). Ücretin ödenek, tazminat, kasa tazminatı (mali sorumluluk tazminatı), tahsisat, zam, avans, aidat, huzur hakkı, prim, ikramiye, gider karşılığı veya başka adlar altında ödenmiş olması veya bir ortaklık ilişkisi niteliğinde olmamak şartı ile kazancın belli bir yüzdesi şeklinde belirlenen menfaatlerde ücret olarak değerlendirilir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2024: 6).

Alman vergi kanununda ücretin tanımı yanında nelerin ücret sayılacağı da tek tek sayılmıştır. Böylece ücret olarak vergilendirilecek ödemelerin de kapsamı genişletilmiştir. Ortaya çıkabilecek tereddütlerinde önüne geçilmiştir.

ALMANYA'DA ÜCRETLERİN GELİR VERGİSİ İÇERİSİNDEKİ YERİ

Almanya'da gelir vergisi bireylerin elde ettiği tüm gelir grupları üzerinden alınmaktadır. (Federal Ministry of Finance, 2023: 11). Gelir vergisi, kişisel gelir vergisi yerine kullanılmaktadır. Gelir vergisinin konusu gerçek kişilerin belirli bir dönemde elde ettikleri net kazanç ve irattır. Emek veya emek ve sermayenin birlikte getirisine kazanç, sermayenin getirisine ise irat denir (Sağbaş ve Saruç, 2010:203). Almanya'da ödeme gücü ilkesi, bireyin ikamet ettiği yerdeki tüm gelirlerin vergiye tabi tutulacağı ilkesi, safi tutar üzerinden vergilendirme ilkesi, artan oranlı vergilendirme ilkesi ve yıllık olma ilkesine göre vergilendirilmektedir (<https://www.sumup.com>).

Tablo 6. Kazanç ve İrat Çeşitleri

Kazanç çeşitleri	Ticari kazanç Zirai kazanç Ücret Serbest meslek kazancı
İrat çeşitleri	Menkul sermaye iradı Gayrimenkul sermaye iradı
Karma	Diğer kazanç ve iratlar

Kaynak: Sağbaş ve Saruç, 2010:203.

Emeğin elde ettiği gelir ücret, sermayenin elde ettiği gelir irat, emekle sermayenin ortak olarak elde ettiği gelir kazanç olarak belirtilmektedir (Bilici, 2018: 13).

Gelir vergisinin iki şekilde uygulaması bulunmaktadır (Sağbaş ve Saruç, 2010:203);

- i) Sedüler gelir vergisi: Değişik kaynaklardan elde edilen kazanç ve iratların birbiri ile bağlantı kurulmaksızın vergilendirildiği uygulama şeklidir.
- ii) Üniter gelir vergisi (sentetik gelir vergisi): Bütün gelir unsurlarının toplanarak vergilemenin gerçekleştirildiği yöntemdir.

Almanya'da gelir olarak kabul edilen irat ve kazançlar 7 kalemden oluşmaktadır. Bunlardan bir tanesi de ücret gelirlerinin vergilendirilmesidir. Bunlar (Ekinci, 2012: 192);

- 1-Tarım ve ormancılıktan elde edilen gelir (Bölüm 13-14a EStG)
- 2-Ticari faaliyetlerden elde edilen gelirler (Bölüm 15-17 EStG)
- 3-Serbest meslekten elde edilen gelir (18 EStG)
- 4-İstihdamdan elde edilen gelir (19-19a EStG)
- 5-Sermaye varlıklarından elde edilen gelir (20 EStG)
- 6-Kiralama ve leasingden elde edilen gelir (21 EStG)
- 7-Diğer gelirler (Bölüm 22-23 EStG)

Almanya'da ikametgahı veya daimi meskeni bulunan tüm kişiler (yabancılar dâhil) sınırsız gelir vergisine tabidir. Almanya'da ikamet etmeyen veya mutat olarak ikamet etmeyen herkes yalnızca sınırlı gelir vergisine tabidir. Bu nedenle Almanya'da konser veren ABD'li bir şarkıcının yalnızca ücreti üzerinden vergi ödemesi gerekiyor (<https://www.bpb.de>).

Stopaj veya bordro vergisi, işvereninizin maaşınızdan kestiği gelir vergisi ve diğer katkılardır. Eğer tek gelir kaynağınız bu ise vergi beyannamesi vermek zorunda değilsiniz. Stopaj her ay maaşınızdan kesilir. Brüt maaşınız ile vergiler ödendikten sonraki net maaşınız arasında büyük

bir fark vardır. Stopaj vergisi, maaşınıza uygulanan bir vergiyi (maaş bordrosu vergisi), ulusal sigorta katkılarını, “aynı yardımlara” ilişkin vergileri, dayanışma ek ücretini ve kilise vergisini içermektedir (<https://www.iamexpat.de>).

ÜCRET VERGİSİ

Ücret vergisi, gelir vergisinin yalnızca özel bir şeklidir, yani tek başına bir vergi değildir. Yasal dayanağı Gelir Vergisi Kanunu'dur (EStG). EStG'nin gelir vergisi düzenlemelerine ek olarak Gelir Vergisi Uygulama Yönetmeliği de yayımlanmıştır. Bordro vergisi kesintisine ilişkin ilave yasal hükümler içermektedir (<https://www.bundesfinanzministerium.de>).

İşveren, yanında çalışanına her ücret ödemesi sonrası ücret vergisini kesmek zorundadır. Her çalışan için ödenecek ücret vergisini belirlemek amacıyla işveren, çalışanlarının hangi vergi sınıfına ait olduğu, indirilecek kalemler ve hangi kiliseye kayıtlı olduğu gibi bazı bilgilere ihtiyacı vardır. Ücret vergisi beyannamesi, 2013 yılından itibaren elektronik ortamda işverenler tarafından gönderilmektedir. Çalışanın işe başlamadan önce vergi dairesine kaydolmasına veya ücret vergisi kesinti kriterlerini oluşturmak için başvuruda bulunmasına gerek yoktur (<https://www.bundesfinanzministerium.de>).

İşveren, vergi idaresinden elektronik ücret vergisi ayrıntılarına ancak çalışanın izin vermesi durumunda erişebilir. Bunun için, yeni bir işe başlarken işverenine doğum tarihini ve vergi kimlik numarasını vermeli ve bunun ilk mi yoksa sonraki bir iş ilişkisi mi olduğunu bildirmelidir. İşveren, çalışanın bu bilgilerini vergi makamlarına bildirmektedir (<https://www.bundesfinanzministerium.de>).

Ücret vergisi istihdamdan elde edilen gelirle ilgili olduğundan tam zamanlı, yarı zamanlı veya mevsimlik istihdamda olmalarına bakılmaksızın tüm çalışanları ve işverenleri ilgilendirmektedir. İşveren ücret vergisini her ay doğrudan çalışanın brüt maaşından keserek vergi dairesine göndermektedir. Ücret vergisinin miktarı kazanca ve vergi sınıfına bağlıdır. Vergi indirimleri ve medeni durum da otomatik olarak dikkate alınmaktadır. Ücret vergisi prensip olarak gelir vergisi üzerinden ödenen bir avans ödemesidir. Çalışanın bir sonraki yıl gelir vergisi beyannamesi vermesi durumunda, gelir vergisi, fiili gelir vergisi borcundan mahsup edilmektedir. Fazla ödenen tutarlar vergi dairesi tarafından çalışana iade edilmektedir (<https://www.ihk-muenchen.de>).

Ücret Vergisini Doğuran Olay

Gelir elde edildiği anda vergiyi doğuran olay gerçekleşmektedir. Vergiyi doğuran olay kişinin gelirini hukuken ya da fiilen tasarruf edebilmesiyle gerçekleşmektedir (Arslan, 2020: 14). Ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde vergiyi doğuran olay gelirin elde edilmesidir. Dolaysız vergileme çerçevesinde vergiye tabi tutulmaktadır. Ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde genel olarak kaynaktan kesme yöntemi uygulanmaktadır. Ücret “elde edildiği” sırada vergilendirilmektedir. Çalışan bordro vergisinden sorumludur. Ücret vergisi, ücretlerin çalışana ödendiği tarihte doğar (Alman Gelir Vergisi Kanunu, md. 38).

Ücret gelirleri gelir vergisine tabi olarak vergilendirilmektedir. Elde etme kavramının açıklanmasında genellikle tahsil ve tahakkuk kavramları esas alınmaktadır. Tahakkuk kavramı gelirin hem esas yapısı olarak hem de tutar açısından kesinleşmesini ifade etmektedir. Bordro vergisi aylık olarak ödenir, gelir vergisi ise yılda bir kez ödenir.

Ücretler, iş ilişkisinden çalışana aktarılan gelirlerin tamamıdır. Gelirin hangi isim altında veya ne şekilde ödendiği önemli değildir.

Ücretler ayrıca şunları içerir:

1. Gelecekteki bir iş ilişkisine ilişkin gelir; (Ücret Vergisi Uygulama Yönetmeliği, md 2.)
2. İlk yararlanıcıya mı yoksa onun yasal halefine mi tahakkuk ettiğine bakılmaksızın, önceki bir iş ilişkisinden elde edilen gelir. Tamamen veya kısmen yararlanıcının veya yasal selefinin önceki katkılarına dayanan ücret, katkılar gelirle ilgili giderler olmadığı sürece maaşların bir parçası değildir;
3. Bir işverenin, bir çalışana veya ona yakın kişileri hastalık, kaza, sakatlık, yaşlılık veya ölüm (gelecekteki güvenlik) durumunda korumak için ödediği masraflar. Bunun ön şartı, çalışanın geleceğini güvence altına almayı açıkça veya zımnen kabul etmesidir. Birden fazla çalışanın veya onlara yakın kişilerin geleceği grup sigortası veya sabit oranlı sigorta ile güvence altına alınmışsa, giderlerin bireysel çalışana ödenen kısmı başka bir şekilde belirlenemiyorsa, giderlerin bunlar arasında paylaşılması gerekir. Ücretler, yalnızca işverene, çalışana vaat edilen emekli maaşını sağlama olanağı sağlamaya yarayan harcamaları içermez;
4. Çalışana veya onun yasal mirasçılarına, kaybedilen veya kaybedilen ücretler veya bir faaliyetin bırakılması veya yerine getirilmemesi nedeniyle tazminat olarak verilen tazminat;
5. Hastalık durumunda yapılan ödemeler gibi iş ilişkisine veya önceki iş ilişkisine dayalı olarak verilen özel ödenekler;
6. Fazla mesai, fazla vardiya, pazar günü çalışma ücreti gibi normal çalışma saatleri dışında gerçekleştirilen hizmetler için yapılan ödemeler;
7. İşin özel niteliği nedeniyle verilen ücret takviyeleri;
8. İş ilişkisi kapsamında yarı zamanlı pozisyonlar ve yarı zamanlı istihdam için yapılan tazminat ödemeleri.

Ücretlerin Vergilendirilme Yöntemleri

Ücretler genel olarak gerçek usulde vergilendirilmektedir. İstisnai olarak da gerçek ücretin tespitinin mümkün olmadığı durumlarda ise götürü usulde vergilendirme söz konusudur. Ücretlerin gerçek olarak vergilendirilmesinde uygun olan yöntem beyan yöntemidir. Beyan yönteminde mükellef kendisi gelirini beyan edebileceği gibi işverende vergi sorumlusu olarak beyan edebilir. Ücretlerin gerçek usulde vergilendirilmesinde ücretlerin safi değerlerinin esas alınması gerekmektedir. Safi değer belirlenmesinde ücretin elde edilmesi ve sürdürülmesi için yapılan giderlerin matrahtan düşülmesiyle elde edilmektedir (Gürdal, 1994: 72).

Ücretlerin gerçek usulde vergilendirilmesinde esas olarak kaynaktan kesme (stopaj) yöntemi uygulanmaktadır. Ücret ve ücret sayılan ödemeler yapılırken ödemeyi yapan işveren tarafından kesintiler yapılmaktadır.

Ücret vergisi beyannamelerinin işveren tarafından takvim yılı içerisinde kayıt döneminin 10'uncu gününe kadar uzaktan veri iletimi yoluyla vergi dairesine gönderilmesi gerekmektedir. Aşağıdaki kayıt dönemleri ayırt edilir: (<https://www.ihk-muenchen.de>).

-Bir önceki takvim yılında gelir vergisinin 5.000 Euro'dan fazla olması durumunda, kayıt aylık olarak yapılmalıdır.

-Bir önceki takvim yılında gelir vergisinin 1.080 Euro ile 5.000 Euro arasında olması durumunda kayıt üç ayda bir yapılır (<https://www.ihk-muenchen.de>).

-Kayıt, bir önceki takvim yılındaki gelir vergisinin 1.080 Euro'yu aşmaması koşuluyla, takvim yılı için yapılır.

-Kısa süreli çalışanlar için, ortalama günlük ücretin 150 avroyu aşmaması, istihdamın art arda en fazla 18 iş günü sürmesi ve saatlik ücretin 19 avroyu aşmaması durumunda işverenlerin yüzde 25 oranında ücret vergisi almalarına izin veriliyor.

Ücretler İçin Yıllık Beyanname Verilmesi

Almanya'da mali yıl Ocak'tan Aralık'a kadar geçen süreye denilmektedir. Çalışanların gelir vergisi genellikle aylık maaş bordrosu vergisi kesintisiyle ödenmektedir. Dolayısıyla birçoğunun vergi beyannamesi vermesine gerek yoktur. Herhangi bir gelir vergisi kesintisi yapılmayan 410 avronun üzerinde gelir elde edenler, vergi dairesine bildirimde bulunulmalıdır. Kıdem tazminatı alınması halinde veya 2023 yılında aynı anda birden fazla işvereniniz varsa ve gelirinizin bir kısmı vergi sınıfı 6'ya göre hesaplanmışsa, vergi beyannamesi verilmesi gerekmektedir.

Gelir vergisi beyannamelerinin verilmesi bir sonraki yılın 31 Temmuzuna kadar verilebilmektedir. Çalışanlar için gelir vergisi, ücretlerden düşülerek (bordro vergisi) alınmaktadır (<https://www.bundesfinanzministerium.de>).

Ücretlere Uygulanan Vergi Tarife Yapısı

Vergi tarifesi mükellefin ödemesi gereken vergi miktarının belirlenmesi amacıyla matraha uygulanan ölçüdür (Bilici ve Bilici, 2018: 221). Vergi tarife yapısı tek oranlı, azalan oranlı ve artan oranlı tarifeden oluşmaktadır Vergi matrahı arttığı zaman uygulanan vergi oranı düşüyorsa azalan oranlı, vergi oranı değişmiyorsa tek oranlı, vergi oranı artıyorsa artan oranlı tarife yapısı geçerlidir (Yılmaz, 2018: 142). Ücret gelirlerine gelir vergisine uygulanan gelir vergisi tarife yapısı uygulanmaktadır.

Almanya'da gelir vergisi tarifesi artan oranlı bir yapıya sahiptir. Almanya'da yaşayan herkes gelir vergisine tabidir. Türk vergi sistemindeki tam mükellef ve dar mükellef ayrımı Almanya'da da uygulanmaktadır. Alman gelir vergisinde ikametgâh ve vatandaşlık durumu esas alınmaktadır. Almanya'da ikamet eden bireyler bütün gelirleri üzerinden vergilendirilmektedir. Bazı durumda ise istisnalar mevcuttur ve bu durumlar Türkiye-Almanya Vergi Anlaşmasına göre vergilendirilir. Almanya'da altı aydan fazla kalan bir kişi tam mükellef olarak vergilendirilir. Vatandaşlık kriterine göre ise sadece Almanya'da ikamet etmeyen ve belirli kamu çalışanları ve aileleri için geçerli bir uygulamadır. Dar mükellef uygulamasında kişiler sadece Almanya'da elde ettikleri gelirler için vergi öderler (Yılmaz, 2019. 14-15).

Ücret vergisinin ne kadar yüksek olacağı yalnızca maaşın miktarına değil aynı zamanda vergi sınıfına da bağlıdır. Aile koşullarına bağlı olarak altı farklı sınıf vardır. Her vergi sınıfının farklı vergi indirimi vardır. Bu, bireysel vergi dilimlerinde gelir vergisinin yalnızca sabit bir aylık maaştan ödenmesi gerektiği anlamına gelir. Vergiye tabi gelirinizi belirlemek için vergi indiriminizi yıllık brüt maaşınızdan düşmeniz gerekir (<https://www.ihk-muenchen.de>).

Ödeme gücü ilkesi en çok gelir vergisi uygulamasında görülmektedir. İlk kural aynı miktarda vergiye tabi gelir elde eden kişiler aynı vergi yükünü taşımaktadırlar. Almanya'daki gelir vergisi tarifesi "artan oranlı"dır. Daha yüksek vergilendirilebilir gelir seviyeleri için marjinal vergi oranlarının daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Almanya'daki gelir vergisi tarifesi beş

dilime ayrılmıştır. Her dilimin farklı bir vergi oranı vardır. Birinci dilim, temel kişisel yardımın azami tutarına kadar çıkmaktadır. Bu, geçim gelirin, yani Almanya'da bir kişinin temel geçim masraflarını karşılamak için ihtiyaç duyduğu asgari gelir miktarının vergiden muaf tutulmasını garanti altına almaktadır. Gelirin temel kişisel indirimi aşan kısımları, %14'lük temel vergi oranından %45'lik maksimum vergi oranına kadar artan marjinal vergi oranlarına tabidir (Federal Ministry of Finance, 2023: 28-29).

Tablo 7: 2024 Yılı Gelir Vergisi Dilimleri

Gelir Dilimi	Vergi Oranı
11.604 Euro'dan az	%0
11.604 - 66.760 Euro	%14 ila %42
66.761 - 277.825 Euro	%42
277.826 Euro'dan fazla	%45

Kaynak: <https://www.iamexpat.de>

Tablo 7'de görüldüğü gibi Almanya'da gelir vergisi dilimleri gelir düzeyine göre 0-45 arasında oranlar uygulanmaktadır.

İndirime Tabi Kalemler

Alman vergi sistemi, vergi matrahından bazı gider kalemlerinin indirilmesine izin vermektedir. Aşağıdaki ödeme türleri için vergi kesintileri mümkündür: (<https://www.iamexpat.de>)

- İstihdam giderleri (bir işveren tarafından geri ödenmediği sürece),
- Emeklilik giderleri (yasal emeklilik sigortasına katkılar),
- Yer değiştirme masrafları,
- Sağlık ve bakım sigortasına katkılar,
- Boşanmış veya ayrılmış partnerlere nafaka ödemeleri,
- Alman hayır kurumlarına hayır amaçlı katkılar,
- Günlük bakım veya çocuk bakıcısı gibi çocuk bakım giderleri,
- Eğitim veya okul masrafları,
- Sosyal güvenlik bağışları,
- Kilise vergisi,
- İpotek faizi ödemeleri (yalnızca kiralamak için satın alınan ipotekler),
- Vergi danışmanlığı maliyetleri,

Vergi indiriminden yararlanmak için yıllık vergi beyannamesi doldurmanız gerekmektedir.

Vergi Sınıfı

Almanya'da vergi sınıfları Gelir Vergisi bakımından kişilerin ödeme güçleri ve elde ettikleri gelir düzeyine göre altı grupta toplanmaktadır (Yılmaz, 2019: 13); <https://vasistdas.de>

Vergi Sınıfı I (Steuerklasse I): Almanya'da vergi sınıfı I, hiç evlenmemiş ya da evli olmayanların kayıtlı olduğu vergi sınıfıdır. Ayrıca kişinin ikinci bir işinin de olmaması da gerekmektedir. İstisnai olarak yalnız başına çocuk büyütme zorunda olan ebeveynler, vergi sınıfı II'ye dahil

olabilirler ve vergi avantajından yararlanabilirler. Vergi sınıfı I kesinti tutarı gelir miktarına bağlıdır.

Vergi sınıfları I ve IV arasında, gelirden kesilen vergi oranları açısından bir fark yoktur. Ancak, vergi sınıfı IV sadece evli olma durumunda dâhil olabileceğiniz bir vergi sınıfıdır. İki vergi sınıfı arasında herhangi bir vergi avantajı veya dezavantajı yoktur.

Vergi Sınıfı II (Steuerklasse II): Vergi sınıfı II yalnız başına çocuk büyütme zorunda olan ebeveynler içindir. Vergi sınıfı II, tek ebeveyn yardımı adı altında vergi indirimi sağlamaktadır. Bu vergi indirimi de gelire göre değişmektedir.

Vergi Sınıfı III (Steuerklasse III): Almanya'da vergi sınıfı III sadece evli çiftler içindir. Evli çiftlerden birinin vergi sınıfı III'e dâhil olması ancak diğer eşin vergi sınıfı V'e kayıt olması halinde mümkündür. Vergi sınıfı III, Almanya'da vergi sınıfları arasında en düşük vergilerin uygulandığı vergi sınıfıdır. Buna karşılık, vergi sınıfı V'teki kesintiler çok yüksektir.

Vergi Sınıfı IV-Genel (Steuerklasse IV): Evlenenler otomatik olarak vergi sınıfı IV göre vergilendirilir. Vergi sınıfı IV, kabaca aynı miktarda ya da birbirine yakında miktarda kazanan eşler için mantıklıdır ve değiştirilmesi gerekli değildir. Ama eğer çiftlerin gelirlerinin arasında büyük fark varsa, III/V veya V/III vergi sınıfı kombinasyonları seçilebilir.

Vergi Sınıfı IV) – Faktörlü (Steuerklasse IV: Evli çiftler, vergi sınıfı IV (Genel) ya da vergi sınıfı IV (Faktörlü) arasından bir tanesini seçebilirler. Faktör, hiçbir vergi ödenmesine gerek olmadığı anlamına gelir. Vergi dairesi, çiftin beklenen vergi yükümlülüğünü hesaplayacak ve bunu on ikiye bölerek aylık gelir vergisi kesecektir.

Vergi Sınıfı V (Steuerklasse V) Tıpkı vergi sınıfı III'te olduğu gibi sadece evli çiftler Almanya'da vergi sınıfı V'i seçebilir. Bu durumda diğer eş de vergi sınıfı III'e dahil olacaktır. Vergi sınıfı V, diğer sınıflara kıyasla oldukça yüksek vergi kesintisine neden olur. Buna rağmen vergi sınıfı III'teki diğer eşin vergi kesintileri çok düşük olduğundan, evli çiftin ayın ya da yılın sonunda ellerinde IV/IV kombinasyonuna göre daha fazla gelir kalacaktır.

Vergi Sınıfı VI (Steuerklasse VI) Vergi sınıfı VI, iki veya daha fazla işi olanlar içindir. İkinci iş 450 euro sınırını aşarsa, kişinin geliri, vergi sınıfı VI'ya göre vergilendirilir. Vergi sınıfı VI'da kesintiler diğer sınıflara göre yüksektir.

Kişinin vergi sınıfını seçmede özgür değildir ancak evli olmanız durumunda ya da tek başınıza çocuk büyütüyorsanız, sizin için avantajlı olabilecek vergi sınıfını seçebilme imkânınız bulunmaktadır. Almanya'da evli çiftler vergi sınıfı IV'e otomatik olarak dahil edileceklerdir. Ancak bu sınıfta eşiniz ve siz birbirine yakın gelirlere sahip olmalısınız. Eğer sadece tek eş çalışıyor ya da eşler arasındaki maaş oranı 60:40 ve daha da üzerindeyse, yüksek gelire sahip olan eşin vergi sınıfı III'ü, düşük gelirlili ya da geliri olmayan eşin vergi sınıfı V'i seçmesi en mantıklısıdır. Böylece yüksek gelire sahip olan eş normale göre çok daha az vergi ödeyecektir.

Tablo 8. Almanya'da Vergi Sınıfları

Vergi Sınıfı	Açıklama
1	Bekâr/Boşanmış
2	Tek Ebeveyn (Çocuğuna tek başına bakan)
3	Evli eşi çalışmıyor/Evli eşi kendinden daha düşük maaş alıyor
4	Evli eşi kendine yakın tutarda maaş alıyor
5	Evli, eşi kendinden daha yüksek maaş alıyor
6	İkinci bir geliri ya da işi olan

Kaynak: <https://www.hellofromgermany.com>

Almanya'da vergi sınıfına göre ödenecek vergi belirlenmektedir. Altı tane vergi sınıfı bulunmaktadır (Yılmaz, 2019: 16).

SONUÇ

Tarihi açıdan incelendiğinde vergi, ekonomik gelişmelere paralel olarak değişim göstermiş ve birçok konu üzerinden alınmaya başlanmıştır. Almanya'da diğer ülkelerde olduğu gibi birçok konu üzerinden vergi alınmaktadır. Almanya'da uygulamada 40 civarında verginin olduğu bilinmektedir. Çalışmanın konusu olan ücret vergileri Almanya'da gelir vergisinin bir unsuru olarak tahsil edilmektedir. Aynı bir ücret vergisi olarak alınmamaktadır. Ücret vergisinin tahsilinde stopaj şeklinde uygulanmaktadır. Vergi mükellefinden altı vergi sınıfından ait olduğu vergi sınıfına göre vergisi tahsil edilmektedir. İşveren tarafından aylık olarak kesilen verginin yüksek olduğunu düşünen mükellef vergi dairesine başvurarak beyanname verebilir. Ücret vergisi gelirleri Almanya'da federasyon, eyaletler ve yerel yönetimler arasında belli oranlar dâhilinde dağıtılmaktadır. Ücretlere uygulanan vergi tarifesine bakıldığında 0 ile 45 arasında oran uygulanmaktadır. Ücret vergisinden ödenen çeşitli vergiler işle ilgili gider kalemleri vergiden düşülmektedir.

KAYNAKÇA

Alman Vergi Kanunu. Einkommensteuergesetz (EStG) 16.10.1934. <https://www.gesetze-im-internet.de/estg/>. Erişim Tarihi: 05.04.2024.

Alman Ücret Vergisi Uygulama Yönetmeliği. Lohnsteuer-Durchführungsverordnung. 16 Haziran 1949. <https://www.gesetze-im-internet.de/lstdv/BJNR701570949.html>. Erişim Tarihi: 05.04.2024.

Arslan, M. (2020). *Türk Vergi Sistemi*, (6. Baskı), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Bilici, N. (2018). *Türk Vergi Sistemi*, (41. Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.

Bilici, N., ve Bilici A. (2018). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Savaş Yayınevi.

Bıyan, Ö. ve Yılmaz, G. (2012). Ücretlerin Vergilendirilmesine İlişkin Karşılaştırmalı Bir Öneri: Beyanname Yükümlülüğü, *Maliye Dergisi*, (162), 184-218.

Federal Ministry of Finance, (2023). What Are Taxes And What Are They Used For? www.bundesfinanzministerium.de. Erişim Tarihi: 05.04.2024.

Gürdal, T. (1994). Türkiye'de Ücretlerin Vergilendirilmesinin Vergi Adaleti Açısından Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

<https://www.iamexpat.de/expat-info/taxation-germany/german-tax-system>. Erişim Tarihi: 27.03.2024.

<https://www.sumup.com/de-de/rechnungen/lexikon/einkommensteuer/> Erişim Tarihi:25.04.2024

<https://www.bpb.de/kurz-knapp/lexika/lexikon-der-wirtschaft/19161/einkommensteuer/> Erişim Tarihi

https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Glossareintraege/L/004_Lohnsteuer.html?view=renderHelp. Erişim Tarihi: 28.03.2024: 25.04.2024

<https://www.ihk-muenchen.de/de/Service/Recht-und-Steuern/Steuerrecht/Lohnsteuer/>. Erişim Tarihi: 2.04.2024

<https://vasistdas.de/almanyada-vergi-siniflari/>. Erişim Tarihi: 05/04/2024.

<https://www.steuern.de/einkommensteuer>, Erişim Tarihi: 25.04.2024

<https://www.hellofromgermany.com/post/ne-kadar-%C3%A7ok-vergi-var-almanya-da-vergi-s%C4%B1n%C4%B1flar%C4%B1-ve-anlamlar%C4%B1>. Erişim Tarihi: 05.04.2024

Ekinci, F. (2012). Gelir Vergisi Tarifesi: Almanya ve Türkiye Uygulamasının Karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (12)32, 191-200.

Öncel, M., Kumrulu, A. ve Çağan, N. (2006). *Vergi Hukuku*. Ankara: Turhan Kitapevi.

Sağbaşı, İ. ve Saruç, N. T. (2010). *Vergi Teorisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Sarılı, M. A. (2013). *Türk Vergi Sistemi*, (2. Baskı), Ankara: Hermes Tanıtım Ofset Baskı Hizmetleri.

Şenyüz, D., Yüce, M., ve Gerçek A. (2020). *Türk Vergi Sistemi*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Taş, A. (2019). Serbest Çalışanların ve Ücret Geliri Sahiplerinin Vergilendirilmesi. Ş. Kızılot ve M. E. Üyümez (Ed.), *Vergi Uygulamaları (24-47)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

T.C. Gelir İdaresi Başkanlığı, (2024). Ücret Geliri Elde Edenler İçin Vergi Rehberi. <https://intvrg.gib.gov.tr/hazirbeyan/assets/pdf/2024UcretGeliriVergiRehberi.pdf>. Erişim Tarihi: 25.04.2024

Yılmaz, B. E. (2018). *Maliye*. İstanbul: Derin Yayınları.

Yılmaz, Y. (2019). Alman Vergi Sistemi ve Vergi Denetimine Genel Bir Bakış. *Vergi Raporu Dergisi*. (19)237, 11-27.

Yılmaz, B. E. ve Batı, M. (2022), *Türk Vergi Sistemi*, (2. Baskı), İstanbul: Der Yayınları.